

Eesti Vabariigi kolmas perioodiline aruanne,
mis on esitatud ÜRO kodaniku ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise
pakti artikli 40 alusel selle pakti kohaldamise kohta

Artikkel 1. Õigus loodusvaradele ja ressurssidele

1. Üldine seadusandlik taust on kajastatud Eesti poolt ÜROle 2001. aastal esitatud muudetud ja parandatud CORE-dokumendis. Esimeses (CCPR/81/Add.5.; edaspidi "esimene aruanne") ja teises (CCPR/C/EST/2002/2; edaspidi "teine aruanne") aruandes on kajastatud õigusakte, praktikat ja muid asjaolusid. Käesolevas aruandes antakse ülevaade arengust, mis on toimunud pärast eelmise aruande esitamist.

2. Eesti säästva arengu riiklik strateegia aastani 2030 „Säästev Eesti 21” kiideti Riigikogus heaks 14. septembril 2005. “Säästev Eesti 21” määrab kindlaks Eesti riigi ja ühiskonna arendamise eesmärgid aastani 2030 ning seostab majandus-, sotsiaal- ja keskkonnavaldkonna arengu kooskõlas ülemaailmsete (Agenda 21) ja Euroopa Liidu pikaajalist arengut kindlaksmääravate dokumentidega. Strateegia eesmärgiks on arengus ühendada globaalsest konkurentsist tulenevad edukusenõuded säästva arengu põhimõtete ja Eesti traditsiooniliste väärtuste säilitamisega. Üldise arengusuunana nähakse ette riigi liikumine teadmispõhise ühiskonna suunas.

3. “Säästev Eesti 21” määrab aastani 2030 kindlaks Eesti pikaajalised arengueesmärgid:

- Eesti kultuuriruumi elujõulisus
- Inimese heaolu kasv
- Sotsiaalselt sidus ühiskond
- Ökoloogiline tasakaal

4. Strateegia esitab iga eesmärgi komponendid, soovitava seisundi aastaks 2030, eesmärgi saavutamise põhimehhanismid, indikaatorid ning võimalikud ohud. Strateegia pikaajalisi eesmärgi peavad erinevad valdkonnad oma lühemaajaliste strateegiliste dokumentide koostamisel arvesse võtma ning kõigi eesmärkide täitmist peab saama jälgida.

5. **Looduskaitseadus** jõustus 1. mail 2004 ning selle eesmärk on 1) looduse kaitsmine selle mitmekesisuse säilitamise, looduslike elupaikade ning loodusliku loomastiku, taimestiku ja seenestiku liikide soodsa seisundi tagamisega; 2) kultuurilooliselt ja esteetiliselt väärtusliku looduskeskkonna või selle elementide säilitamine; 3) loodusvarade kasutamise säästlikkusele kaasaaitamine (§ 1).

6. Loodust kaitstakse looduse säilitamise seisukohalt oluliste alade kasutamise piiramisega, kaitse alla võetud loodusliku loomastiku, taimestiku ja seenestiku isenditega ning kivististe ja mineraalide eksemplaridega tehtavate toimingute reguleerimisega ning loodushariduse ja teadustöö soodustamisega. Looduse kaitsel lähtutakse tasakaalustatud ja säästva arengu põhimõtetest, kaaludes iga kord alternatiivsete, looduskaitse seisukohalt tõhusamate lahenduste rakendamise võimalusi (§ 2).

7. **Maapõueseaduse** § 1 lõige 1 sätestab maapõue uurimise, kaitsmise ja kasutamise korra ning põhimõtted eesmärgiga tagada maapõue majanduslikult otstarbekas ja keskkonnasäästlik kasutamine. Seaduse § 4 sätestab põhimõtted, mis puudutavad omandit maavarale. Aluspõhja maavara, üleriigilise tähtsusega maardlas olev maavara ning ravitoimega järve- ja meremuda (ravimuda) kuuluvad riigile ning nendele teiste isikute kinnisomand ei ulatu. Riigile kuuluval kinnisasjal ja siseveekogus asuv maavara kuulub riigile. Riigi omandis olevad maavarad ei ole looduslikul kujul tsiviilkäibes. Kui riigile kuuluva maavara looduslikust seisundist

eemaldamiseks nõuti luba, kuulub loa alusel kaevandamisel saadud kaevis maavara kaevandajale, ilma loata kaevandamisel saadud kaevis kuulub riigile.

8. **Metsaseaduse** eesmärk on tagada metsa kui ökosüsteemi kaitse ja säästev majandamine. Metsa majandamine on säästev, kui see tagab elustiku mitmekesisuse, metsa tootlikkuse, uuenemisevõime ja elujõulisuse ning ökoloogilisi, majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi vajadusi rahuldava mitmekülgse metsakasutuse võimaluse.

9. **Keskkonnavastutuse seadus** reguleerib keskkonnale tekitatava kahju vältimist ja tekitatud kahju heastamist, lähtudes põhimõttest, et saastaja maksab.

Artikkel 2. Inimõigused ja nende kaitse, mittediskrimineerimine

Rahvusvaheliste lepingutega ühinemine

10. Eesti ühines ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti surmanuhtluse kaotamist käsitleva teise fakultatiivse protokolliga 30. jaanuaril 2004.

Muudatused õigusaktides

11. Pakti artikli 2 rakendamisega seotud Eesti Vabariigi põhiseaduslik raamistik ei ole muutunud sellest ajast, kui Eesti esitas enda pakti täitmise teise aruande.

12. 1. juuli 2008. aasta seisuga on võrdse kohtlemise seadus Riigikogu menetluses. Seaduseelnõu eesmärgiks on tagada isikute kaitse diskrimineerimise eest rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi, nahavärvuse, usutunnistuse ja veendumuste, puude ja seksuaalse sättumuse alusel.

13. **Ohvriabi seadus** jõustus 1. veebruaril 2004. Seaduse ohvriabiteenuse peatükk jõustus 1. jaanuaril 2005 ja samast kuupäevast alustas tööd 35 asjaomase koolituse läbinud ohvriabitöötajat. Ohvriabi on avalik teenus, mille eesmärk on säilitada või parandada ohvri toimetulekuvõimet. Ohvriabi hõlmab ohvri nõustamist ja abistamist asutustega suhtlemisel. 2005. aastal oli pöördumisi ohvriabitöötajate poole kokku 3005. 841 juhul oli pöördumise põhjuseks perevägivald, 278 korral vägivalla all kannatanud lapsed, 386 korral olid pöördujaks eakad. Seitsmel korral aitasid ohvriabitöötajad politseinikel viia kätte surmateateid.

14. 2006. aastal oli pöördumisi ohvriabitöötajate poole kokku 3333. 964 juhul oli pöördumise põhjuseks perevägivald, 283 korral olid pöördujaks lapsed, kes kannatasid vägivalla all, ning 315 korral oli tegemist füüsilise vägivalla juhtumiga (juhtumid, mis ei ole seotud perevägivaldaga).

15. Ohvriabitöötajate läbiviidav esmane psühholoogiline nõustamine ei ole paljudel juhtudel piisav ja suurem osa ohvritest vajab pikaajalist professionaalset nõustamist, mis ei ole paljudele abivajajatele selle kõrge hinna tõttu kättesaadav. Seetõttu sätestati 1. jaanuaril 2007 jõustunud ohvriabi seaduse muudatustega ohvriabiteenuse raames psühholoogilise abi kulutuste hüvitamise võimalus mis tahes süüteo ohvrile ja tema perekonnaliikmetele, kelle toimetulek on ohvri suhtes toime pandud süüteo tõttu langenud.

16. Kuriteoohvritele makstavat hüvitist makstakse kuriteo tagajärjel tekkinud raske tervisekahjustuse, vähemalt kuus kuud kestva tervisehäire või ohvri surma korral. Ohvriabi

seaduse alusel hüvitati kuni 2007. aasta alguseni 70% tekkinud tegelikust varalisest kahjust, kuid mitte rohkem kui 50 000 krooni. 2007. aasta alguses jõustus ohvriabi seaduse muudatus, mille alusel tõsteti hüvitise suurus 70%-lt 80%-ni vägivallakuriteoga tekitatud kahjust ning suurendati hüvitise piirmäära 50 000 kroonilt 150 000 kroonini. Hüvitise suuruse määramise aluseks olevast kahjust arvatakse maha kõik summad, mida hüvitise taotleja on vägivallakuriteost põhjustatud kahju tõttu saanud või on õigustatud saama muust allikast (nt ravikindlustushüvitised, riiklikud ühekordsed toetused, elatusrahad teiste seaduste alusel) kui kuriteoga tekitatud kahju eest vastutavalt isikult.

17. Kui 2005. aastal oli kuriteoohvritele makstud hüvitis kokku 1 027 200 krooni ning toetusesaajaid oli kokku 252 isikut, siis 2006. aastal oli kuriteoohvritele makstud hüvitis 1 180 600 krooni ning toetusesaajaid kokku 285 isikut.

18. Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi osakond on korraldanud teabepäevi politseinikele, kohtunikele ja prokuröridele, inimestele, kes puutuvad otseselt ohvritega kokku. 2007 aastal korraldati 4 teabepäeva. Sotsiaalkindlustusamet on sõlminud koostöökokkulepe Politseiametiga, mille eesmärgiks on järjepideva koostöö tegemine, politseiametnike poolt ohvrite informeerimine ohvriabiteenuse olemusest ja selle sisust, ühine ennetustegevus ja ohvriabiteenust puudutavate ühisseminaride ja infopäevade korraldamine ning kuriteoohvrite toetamise ühtse süsteemi loomine Eestis. Üldsuse informeerimine ohvriabiteenusest toimub nii meedia vahendusel kui ka koostöövõrgustikuga kohtumistel.

19. Samas on MTÜ Ohvriabi kritiseerinud ohvriabi seadust selles suhtes, et ei ole suudetud avalikkust piisavalt informeerida õigusest hingedele, hüvitistele ja nõustamisele. MTÜ seisukoha kohaselt näitab seda vähene väljamakstud hüvitiste arv võrreldes toimepandud raskete isikuvastaste kuritegudega, s.t ohvrite arv, kellel peaks olema õigus toetust taotleda, on tunduvalt suurem, kui on esitatud taotlusi.

Arengusuunad kohtuotsustes

20. Kohtutel on õiguste ja vabaduste tagamisel oluline roll ning seda eriti juhul, kui seadusandja ei ole piisavalt taganud põhiõiguste kaitset. Järgnevalt on kirjeldatud mitmeid otsuseid, mil kohtud on pidanud põhiõigusi tagama situatsioonis, kus seadusandja on jätnud selle tegemata. Enamasti puudutavad need kaasused kaebeõiguse loomist kohtute poolt.

21. Riigikohus on viimaste aastate lahendites korduvalt rõhutanud, et põhiseaduse § 14 kohaselt on õiguste ja vabaduste tagamine lisaks seadusandlikule ning täidesaatvale võimule ka kohtuvõimu ülesanne. Põhimõtteline oli Riigikohtu üldkogu Brolexi otsus (3-3-1-38-00), millega see põhimõte sätestati. Enne Brolexi kaasust ei saanud kohtupraktika kohaselt kaebust politsei ebaseadusliku tegevuse peale näiteks esitada.

22. Samuti on olulised Riigikohtus taasavatud menetlused asjades, kus Euroopa Inimõiguste Kohus oli leidnud, et Eesti on rikkunud Euroopa inimõiguste konventsiooni sätteid. Riigikohus avas menetluse õiguste kaitseks hoolimata asjaolust, et tolleaegne seadus otsest võimalust selleks ette ei näinud. Riigikohus asus enda lahendis (3-3-2-1-04) seisukohale, et olukord, kus halduskohtule esitatud kaebust, milles väidetakse põhiõiguste rikkumist, pole sisuliselt läbi vaadatud, on põhiseaduse § 15 jätkuv ja iseenesest oluline rikkumine ning juhul, kui seadusandja pole kehtestanud tõhusat ja lünkadeta põhiõiguste kaitse mehhanismi, peab kohtuvõim tulenevalt põhiseaduse §-st 14 tagama põhiõiguste kaitse. 16. mail 2008 tunnistas

Riigikohtu üldkogu enda otsusega 3-1-1-88-07 põhiseadusvastaseks olukorra, kus isikul puudus konfiskeerimismenetluses kaebeõigus.

23. Küsimus on tekkinud kompensatsiooni maksmisel juhul, kui isik on paigutatud kohtuotsuse alusel hooldekodusse, kuid hiljem on see tunnistatud seadusvastaseks. Kohtud on leidnud, et kohaldatav ei ole riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seadus, sest see puudutab ainult kriminaalmenetlust. Üldnorm riigivastutuse seaduses võimaldab aga hüvitise välja maksta ainult juhul, kui ebaseadusliku kohtuotsuse tegemisel on kohtunik toime pannud kuriteo. Asjaomasel juhul on seega tekkinud seaduslünk. Samas on põhiõiguste efektiivse kaitse eesmärgist lähtuvalt Eesti kohtud (Tallinna Ringkonnakohtu otsus 3-06-1321; Tartu Halduskohtu otsus 3-07-1393) asunud välja mõistma kompensatsioone ka hooldekodusse ebaseaduslikult paigutatud isikutele. Samuti on Justiitsministeerium välja töötanud eelnõu, mis hakkab reguleerima kompensatsiooni maksmist kirjeldatud situatsioonis. Eelnõu peaks vastu võetama käesoleva aasta sügisel.

24. Riigikohus on selgitanud enda lahendis 3-3-1-20-07, et vangil on õigus tutvuda Eesti õigusaktidega, avalikustatud kohtulahenditega ning Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite andmebaasiga. Riigikohus leidis, et selle infoga tutvumise võimaldamata jätmine piirab põhiseaduse § 44 lõikest 1 tulenevat igapäevast õigust vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. Vangla peab seejuures tagama tehnilised vahendid, et õigus oleks teostatav.

Inimõigusi käsitlevad koolitused

25. Õiguskantsleri Kantselei töötajad on pidanud ettekandeid kinnipidamiskohtade teenistujatele isikute põhiõigustest ning piinamise ja muu julma, ebainimliku või inimväärkust alandava kohtlemise ja karistamise lubamatusest. Selliste ettekannete ja loengute pidamine jätkub senisest suuremas mahus ka aastal 2008.

26. Samuti on erinevad Eesti mittetulundusühingud on viimastel aastatel pidanud erinevaid loenguid ja läbiviinud projekte inimõiguste kaitse osa. Näiteks 2007. aastal loodud Inimõiguste Keskus on vahendanud pidevalt inimõiguste kaitsega seonduvaid stipendiume avalikkusele ning peeti ka ümarlaudade sari „Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamine kohalikes omavalitsustes” (2007). Samuti on näiteks Inimõiguste Teabeskuse läbi viinud treeningprogrammi „Anti-diskrimineerimine ja mitmekesisus” (2007-2008).

27. Samas on toimunud ka mitmeid koduvägivalda, seksuaalvägivalda ja inimkaubandust käsitlevaid koolitusi. Need on suunatud prokuröridele, kes on viimaste aastate jooksul osalenud nii rahvusvahelistel kui ka kodumaistel koolitustel, ohvriabitöötajatele, õpetajatele, noorsootöötajatele, politseinikele ja koolipsühholoogidele. Läbi on need koolitused viinud Sotsiaalministeerium ja erinevad MTÜ-d ja need on toimunud Tallinnas, Pärnus, Tartus, Jõhvis ja Kuressaares. Eraldi võib välja tuua näiteks 2006. aasta kevadel Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni ning Eesti Naisuurimus- ja Teabeskuse koostöös Jõhvis, Tartus ning Pärnus toimunud kolm inimkaubanduse ja prostitutsiooni teemalist koolitust politseinikele. Lisaks on Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon korraldanud 2007. aastal kaks koolitust piirivalvuritele ja politseinikele. Samuti on käimas Põhjamaade ja Baltimaade inimkaubanduse ohvrite abistamise katseprojekt (2005–2008), mille raames on koolitatud varjupaikade sotsiaaltöötajaid ja psühholooge. Koolitajateks on olnud teiste Baltimaade ja Põhjamaade spetsialistid. Toimunud on ka Eesti varjupaikade töötajate õppekäigud Põhjamaade (Rootsi ja Norra) varjupaikadesse, et õppida sealsetest kogemustest. Koolitused viidi läbi ka EQUAL

projekti "Prostitutsiooni kaasatud naiste sh inimkaubanduse ohvrite integratsioon legaalsele tööturule" (2005-2008) raames. Koolitati psühholooge, prokuröre, pedagooge ja noorsootöötajaid

28. Seoses Daphne II projektiga „Notes” toimus 2006. aasta jaanuaris avalik seminar ja pressikonverents teemal „Ei lähisuhtevägivallale”. Seminaril osalesid Tartu ja Ida-Virumaa naiste varjupaikade töötajad, Jõgeva ja Ida-Viru maavalitsuse ametnikud, Tallinna Linnavalitsuse ja Sotsiaalministeeriumi ametnikud, politseinikud ja ajakirjanikud.

29. Lääne politseiprefektuuris toimus lähisuhtevägivalla kohta info kogumise süsteemi arendamise projekti raames 2004. a novembris laiahaardeline koolitusseminar teemal “Professionaalne koostöö perevägivallajuhtumite lahendamisel”, milles osales 250 asjaomase valdkonnaga seotud inimeset, sealhulgas politseinikud.

30. 2005-2006 anti välja tervishoiutöötajate tegevusjuhend „Kuidas aidata perekonda, milles esineb vägivalda – juhiseid tervishoiutöötajatele”. See toimus projekti “Head tavad lähisuhtevägivalla ohvrite skriinimisel naistekliinikutes, sünnitushaiglates ja laste tervishoiu asutustes” (*Good practice in screening of victims of violence in intimate partnerships in maternity and child health services*) raames. Projekti finantseeris Euroopa Komisjoni Daphne programm II, kaasfinantseerija oli Soome Sotsiaal- ja Tervishoiuministerium.

31. Lisaks on Eesti osalenud Daphne II projektis „Seksuaalvägivald: tervisesümptomite alaste hariduslike materjalide jagamine ja koolitus” (Sexual violence: dissemination of material for education and training on health symptoms). Sellegi projekti raames toimusid koolitused sotsiaaltöötajatele, pedagoogidele, psühholoogidele, politseinikele ning üliõpilastele.

32. 2007. aastal viis Eesti Naiste Varjupaikade Liit koostöös teiste ekspertidega meditsiinitöötajatele läbi lähisuhtevägivalda käsitleva suuremahulise koolitusprojekti, mille käigus toimus Eesti eri piirkondades 10 koolitust. Septembris 2007 toimus Sotsiaalministeeriumi tellimusel lähisuhtevägivalda puudutav 2-päevane koolitus kolmekümnele Tallinna ja Harjumaa meditsiinitöötajale.

33. Tulevikku vaadates on Eesti esimese „Lähisuhtevägivalla ennetamise ja tõkestamise arengukava aastateks 2008–2011” raames plaaninud erinevate spetsialistide koolitamise jätkamist. Arengukavas on ette nähtud ka vajadus lisada lähisuhtevägivalla teema politsei-, kohtu-, meditsiini- ja sotsiaaltöötajate õppekavadesse.

34. 2006. a andis politsei välja käsiraamatu „Politseijuhend lähisuhtevägivalla juhtumite lahendamiseks”, milles käsitletakse lähisuhtevägivalla olemust, vägivaldse käitumise liike (vaimne, füüsiline ja seksuaalne), lähisuhtevägivalla osalistega suhtlemist ning politsei tegevust lähisuhtevägivalla juhtumite lahendamisel ja ennetamisel.

35. Sotsiaalkindlustusameti ja Politsei ameti 26. oktoobri 2004. a koostöökokkulepe reguleerib politsei ja ohvriabi vahelist koostööd ning näeb ette partneritevahelise ohvriabi puudutava informatsiooni operatiivset vahetamist kvaliteetse ohvriabi teenuse osutamiseks halva kohtlemise ja füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvritele. Koostöökokkuleppe järgi on politsei kohustatud ohvriabitöötajat teavitama ohvriabi teenust vajavast ohvrast (viimase nõusolekul).

36. Regulaarselt toimuvad politsei ja ohvriabi ühiskoolitused, milles käsitletakse ohvrite äratundmist, nende abistamist, vägivaldajuhtumite ennetamist ja lahendamist, samuti koostööd erinevate võrgustiku partneritega. Eraldi viiakse politseiametnikele läbi lähisuhtevägivalla ja seksuaalse vägivalla koolitusi, mis lõpevad kursusel omandatud teadmiste kontrolliga ja asjaomase tunnistuse väljastamisega. Koolitusprogrammid sisaldavad praktilisi kaasi ja rühmatööd.

37. 2004 - 2005. aastal viidi ellu Phare partnerlusprojekt „Eesti avaliku sektori haldussuutlikkuse tõstmine soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise rakendamiseks”. Projekti eesmärk oli toetada soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise strateegia rakendamist. Sama projekti raames osales soolise võrdõiguslikkuse volinik 2006-2007 projektis “Võrdõiguslikkus kohaliku arengu nimel: soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamine kohalikes omavalitsustes.” („Equality for local development: gender mainstreaming in municipalities”), mille raames korraldati koolitusseminare kohalike omavalitsuste ametnikele ning koostati ja tõlgiti eesti keelde soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise käsiraamat kohalikele omavalitsustele.

38. Euroopa Liidu Transition Facility 2006 programmi raames viidi 2007-2008 ellu Eesti-Prantsuse projekt „Meeste ja naiste võrdõiguslikkus – tõhusate ja jätkusuutlike ettevõtete põhimõtte ja eesmärk”. Projekti eesmärgiks oli tõsta erasektori ettevõtjate teadlikkust õigusnormidest, poliitikatest, vahenditest ja headest tavadest soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks ettevõtetes.

39. Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest rahastatava „Inimressursi arendamise rakenduskava” prioriteetse suuna „Pikka ja kvaliteetne tööelu” meetme „Soolise võrdõiguslikkuse edendamine” raames on ette valmistatud programm „Soolise võrdõiguslikkuse edendamine 2008-2010”. Sellesse programmi on planeeritud Eesti peamised tegevused tööalase soolise ebavõrdsuse vähendamiseks ning soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks lähima paari aasta jooksul. Tegevuste eesmärk on muuhulgas inimeste teadlikkuse tõstmine nende õigustest ja kohustustest, samuti palgalõhede vähendamiseks tingimuste loomine.

40. **Karistusseadustiku** § 152 (võrdõiguslikkuse rikkumine) kohaselt karistatakse inimese õiguste ebaseadusliku piiramise või inimesele ebaseaduslike eeliste andmise eest tema rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste veendumuste, varalise või sotsiaalse seisundi alusel rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga. Sama teo eest, kui see on toime pandud: 1) vähemalt teist korda või 2) kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele, karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega.

41. **Karistusseadustiku** § 153 (diskrimineerimine pärilikkusriskide alusel) kohaselt karistatakse inimese õiguste ebaseadusliku piiramise või inimesele ebaseaduslike eeliste andmise eest tema pärilikkusriskide alusel rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga. Sama teo eest, kui see on toime pandud: 1) vähemalt teist korda või 2) kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele, karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega.

42. Endiselt ei ole kohtutes toimunud ühtegi vaidlust, mille keskseks küsimuseks oleks olnud sooline diskrimineerimine. Selle üle on kahetsust avaldanud ka MTÜ Inimõiguste Keskus.

43. MTÜ Inimõiguste Keskuse on toonud välja, et Eestis puudub keskne ja iseseisev inimõigustega tegelev asutus, mis aitaks koordineerida erinevates ametkondades ja kolmanda

sektori poolt tehtavat inimõiguste alast tegevust ja koolitusi. Samas vastavad Õiguskantsleri funktsioonid, pädevus ja garantiid nõ Pariisi printsiipidele.

Artikkel 3. Meeste ja naiste võrdsus

44. Eesti rõhutab nii nagu oma esimeses (CCPR/81/Add.5. p 34) ja teises (CCPR/C/EST/2002/2 p 56) aruandes, et mehed ja naised on seaduse ees võrdsed.

45. Eesti esitas oma neljanda perioodilise aruande naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni täitmise kohta 2006. aastal. ÜRO Naiste Diskrimineerimise Likvideerimise Komitee arutas Eesti aruannet 24. juulil 2007 ja esitas Eestile soovitusel 10. augustil 2007. aastal.

Soolise võrdõiguslikkuse seadus

46. Teises aruandes esitasime info, et Eestis on ette valmistamisel **soolise võrdõiguslikkuse seadus**, nüüd saame teada anda, et 1. mail 2004 see seadus jõustus. Soolise võrdõiguslikkuse seaduses tuuakse soolise võrdõiguslikkuse, naiste ja meeste võrdse kohtlemise, otsese ja kaudse soolise diskrimineerimise ning seksuaalse ahistamise definitsioonid ning sätestatakse naiste ja meeste võrdõiguslikkuse edendamise kohustus.

47. Soolise võrdõiguslikkuse seaduses määratletakse soolise võrdõiguslikkuse mõiste, mis Eesti õigusaktides seni puudus. Sooline võrdõiguslikkus on naiste ja meeste võrdsed õigused, kohustused, võimalused ja vastutus tööelus, hariduse omandamisel ning teistes ühiskonnaelu valdkondades osalemisel. Seadus keelab nii otsese kui ka kaudse soolise diskrimineerimise.

48. Otsese soolise diskrimineerimisega on tegu siis, kui ühte isikut koheldakse tema soo tõttu halvemini, kui koheldakse, on koheldud või koheldaks teist isikut samalaadses olukorras. Otsene sooline diskrimineerimine on ka isiku ebasoodsam kohtlemine raseduse ja sünnitamise, lapsevanemaks olemise, perekondlike kohustuste täitmise või muude soolise kuuluvusega seotud asjaolude tõttu ning seksuaalne ahistamine.

49. Kaudne sooline diskrimineerimine leiab aset siis, kui väliselt neutraalne säte, kriteerium või tegevus seab ühest soost isikud ebasoodsamasse olukorda, võrreldes teisest soost isikutega, välja arvatud juhul, kui kõnealusel sättel, kriteeriumil või tegevusel on objektiivselt põhjendatav õigustatud eesmärk ning selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud.

50. Sooliseks diskrimineerimiseks loetakse ka seksuaalset ahistamist. Seksuaalne ahistamine leiab aset, kui mis tahes alluvus- või sõltuvussuhtes esineb isikule soovimatu tahtlik sõnaline, mittesõnaline või füüsiline seksuaalse olemusega käitumine või tegevus, mille eesmärgiks või tegelikuks toimeks on isiku vääriskuse alandamine, mis loob häiriva, ähvardava, vaenuliku, halvustava, alandava või solvava õhkkonna. Isik kas tõrjub sellist tegevust või talub sellist tegevust põhjusel, et see on otseselt või kaudselt väljendatuna eelduseks teenistusse või tööle võtmisele, töösuhte säilimisele, koolitusele lubamisele, tasu maksmisele või muudele eelistustele või soodustustele.

51. Seaduse kohaselt luuakse kaks uut institutsiooni – soolise võrdõiguslikkuse volinik ja soolise võrdõiguslikkuse nõukogu.

52. Alates 2008. aasta juulist on Riigikogu menetlenud soolise võrdõiguslikkuse seaduse muutmise seadust. Eelnõu kohaselt muudetakse otsese ja kaudse soolise diskrimineerimise ning seksuaalse ahistamise mõisteid, määratletakse soolise ahistamise mõiste ning täpsustatakse tõendamiskohustust. Samuti on plaanis keelata diskrimineerimiseks korralduse andmine ja isikute tagakiusamine seetõttu, et nad on toetunud soolise võrdõiguslikkuse seaduses sätestatud õigustele või kohustustele. Lisaks täpsustatakse ja täiendatakse juhtude loetelu, mida ei loeta diskrimineerimiseks, sätestatakse täpsem regulatsioon soolise diskrimineerimise juhtudeks kaupade ja teenuste pakkumisel ja tehakse muid muudatusi.

Soolise võrdõiguslikkuse volinik

53. Soolise võrdõiguslikkuse volinik on iseseisvalt tegutsev soolise võrdõiguslikkuse seaduse nõuete täitmist jälgiv sõltumatu ja erapooletu asjatundja, kelle nimetab ametisse sotsiaalminister viieks aastaks. Volinik võtab vastu isikute avaldusi ja annab arvamusi võimaliku diskrimineerimise aset leidmise kohta; analüüsib seaduste mõju naiste ja meeste seisundile ühiskonnas; teeb ettepanekuid Vabariigi Valitsusele ja valitsusasutustele õigusaktide muutmise ja täiendamise kohta; nõustab ja teavitab Vabariigi Valitsust ja valitsusasutusi ja kohalike omavalitsusüksuste asutusi soolise võrdõiguslikkuse rakendamist puudutavates küsimustes ning võtab tarvitusele meetmeid soolise võrdõiguslikkuse rakendamiseks.

54. 2005-2007. aastal võttis volinik vastu 121 pöördumist, neist 30 meestelt, 67 naistelt ja 24 asutustelt. Pöördumistest olid 49 avaldust seotud diskrimineerimisega. Ülejäänud olid selgitustaotlused, märgukirjad ja teabenõuded soolist võrdõiguslikkust puudutavates küsimustes, sh parlamendi liikmetelt, kohaliku omavalitsuse esindajatelt, ministeeriumitelt, ettevõtetelt ja kolleegidelt teistest riikides.

55. Diskrimineerimisega seotud avaldustest 23 juhul leidis volinik, et tegemist on soolise võrdse kohtlemise põhimõtte rikkumisega. 16 juhul volinik rikkumist ei tuvastanud. Kümne avalduse puhul ei olnud võimalik otsuseni jõuda, avaldustes esitatud andmed olid puudulikud või võeti need enne otsuseni jõudmist menetlusest tagasi.

56. MTÜ Inimõiguste Keskus on soolise võrdõiguslikkuse voliniku institutsiooni kohta avaldanud arvamust, et voliniku tegevus on praktikas nõrk. MTÜ leiab, et volinikul ei ole võimu ega ressursse, et ennast vajalikul määral kehtestada ning avaldab arvamust, et volinik suudaks tegutseda efektiivsemalt, kui tal oleks rohkem ressursse, nii inimeste kui rahastuse näol.

57. Isik, kes leiab, et tema õigusi on rikutud võib lisaks volinikule pöörduda ka töövaidluskomisjoni või kohtusse. Töövaidluse ja diskrimineeriva töö- ja koolituspakkumise puhul võib kohtus või töövaidluskomisjonis nõuda kahju tekitava käitumise lõpetamist ning nii varalise kui ka moraalse kahju hüvitamist. Kohtuväliselt võivad soolist diskrimineerimist puudutavaid kaebusi lahendada asjakohased järelevalveinstitutsioonid, nt diskrimineeriva reklaami puhul Tarbijakaitseamet.

58. Kuivõrd karistusseadustiku § 152 lõike 1 kohaselt on inimese õiguste ebaseaduslik piiramine või inimesele eeliste andmine tema soo alusel ka väärteo korras karistatav, siis võib kannatanud isik esitada avalduse võrdõiguslikkuse rikkumise korral politseile.

Õiguskantsler

59. Igaühel on õigus pöörduda õiguskantsleri poole lepitusmenetluse läbiviimiseks, kui ta leiab, et füüsiline või eraõiguslik juriidiline isik on teda soo tõttu diskrimineerinud. Lepitusmenetlus on vabatahtlik ning seega ei ole poolel, kelle tegevuse peale kaevatakse, kohustust menetluses osaleda. Kuid kui mõlemad pooled on menetluses osalenud ning õiguskantsler on kinnitanud poolte kokkuleppe, on see mõlemale poolele täitmiseks kohustuslik. Seni ei ole õiguskantsler alustanud ühtegi lepitusmenetlust soolise diskrimineerimise alusel. Põhjusteks võivad olla, et inimesed teavad sellest võimalusest vähe, ei taha oma probleeme avalikustada ning samuti on võimalik, et inimesed ei saa aru, et neid on sooliselt diskrimineeritud.

60. Lisaks lepitusmenetlusele analüüsib õiguskantsler, kuidas mõjutab õigusaktide kohaldamine ühiskonna liikmete seisundit, teavitab riigiasutusi ja asjast huvitatud isikuid võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamisest, teeb ettepanekuid õigusaktide muutmiseks, arendab võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise põhimõtte järgimise huvides koostööd üksikisikute ja juriidiliste isikute vahel ning edendab ise kõnealust põhimõtet koostöös teiste isikutega.

Tõendamiskohustus

61. Soolise diskrimineerimise tõendamine on üksikisikule raske, kuna sageli on keeruline tõendada, et isik on asetatud ebasoodsamasse olukorda tema soolise kuuluvuse tõttu. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse kohaselt on tõendamiskohustus osaliselt pandud isikule, kelle vastu on esitatud hagi, kaebus või avaldus soolise diskrimineerimise keelu rikkumise asjas. Isik, kes arvab, et teda on diskrimineeritud, peab esmalt oma väidete tõendamiseks esitama fakte, mille alusel võib oletada/eeldada, et on toimunud kas otsene või kaudne diskrimineerimine. Seejärel peab isik, kelle vastu hagi, kaebus või avaldus on esitatud, selgitama, et tema toimimisviisil on olnud mingi muu aktsepteeritav põhjus, mis ei ole tingitud soolisest kuuluvusest. Tõendamiskohustus läheb seega pärast diskrimineerimise vaidluse tekkimist üle isikule, keda kahtlustatakse diskrimineerimises. Kui isik ei selgita oma käitumise või langetatud otsuse põhjusi ega motiive, võrdsustatakse see diskrimineerimise omaksvõtuga.

62. Jagatud tõendamiskohustust ei kohaldata halduskohtu- ja kriminaalmenetluses.

Kahju hüvitamine

63. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse alusel võib kannatanud isik nõuda kahju hüvitamist ja kahju tekitava käitumise lõpetamist. Kannatanu võib nõuda, et talle makstaks rikkumisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitise näol mõistlik rahasumma. Hüvitise suurust määrates arvestab kohus muu hulgas diskrimineerimise ulatust, kestust ning laadi. Samuti võtab kohus arvesse seda, kas rikkujad on diskrimineerivad asjaolud kõrvaldanud või mitte. Isikul on kahju hüvitamise nõude esitamiseks aega üks aasta, arvates päevast, mil ta sai või pidi saada teada kahju tekkimisest.

64. Soolise diskrimineerimise juhtudel võib tugineda ka näiteks töölepingu seaduse, palgaseaduse või töö- ja puhkeaja seaduse sätetele. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse alusel võib töötaja nõuda hüvitist kahju tekitamise eest, kui tööandja ei ole kinni pidanud võrdse tasustamise nõudest või kui tööandja muul moel rikkus võrdse kohtlemise põhimõtet, mis on sätestatud teistes seadustes. Teiste seaduste alusel võib isik nõuda hüvitist teist liiki kahjude eest, näiteks selle eest, et ta sai ettenähtust vähem palka või et tööandja rikkus muul moel mõnda teises seaduses sätestatud soolise diskrimineerimise keeldu. Sellisel juhul võib nõuda kohtus

lisaks soolise võrdõiguslikkuse seadusest tulenevale hüvitisele ka muu eriseaduse alusel ettenähtud hüvitist.

65. Lisaks kohtule on võimalik menetlus voliniku või õiguskantsleri juures ning see menetlus ei nõua rahalist panust. Kohtusse pöördumisel tuleb tõesti kanda teatud kulusid, kuid vajaduse korral on võimalik taotleda õigusabi ja kui otsus tehakse hageja kasuks, mõistetakse kostjalt välja kohtukulud. Voliniku arvamus ei oma erinevalt kohtuotsusest otsest õiguslikku jõudu, ning volinik ei saa kedagi kohustada diskrimineerivat käitumist lõpetama või diskrimineerimise eest hüvitist maksma. Samas peaks voliniku arvamuse olemasolu andma ohvrile kindlama tunde kohtusse pöördumiseks, et kaebus või hagi ei ole ilmselgelt põhjendamatu.

Soolise võrdõiguslikkuse nõukogu

66. Soolise võrdõiguslikkuse seadus näeb ette Sotsiaalministeeriumi juures asuva soolise võrdõiguslikkuse nõukogu loomise. Kuigi nõukogu ei ole veel loodud, peaks sellest organist saama soolise võrdõiguslikkuse küsimustes nõuandev kogu. Nõukogu kinnitab soolise võrdõiguslikkuse poliitika üldsuunad; nõustab Vabariigi Valitsust soolise võrdõiguslikkuse edendamise strateegias; esitab Vabariigi Valitsusele oma seisukoha ministeeriumide esitatud riiklike programmide vastavuse kohta soolise võrdõiguslikkuse seadusele ning teeb ettepanekuid soolise võrdõiguslikkuse edendamisega seotud küsimustes. Nõukogul on õigus oma ülesannete täitmiseks moodustada ekspertkomisjone ja töögrupe ning viia läbi uuringuid.

Naiste ja meeste võrdõiguslikkuse edendamise kohustus

67. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse kohaselt peavad riigi- ja kohalike omavalitsusüksuste asutused soolist võrdõiguslikkust süstemaatiliselt ja eesmärgistatult edendama, muutes vajaduse korral tingimusi ja asjaolusid, mis takistavad soolise võrdõiguslikkuse saavutamist. Riiklikke, piirkondlikke ning institutsioonilisi strateegiaid, poliitikat ja tegevuskavasid planeerides, ellu viies ja hinnates peavad riigi- ja kohalike omavalitsusüksuste asutused lähtuma naiste ja meeste erinevatest vajadustest ja ühiskondlikust staatusest ning arvestama sellega, kuidas rakendatud ja rakendatavad meetmed mõjutavad naiste ja meeste olukorda ühiskonnas.

68. Seaduses on sätestatud kohustused ka tööandjatele, haridus- ja teadusasutustele ning koolitusega tegelevatele institutsioonidele. Haridus- ja teadusasutused ning koolitusega tegelevad institutsioonid peavad tagama naiste ja meeste võrdse kohtlemise kutsenõustamisel, hariduse omandamisel, eri- ja kutsealasel täiendamisel ja ümberõppel. Õppekavad, kasutatav õppematerjal ja läbiviidavad uuringud peavad aitama kaasa naiste ja meeste ebavõrdsuse kaotamisele ja võrdõiguslikkuse edendamisele.

69. Seaduses on toodud erandjuhud, mis vastavad küll soolise diskrimineerimise tundemärkidele, kuid mis on teatud põhjustel õigustatud. Otseseks või kaudselt sooliseks diskrimineerimiseks ei loeta sätteid, mis sisaldavad naiste erilist kaitset seoses raseduse ja sünnitamisega, kohustusliku kaitseväge ajateenistuse kehtestamist ainult meestele või ainult naiste või ainult meeste vastuvõtmist mittetulundusühingu liikmeteks, kui see tuleneb ühingu põhikirjast. Samuti ei loeta diskrimineerimiseks erinevat kohtlemist isiku soo tõttu töö saamisel või selleks vajaliku koolituse võimaldamisel, kui sugu on teatud kutsetegevuse olemuse või sellega liituvate tingimuste tõttu oluline ja määrav nõue ning sellise erineva kohtlemise eesmärk on õigustatud ja nõue proportsionaalne eesmärgiga. Diskrimineerimiseks ei peeta ka soolist

võrdõiguslikkust edendavate erimeetmete rakendamist, mis annavad eeliseid alaesindatud soole või vähendavad soolist ebavõrdsust.

Võrdne kohtlemine töösuhetes

70. Tööandja peab naiste ja meeste võrdõiguslikkust edendades:

- 1) tegutsema nii, et vabadele töökohtadele võetakse tööle mõlemast soost isikuid;
- 2) võtma erinevatele ametikohtadele võimalikult võrdsel määral naisi ja mehi ning tagama neile edutamisel võrdse kohtlemise;
- 3) kujundama töötingimused sobivaks nii naistele kui ka meestele ning tõhustama töö- ja pereelu ühitamist, arvestades sealjuures töötajate vajadusi;
- 4) hoolitsema, et töötaja on töökeskkonnas kaitstud seksuaalse ahistamise eest;
- 5) teavitama töötajat seadusega garanteeritud õigustest;
- 6) andma regulaarselt töötajatele ja/või nende esindajatele asjakohast teavet meeste ja naiste võrdse kohtlemise kohta organisatsioonis ning võrdõiguslikkuse edendamiseks kasutusele võetud meetmetest.

Need kohustused tulenevad soolise võrdõiguslikkuse seadusest.

71. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse kohaselt loetakse tööelus diskrimineerivateks juhtumeid, kui tööandja valib tööle või ametikohale, võtab tööle või tööpraktikale, edutab, valib väljaõppele või ülesande täitmiseks või saadab koolitusele ühest soost isiku, jättes kõrvale kõrgema kvalifikatsiooniga vastassoost isiku, välja arvatud juhul, kui tema tegevusel on kaalukad põhjused või see tuleneb sooga mitteseotud asjaoludest.

72. Tööandja tegevust loetakse diskrimineerivaks ka siis, kui ta:

- 1) jätab kõrvale teise isiku raseduse, sünnituse või mõne muu soolise kuuluvusega seotud asjaolu tõttu või kui ta piirab samadel asjaoludel töö kestust või selle ulatust;
- 2) kehtestab töölevõtmisel tingimused, mis seavad ühest soost isikud vastassoost isikutega võrreldes ebasoodsamasse olukorda;
- 3) kehtestab ühest soost töötajale või töötajatele ebasoodsamad töö tasustamise või muud tingimused kui sama või sellega võrdväärset tööd tegevale vastassoost töötajale või töötajatele;
- 4) juhib tööd, jaotab tööülesanded või kehtestab töötingimused nii, et ühest soost töötaja või töötajad on vastassoost töötaja või töötajatega võrreldes halvemas olukorras;
- 5) ahistab seksuaalselt või jätab täitmata kohustuse kaitsta töötajat töökeskkonnas seksuaalse ahistamise eest;
- 6) halvendab töötaja töötingimusi või lõpetab temaga töösuhte seetõttu, et töötaja on toetunud soolise võrdõiguslikkuse seaduses sätestatud õigustele ja kohustustele;
- 7) karistab töötajat distsiplinaarkorras, viib töötaja üle teisele tööle, lõpetab töösuhte või soodustab selle lõppemist soolise kuuluvusega seotud põhjustel.

73. Töötajate ebavõrdne kohtlemine on keelatud; seda nii töölevõtmisel ja töölepingu sõlmimisel, töötasustamisel, töö- või ametialasel edutamisel, korralduste andmisel, töölepingu lõpetamisel, ümber- või täiendusõppe võimaldamisel või muul viisil töösuhetes.

74. Töölepingu seaduse tähenduses loetakse keelatud kohtlemiseks töölesoovija või töötaja ebavõrdset kohtlemist soo, rassi, vanuse, rahvuse, keeleoskuse, puude, seksuaalse suundumuse, kaitseväeteenistuse kohustuse, perekonnaseisu, perekondlike kohustuste täitmise, sotsiaalse

seisundi, töötajate huvide esindamise või töötajate ühingusse kuulumise, poliitiliste vaadete või erakonda kuulumise, usuliste või muude veendumuste tõttu.

75. Ebavõrdse kohtlemise keelust on lubatud alljärgnevad erandid:

- 1) eeliste andmine raseduse, sünnituse ja alaealiste või töövõimetute täisealiste laste ning töövõimetute vanemate eest hoolitsemise tõttu;
- 2) eeliste andmine töötajaid esindavasse ühingusse kuulumise või töötajate huvide esindamise tõttu;
- 3) eeliste andmine puudega töötajale, sealhulgas puudega töötaja erivajaduste jaoks sobiva töökeskkonna loomist;
- 4) isiku soo, keeleoskuse, vanuse või puude arvestamine töölevõtmisel, tööülesannete andmisel või ümber- ja täiendusõppe võimaldamisel, kui see on oluline ja määrav kutsenõue, mis tuleneb kutsetegevuse laadist või sellega seotud tingimustest;
- 5) töötajale usuliste vajaduste rahuldamiseks sobiva töö- ja puhkeaja võimaldamine.

76. Töölepingu seaduse kohaselt on keelatud töötaja või töölesoojija otsene ja kaudne ebavõrdne kohtlemine. Otsene ebavõrdne kohtlemine leiab aset, kui ühte töölesoovijat või töötajat koheldakse halvemini, kui koheldakse, on koheldud või koheldaks teist töölesoovijat või töötajat samalaadses olukorras. Kaudne ebavõrdne kohtlemine leiab aset, kui väliselt neutraalne säte, kriteerium või tegevus seab töötajad või töölesoovijad, võrreldes teiste töötajate või töölesoovijatega, ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui kõnealusel sättel või kriteeriumil on objektiivselt põhjendatav õigustatud eesmärk ning selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud.

77. Juba eespool mainitud Riigikogu menetluses oleva soolise võrdõiguslikkuse seaduse, avaliku teenistuse seaduse ja Eesti Vabariigi töölepingu seaduse muutmise seaduse eelnõu näeb ette mõningate naiste ja meeste tööalast võrdset kohtlemist reguleerivate sätete muutmise või täiendamise.

78. Muuhulgas keelatakse tööleotsijalt ja töölesoovijatelt soolise kuuluvusega seotud asjaoludega seotud andmete küsimine. Üks olulisemaid muudatusettepanekuid on veel Eesti Vabariigi töölepingu seaduse sätte kehtetuks tunnistamine, mille alusel on Vabariigi Valitsus oma määrusega kehtestanud loetelu rasketest ja tervistkahjustavatest töödest, kus naiste töötamine on keelatud ning sanitaar- ja olmeteenindamisega seotud allmaatööde loetelu, kus naiste töötamine on lubatud.

Soolise võrdõiguslikkuse osakond ja Sotsiaalministeeriumi arengukava 2009–2012

79. Nagu Eesti teises raportis märgitud on Sotsiaalministeeriumis soolise võrdõiguslikkuse osakond, kus töötab praegu 7 inimest, nendest kaks kuuluvad 2007. aastal loodud perepoliitika üksusesse. Sotsiaalministeeriumi arengukava 2009–2012 kohaselt on ministeeriumi üheks eesmärgiks vähendada lõhet meeste ja naiste palkades. Palgavahe on üks põhilisi soolise võrdõiguslikkuse indikaatoreid, mis peegeldab soolist tasakaalu ning sugude erinevat väärtustamist, stereotüüpidest tulenevaid elu- ja arenguvõimalusi. Kui 2006. aastal oli palgalõhe 25,4%, siis sihttase aastaks 2012 on 23%.

80. Soolise võrdõiguslikkuse poliitika prioriteetideks on soolise võrdõiguslikkuse edendamine ning soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise koordineerimine, lähisuhtevägivalla ennetamise ja tõkestamise arengukava elluviimine ning inimkaubitsemise vastu võitlemine.

81. Soolisest ebavõrdsusest tulenevate probleemide lahendamiseks on vajalik ka meeste suurem kaasatus soolist ebavõrdsust vähendavatesse tegevustesse. Et kasutada inimressurssi ratsionaalsemalt ja vähendada töösuhetes aset leidvat diskrimineerimist, on üheks võimalikuks vahendiks ka töö- ja pereelu ühitamise koormuse ühtlasem jaotus lapsevanemate vahel.

82. 2007. aasta oli Euroopa Liidus võrdsete võimaluste aasta. Eesti seadis selle aasta raames endale eesmärgiks tõsta nii vähemusrühmade kui elanikkonna hulgas teadlikkust õigusest võrdsele kohtlemisele ning samal ajal koguda infot selle kohta, kui levinud ebavõrdne kohtlemine on. Tegevused käsitlesid peamiselt ebavõrdset kohtlemist soo, rassilise või etnilise päritolu, usutunnistuse või veendumuse, puude, vanuse ja seksuaalse orientatsiooni tõttu. Aasta raames viidi läbi mitmeid uuringuid, toimusid üritused ning erinevatel organisatsioonidel võimaldati ellu viia väikeprojekte.

Artikkel 4. Kohustustest taganemine

83. Viitame Eesti Vabariigi teisele aruandele (punktid 89–110), millega võrreldes ei ole Eesti viimastel aastatel muudatusi teinud.

Artikkel 5. Õiguste piiramine

84. Pärast Eesti teise aruande arutelu Inimõiguste Komitee 2077. ja 2078. kohtumisel 20. ja 21. märtsil 2003 ja pärast komitee 3. aprillil 2003 esitatud lõppjäreldu (CCPR/CO/77/EST) on Eesti ühinenud järgmiste rahvusvaheliste instrumentidega: Euroopa sotsiaal- ja meditsiiniabi konventsioon ning selle protokoll (*European Convention on Social and Medical Assistance and Protocol thereto*) jõustus 1. augustil 2004;

85. Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeks (*European Code of Social Security*) jõustus 20. mail 2005;

86. Inimõiguste ja biomeditsiini konventsiooni inimelundite ja -kudede siirdamist käsitlev lisaprotokoll (Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine concerning Transplantation of Organs and Tissues of Human Origin) jõustus 1. mail 2005;

87. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 13 surmanuhtluse igas olukorras kaotamise kohta (Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, concerning the abolition of the death penalty in all circumstances) jõustus 1. juunil 2004;

88. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll (*Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*) jõustus 11. juunil 2004;

89. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav maa-, mere- ja õhuteed pidi üle riigipiiri välismaalase ebaseaduslikku toimetamist tõkestav protokoll (*Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*) jõustus 11. juunil 2004;

90. Vanema kohustuste kindlaksmääramise ja laste kaitse abinõude rakendamise pädevuse, kohaldatava õiguse, abinõude tunnustamise, rakendamise ja koostöö konventsioon (*Convention on jurisdiction, applicable law, recognition, enforcement and co-operation in respect of parental responsibility and measures for the protection of children*) jõustus 1. juunil 2003;
91. Lapse õiguste konventsiooni laste müügi, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll (Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography) jõustus 3. septembril 2004;
92. Lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline konventsioon (Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction) jõustus 21. veebruaril 2001;
93. Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon (*European Convention on Recognition and Enforcement of Decisions concerning Custody of Children and on Restoration of Custody of Children*), jõustus 14. veebruaril 2001;
94. Vägivallakuritegude ohvritele hüvitise maksmise Euroopa konventsioon (*European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes*) jõustus 1. mail 2006;
95. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti surmanuhtluse kaotamist käsitlev teine fakultatiivne protokoll (*Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, aiming at the abolition of the death penalty*) jõustus 30. aprillil 2004;
96. Euroopa Ühenduse liikmesriigile esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutava riigi määramise konventsioon (Dublini konventsioon) (*Convention determining the State responsible for examining applications for asylum lodged in one of the Member States of the European Communities - Dublin Convention*) jõustus 1. novembril 2004;
97. Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) lapsele sobimatu töö ja muu talle sobimatu tegevuse viivitamatu keelustamise konventsioon (*ILO Convention on Worst Forms of Child Labour Convention*) ratifitseeriti 24. septembril 2001 ja ILO miinimumvanuse konventsioon (*ILO Minimum Age Convention*) 15. märtsil 2007.
98. Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) töö- ja kutsealast diskrimineerimist käsitlev konventsioon (nr 111) (*ILO Convention concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation*) jõustus 10. juulil 2005;
99. ILO konventsioon töötingimuste järelevalve kohta tööstuses ja kaubanduses (nr 81) (*Convention Concerning Labour Inspection in Industry and Commerce*) jõustus 1. veebruaril 2006;
100. ILO konventsioon töötingimuste järelevalve kohta põllumajanduses (nr 129) (*Convention Concerning Labour Inspection in Agriculture*) jõustus 1. veebruaril 2006;
101. Eesti on ratifitseerinud Euroopa inimõiguste konventsiooni 14. protokolli, kuid see ei ole veel jõustunud Eestist mitteolenevatel põhjustel.
102. Eesti valmistab ette Euroopa Nõukogu inimkaubandusvastase konventsiooni (*Convention on Action against Trafficking in Human Beings*) ratifitseerimist ja ÜRO rahvusvahelise konventsiooni, millega kaitstakse kõiki isikuid kadunuks jääma sundimise eest

(*International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance*) ratifitseerimist.

103. Ratifitseerimisel on terrorismi ennetamise Euroopa Nõukogu konventsioon (*Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism* (ETS 196)) ja laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitlev Euroopa Nõukogu konventsioon (*Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse* (ETS 201)).

Artikkel 6. Õigus elule

104. 1. septembril 2002. aastal jõustus karistusseadustik (KarS) ning kriminaalkodeks muutus kehtetuks. Eesti teises aruandes tsiteeriti ka karistusseadustiku asjakohaseid paragrahve, mis on seotud elu võtmisega.

105. Justiitsministeeriumis on välja töötamisel eelnõu, mis kriminaliseerib olulisemate õigushüvede (sh elu ja tervis) puhul ka kihutamise katse, kuriteo toimepanemise ettepanekuga nõustumise ning kuriteo toimepanemise kokkuleppe, ilma et põhitegu oleks toime panema hakatud. Tegemist on ettevalmistusstaadiumi ühe osa kriminaliseerimisega. Eelnõu eesmärk on tagada oluliste õigushüvede parem kaitse.

106. Riigiprokuratuur on alustanud kriminaalasja A. M. vastu, süüdistades teda genotsiidis (KarS § 90) ja tsiviilelanike vastases ründes (KarS § 97). A. M. süüdistatakse selles, et ta osales 1949. aasta märtsiküüditamise ettevalmistamisel ja selle läbiviimise juhtimisel Hiiumaal. Märtsiküüditamise ajal 25.–27. märtsini 1949 viidi teadaolevatel andmetel ära 20 702 inimest, kellest Siberis hukkus ligikaudu 3000 inimest. Kohtumenetlus on käimas.

107. Järgnevalt toome ära statistika teadmata kadunud/tagaotsitavaks/surnuks tunnistatud isikute kohta.

	2008. 1 kuu	a	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Tagaotsitavaks kuulutatud teadmata kadunud isikud	15		130	126	152	186	285	179
Tagaotsimine lõpetati	20		116	131	138	172	288	180
Isik surnud/surnuks kuulutatud	3		42	42	47	51	47	andmed puuduvad

Rahva tervis

108. Eestis on vastu võetud rahvastiku tervise arengukava 2008–2020. Arengukava üldeesmärgiks on tervena elatud eluea pikenemine enneaegse suremuse ja haigestumise vähendamise kaudu. Eraldi on arengukavas välja toodud viis temaatilist valdkonda, mis kajastavad sotsiaalse sidususe ja võrdsete võimaluste suurendamist, lastele tervisliku ja turvalise arengu tagamist, tervist toetava keskkonna kujundamist, tervislike eluviiside soodustamist ning tervishoiusüsteemi jätkusuutlikuse tagamist. Nende temaatiliste valdkondade kaupa on esitatud ka arengukava üldeesmärgi täitmiseks seatud prioriteetid, strateegilised eesmärgid ning meetmete kompleksid.

109. Südame-veresoonkonnahaiguste ennetamise riiklik strateegia 2005–2020 käivitati 2005. aastal. See keskendub tingimuste loomisele, et suureneks kehaliselt aktiivsete inimeste osakaal, väheneks ebatervislik toitumine ja suitsetamise levik.

110. Sotsiaalministeeriumi poolt viib strateegiat ellu ja koostab tegevuskavad tervise arengu instituut (TAI). Strateegia elluviimisel osalevad peale Sotsiaalministeeriumi ka teised ministeeriumid ja haigekassa. Kokku on TAI eelarves südamestrateegia tegevusteks 14,8 miljonit krooni.

111. Järgnevalt toome ära sünniga seonduva statistika. Esitatud on sünnid aastate lõikes, kuni 1-aastasste imikute surmad 1000 elussündinud kohta.

Sünni statistika

Aasta	Kõik sünnid	Elussünnid	Surnult sünnid	Elussünnid, surnud vanuses 0–6 päeva
2007	15807	15741	66	
2006	14925	14869	56	27
2005	14420	14333	87	29
2004	14037	13975	62	49
2003	13082	13018	64	40
2002	13061	12987	74	32
2001	12690	12621	69	33

Kuni 1-aastasste imikute surmad 1000 elussündinud kohta.

Aasta	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
IMR	8,8	5,7	7	6,4	5,4	4,4	5,0

Abort (2001–2007)

Allikas: Raseduskatkestusandmekogu

Aasta	Kõik abordid		sealhulgas					
			spontaanabordid		legaalselt indutseeritud		muud	
	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
2007	11144		795		8900		1449	
2006	11647		840		9394		1413	
2005	11849		899		9619		1331	
2004	12641		1153		10081		1407	
2003	13021		1142		10625		1254	
2002	13158		1249		10839		1070	
2001	14055		1401		11656		998	

112. Kuna abort on Eestis lubatud, siis on ka miinimumini viidud võimalus, et naised kasutaksid raseduse katkestamiseks illegaalseid meetodeid. Alates 2003. aastast ületab elussündide arv abortide arvu.

113. Viljatusravi toetamine on Vabariigi Valitsuse kinnitatud “Rahvastikupoliitika aluste” järgi prioriteetne meede sündivuse suurendamisel taastetasemeni. “Viljatusravi toetamine 2007–2010” kohaselt on viljatusravile prognoositud 243,3 miljonit krooni nelja aasta lõikes ehk umbes 60 miljonit krooni aastas.

114. Alljärgnevalt on ära toodud summaarne sündimuskordaja, mille alusel saab hinnata riigi rahvastiku taastootmisvõimet.

Aasta	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Summaarne sündimuskordaja	1,34	1,37	1,37	1,47	1,50	1,55	1,64

115. Eestis on suur HIV/AIDSi nakatunute ja haigestumiste arv. HIV/AIDSi vastu võitlemine on valitsuse prioriteet. Alljärgnevast statistikast on näha, et viimastel aastatel on nakatunute arv hakanud vähenema.

Aasta	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
HIV-nakatunud	1474	899	840	743	621	668	633

116. 1. detsembril 2005 kinnitas Vabariigi Valitsus riikliku HIV ja AIDSi strateegia aastateks 2006–2015 ning selle tegevuskava aastateks 2006–2009. Strateegia üldeesmärk on saavutada püsiv langustendents HIV-nakkuse levikus. Seejuures on eesmärgiks aastaks 2015 uute HIV-nakkuse juhtude arvu vähenemine 100 000 elaniku kohta 20-ni (2004. a vastav näitaja 55) ning strateegia tegevuste abil ära hoida epideemia üldistumine.

117. HIV ja AIDSi strateegia aastateks 2006–2015 käsitleb HIV-epideemia leviku peatamisel ning epideemia mõjude leevendamisel Eesti ühiskonnale järgnevaid tegevusvaldkondi: ennetustegevus erinevate sihtrühmade seas, HIV testimine ja nõustamine; HIV ja AIDSiga inimestele suunatud ennetus, ravi ja hoolekanne; seire, monitooring ja hindamine ning inim- ja organisatoorse ressursi arendamine.

118. Eesti riiklikku tegevust HIV/AIDS-i valdkonnas viiakse ellu riikliku HIV-i ja AIDS-i strateegia 2006–2015 raames. WHO poolt 2005. aastal tehtud hinnangul (WHO, 2007)) kulutas Eesti HIV/AIDS-i ja tuberkuloosiga võitlemiseks 122,4 miljonit krooni. Sellest veidi alla 80% tuli riiklikust eelarvest ja veidi üle 20% Global Fund'i abirahast. Abiraha suurus oli nelja aasta jooksul (oktoober 2003 – september 2007) kokku 10,5 miljonit USD. Seoses antud suureulatusliku rahastamise lõppemisega seisab Eesti võitluses HIV-i ja AIDS-iga silmitsi üleminekuperioodiga. Global Fund'i ressurssidega rajatud süsteemid on Eesti riiklikule HIV/AIDS-i vastasele võitlusele positiivselt kaasa aidanud ning aastal 2008 on kõik Global Fundi poolt rahastatud tegevused kaetud riigieelarveliste vahenditega. Uue riikliku strateegia kinnitamisega kinnitati ka strateegia juhtorgan, Vabariigi Valitsuse HIV ja AIDSi laiapõhjaline komisjon. Selles on esindatud nii valitsusasutuste kui ka HIV-valdkonna ekspertide ning HIV-positiivsete inimeste seisukohad. Strateegia loob laiema raamistiku ja seab põhimõtted, millest tuleks ennetustegevuses lähtuda, kuid strateegia 4-aastase tegevuskavaga kaasnevad täpsemad üheaastased tegevuskavad (igal ministeeriumil oma tegevuskava), mille koostamisel lähtutakse epideemia kulust ja ennetustegevuse edukuse indikaatoritest.

Artikkel 7. Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keeld

119. Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsiooni raames tegutseva Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (*Committee for the Prevention of Torture – CPT*), korraline visiit Eestisse toimus 8.–18. maini 2007. 2007. aasta lõpus esitas Eesti piinamisvastase

konventsiooni neljanda raporti lisaküsimustele vastused. Vastused hõlmasid tervet konventsiooni ning nad annavad hea ülevaate viimastel aastatel toimunud arengust.

120. Eesti karistusseadustiku alusel on piinamine ja kehaline väärkohtlemine kuriteod:

- Teise inimese tervise kahjustamise eest, samuti löömise, peksmise või valu tekitanud muu kehalise väärkohtlemise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega (§ 121, kehaline väärkohtlemine).

- Järjepideva või suurt valu põhjustanud kehalise väärkohtlemise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistusega (§ 122, piinamine).

121. Nii ÜRO Piinamise Vastane Komitee (*Committee against Torture*) kui ka Inimõiguste Teabekeskus on märkinud, et Eesti karistusseadustiku § 122 koosseis ei vasta täielikult ÜRO Piinamise ja muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemis- ja karistamisviiside vastane konventsiooni definitsioonile. Valitsus küll nõustub sellega, kuid on seisukohal, et teiste koosseisudega on nimetatud konventsiooni definitsioon täielikult hõlmatud. Sama seisukohta on avaldanud ka Õiguskantsler.¹

122. „Kuritegevus Eestis 2006” andmetel on § 122 järgi klassifitseeritavaid kuritegusid registreeritud aastatel 2003–2006 kokku 239; 2003. a oli neid vastavalt 24; 2004. a 44; 2005. a 92 ning 2006. a 79. Perioodil 1. jaanuar 2005 – 10. august 2007 on § 122 alusel süüdimõistmisi olnud 48. Hetkel on vanglasüsteemis 16 süüdimõistetud isikut, keda on karistatud karistusseadustiku § 122 alusel.

123. Põhiseaduse § 18 kehtestab piinamise absoluutse keelu, millest ei tohi erandeid teha ka sõjaseisukorra ning eriolukorra ajal. Samuti ei tohi **kriminaalmenetluse seadustiku** § 9 lõike 3 järgi menetlusosalist piinata, kohelda julmalt ning ebainimlikult ega tema au teotada või alandada tema inimväärikut. Piinamise tulemusena saadud ütlusi ei saa kasutada tõendina.

124. Kriminaalmenetluse seadustiku § 64 sätestab tõendite kogumise üldtingimused. Tõendeid kogutakse viisil, mis ei riiva kogumises osaleja au ja väärikut, ei ohusta tema elu või tervist ega tekita põhjendamatult varalist kahju. Kui isiku läbiotsimisel, läbivaatusel või võrdlusmaterjali võtmisel on vaja paljastada tema keha, peavad uurimisasutuse ametnik, prokurör ja menetlustoimingus osaleja, välja arvatud tervishoiutöötaja või kohtuarst, olema temaga samast soost. Kui tõendeid kogudes kasutatakse tehnikavahendeid, teatatakse sellest eelnevalt menetlustoimingus osalejatele ja neile selgitatakse tehnikavahendite kasutamise eesmärki. Uurimisasutus ja prokuratuur võivad kaasata tõendite kogumisele erapooletu spetsialisti, keda võidakse üle kuulata tunnistajana (§ 64). Eesti kriminaalmenetluses on lubatud kasutada välisriigis selle riigi seaduste kohaselt kogutud tõendeid, kui tõendi saamiseks tehtud menetlustoiming ei ole vastuolus Eesti kriminaalmenetluse põhimõtetega (§ 65).

125. Arvesse võttes, et võimuliialdus, ebaseaduslik ülekuulamine, kohtumenetlust tagava toimingu ebaseaduslik kohaldamine, ebaseaduslik läbiotsimine ja väljatõstmine, sundimine valeütlust ja vale eksperdi arvamust andma ning valetõlget tegema, kahtlustatava, süüdistatava, kohtualuse, õigeksmõistetu, süüdimõistetu, tunnistaja, eksperdi, tõlgi ja kannatanu suhtes vägivaldla toimepanemine, kinnipeetava, arestialuse ja vahistatu ebaseaduslik kohtlemine jne on kuriteod, on korraldus vastavate kuritegude toime panemiseks seadusvastane ega kuulu täitmisele. Samuti ei saa ebaseadusliku korraldusega õigustada kuriteo toimepanemist.

¹ Vt.: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/449/07/PDF/G0744907.pdf?OpenElement>, para 1.

126. Suulise menetluse põhimõttest lähtudes sätestatakse, et kohtulahend võib tugineda vaid tõenditele, mida on kohtulikult arutamisel suuliselt esitatud ja vahetult uuritud ning mis on protokollitud. Ringkonnakohtu kohtulahend võib tugineda tõenditele, mida on kohtulikult arutamisel ringkonnakohtus suuliselt esitatud ja vahetult uuritud ning mis on protokollitud, või tõenditele, mida on maakohtus vahetult uuritud ja mis on apellatsioonimenetluses avaldatud.

127. Eesti suhtes jõustus piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemis- ja karistamisviisi vastase konventsiooni fakultatiivne protokoll 17. jaanuaril 2007. Fakultatiivse protokoll ratifitseerimisseadusega määrati õiguskantsler riigisiseseks ennetusmehhanismiks.

128. Õiguskantsleril on pädevus teostada järelevalvet kinnipidamisasutuste üle, anda neile soovitusi, mille eesmärgiks on parandada kinnipidamisasutuste tingimusi. Samuti on õiguskantsleril õigus teha ettepanek seaduse muudatusteks.

129. Konventsiooni artikli 7 lõike 2 kohaselt ei tohi kedagi tema vaba tahte vastaselt allutada meditsiini- ega teaduskatsetele. Eesti Vabariigi põhiseaduse § 18 sisaldab endas samuti tahtevastase meditsiini- ja teaduskatsetele allutamise keeldu. Eestis on kriminaliseeritud ebaseaduslik inimuuringute tegemine (§ 138), ebaseaduslik siirdematerjali võtmine (§ 139) ja doonorlusele kallutamine (§ 140). Nende süütegude põhjal ei ole läbi viidud seni ühtegi kriminaaluurimist.

130. Lisaks eespool nimetatud konventsioonidele on Eesti ühinenud seda valdkonda reguleerivate välislepingutega:

131. Euroopa Nõukogu inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon: inimõiguste ja inimväärikuse kaitse bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel (*Convention for the protection of human rights and dignity of the human being with regard to the application of biology and medicine: convention on human rights and biomedicine*) jõustus 1. juunil 2002;

132. Euroopa Nõukogu inimõiguste ja biomeditsiini konventsiooni inimese kloonimist keelav lisaprotokoll (*Additional protocol to the convention for the protection of human rights and dignity of the human being with regard to the application of biology and medicine; on the prohibition of cloning human beings*) jõustus 1. juunil 2002;

133. Euroopa Nõukogu inimõiguste ja biomeditsiini konventsiooni inimelundite ja -kudede siirdamist käsitlev lisaprotokoll (*Additional Protocol to the convention on human rights and biomedicine concerning transplantation of organs and tissues of human origin*) jõustus 1. mail 2006.

134. Elundite või kudede siirdamise seaduse kohaselt võib siirdada juhul, kui:
1) siirdamine ei ohusta olulisel määral retsiptendi ega doonori elu või tervist;
2) elundi või koe retsiptendile ülekandmine on ainuvõimalik tõhus raviviis;
3) retsiptendi tervise uuringud ja nende tulemused annavad alust eeldada siirdamise edukust ning siirdamisjärgset elukvaliteedi paranemist.

135. Siirdamiseks peab olema doonori ja retsiptendi või seadusega sätestatud juhtudel nende seadusliku esindaja teadev nõusolek, mis on antud nende vaba tahte alusel. Nõusolek peab olema konkreetse situatsiooni jaoks ja kirjalik ning kehtib vaid siis, kui neile on eelnevalt antud

asjakohast teavet siirdamise otstarbe ja olemuse ning selle võimalike ohtude ja tagajärgede kohta. Isik võib nõusoleku enne siirdamist tagasi võtta.

136. Piiratud teovõimega isik ei või üldjuhul olla doonor, välja arvatud seaduses sätestatud juhul.

137. Elundite ja kudede siirdamise seaduses on täpsustatud ka surnud isikult elundite ja kudede eemaldamist. Paragrahvi 11 lõike 1 punkti 3 kohaselt võib surnud isikult elundi või koe eemaldada, kui „surnud isik avaldas eluajal tahet loovutada surmajärgselt elundeid või kudesid siirdamiseks või puuduvad andmed selle kohta, et ta oleks olnud selle vastu”.

138. Eelnevalt märgiti, et kunstliku viljastamise toetamine on Eesti üks prioriteete. Siit tulenevalt soovime käesolevas aruandes ära tuua ka kunstliku viljastamise embrüokaitse regulatsiooni põhitunnused.

139. Vabatahtlikkuse tagamiseks peab **kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse** kohaselt esitama naine kirjaliku nõusoleku, millest peab ilmnema, et ta on nõus:

- viljastamisega abikaasa, mõne teise konkreetse mehe või doonori seemnerakkudega;
- munaraku kehavälise viljastamisega
- rasestamisega võõra munarakust pärineva embrüoga.

Abielus oleva naise kunstlikuks viljastamiseks peab olema tema abikaasa nõusolek, mis peab olema kooskõlas naise poolt antud nõusolekuga. Mehel on õigus kuni kunstliku viljastamise protseduuri alguseni tunnistada kirjalikult oma nõusolek kehtetuks.

140. Kui uuringute tulemusena ilmneb riskifaktoreid kinnitav leid, mis ei välista kunstlikku viljastamist, peab nõusolekus olema eraldi ära näidatud, et naine on kunstliku viljastamisega nõus ka nimetatud riski olemasolu korral. Naisel on õigus kunstlikust viljastamisest loobuda kuni selle teostamiseni ning kuulutada oma nõusolek kehtetuks.

141. Embrüot võib kasutada teaduslikuks uurimistööks, kui:

- embrüot ei ole kunstliku viljastamise edukuse nimel või lapse ja ema tervise huvides naisele üle kantud, või;
- embrüo on osutunud liigseks, sest naine on loobunud kunstlikust viljastamisest või embrüo säilitustähtaeg (7 aastat) on möödunud ning embrüot ei ole naisele üle kantud.

142. Embrüot ei tohi kasutada teaduslikuks uurimistööks ilma nende isikute nõusolekuta, kellelt sugurakud pärinevad, ning samuti on keelatud teaduslikuks uurimistööks kasutatud embrüo ülekandmine naisele. Embrüot tohib kasutada teaduslikeks uuringuteks 14 päeva jooksul pärast munaraku viljastumist. Selle tähtaja hulka aga ei loeta aega, mil embrüo oli külmutatud.

143. Keelatud on järgmised naise kunstliku viljastamisega seotud toimingud embrüoga:

- viljastada munarakk kunstlikult sellise seemnerakuga, mis on välja valitud selles sisalduva sugukromosoomi järgi, välja arvatud juhul, mil sugurakk on välja valitud, et hoida ära lapse haigestumist raskesse soolisse pärilikku haigusesse;
- luua viljastatud munaraku tuuma asendamise teel mõne teise embrüo, loote, elava või surnud inimese keharakuga selle embrüo, loote, elava või surnud inimesega samase päriliku informatsiooniga embrüo;

- liita üheks rakuühenduseks erineva päriliku informatsiooniga embrüod, millest vähemalt üks on inimembrüo, või liita inimembrüoga rakk, mis sisaldab teistsugust pärilikku informatsiooni kui embrüo rakud ja mis võib koos sellega edasi areneda;
- luua arenemisvõimeline embrüo inimese munaraku viljastamisega looma seemnerakuga või looma munaraku viljastamisega inimese seemnerakuga.

Artikkel 8. Orjuse, vabaduseta seisundis pidamise ja sunniviisilise töö keeld

144. Asjassepuutuvad konventsioonid, millega Eesti on ühinenud pärast eelmist aruannet, on nimetatud artiklis 5.

Inimkaubandus

145. Kuigi Eesti karistusseadustik (KarS) otseselt sellist kuriteokoosseisu nagu inimkaubandus ette ei näe, on inimkaubandusega seotud 16 paragrahvi, mis on ära toodud alljärgnevas tabelis.

146. Esitatud tabelist nähtuvalt registreeriti Eestis nii 2006. a kui ka 2007. a kokku 135 inimkaubandusega seotud kuritegu, mis alljärgnevalt on ära toodud kuriteoliikide lõikes:

	2006	2007
Orjastamine (§ 133)	1	2
Isikuvabadust piiravasse riiki toimetamine (§ 134)	0	0
Vabaduse võtmine seadusliku aluseta (§ 136)	44	55
Ebaseaduslik inimuuringute tegemine (§ 138)	0	0
Ebaseaduslik siirdematerjali võtmine (§ 139)	0	0
Doonorlusele kallutamine (§ 140)	0	0
Suguuühendusele sundimine (§ 143)	7	5
Sugulise kire rahuldamisele sundimine (§ 143 ¹)	-	5
Võõra lapse hõivamine (§ 172)	0	6
Lapse ostmine või müümine (§ 173)	0	0
Alaealise prostitutsioonile kallutamine (§ 175)	0	1
Alaealise prostitutsioonile kaasaaitamine (§ 176)	2	4
Alaealise kasutamine pornogr. teose valmistamisel (§ 177)	10	4
Lapsporno valmistamine ja selle võimaldamine (§ 178)	29	22
Välismaalase ebaseaduslik toimetamine üle Eesti Vabariigi riigipiiri ja ajutise kontrolljoone (§ 259)	5	7
Ebaseadusliku tegevuse võimaldamine ja prostitutsiooni vahendamine (§ 268)	38	-
Prostitutsioonile kaasaaitamine (§ 268 ¹)	-	24
Kokku:	136	135

147. Kuigi võrreldes 2006. a tõusis 2007. a KarS § 136 alusel registreeritud kuritegude arv 44-lt 55-le, ei saa sellest järeldada, et selle võrra on suurenenud ka inimkaubanduse juhtumite arv.

148. 15. märtsil 2007 jõustus KarS muudatus, millega täiendati EL Nõukogu 19. juuli 2002. a inimkaubanduse vastu võitlemise raamotsuses (2002/629/JSK) sisalduvast inimkaubanduse

mõistest tulenevalt orjastamise (§ 133) koosseisu. Varasema redaktsiooni puhul olid katmata juhud, kui orjastamisel ei kasutata vägivalda või pettust. KarS § 133 täiendati tunnusega – „ära kasutades inimese abitud seisundit“. Abitud seisund võib olla seotud ka kannatanu sõltuvusega teo toimepanijast (nt vanem või seaduslik esindaja ja laps, arst ja patsient).

149. Lõpliku menetlusotsuse sai 2007. aastal ning kohtusse saadeti 73 inimkaubandusega seotud kuritegu, mis teeb nende kuritegude lahendamise määraks 54%. (esitatud statistika on avaldatud Justiitsministeeriumi kodulehel).

150. Vabariigi Valitsus kiitis 2006. aasta jaanuaris heaks „Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava 2006–2009“. Arengukava eesmärkide täitmiseks uuritakse järjepidevalt inimkaubanduse probleeme, ennetatakse inimkaubandust avalikkuse teavitamise teel, täiendatakse spetsialistide oskusi, abistatakse ja rehabiliteeritakse inimkaubanduse ohvreid, tõhustatakse piirikontrolli ja töövahenduse kontrolli ning reageeritakse tõhusalt inimkaubandusega seotud kuritegudele.

151. 2006. aastal keskenduti peamiselt töö paremale organiseerimisele, avalikkuse teavitamisele ja rahvusvahelisele koostööle. Loodi inimkaubanduse vastase võitlusega tegelevate riigiasutuste ja vabauhenduste koostöövõrgustik ning lepiti kokku ülesannete jaotus ja vastutusosalad. Alustati ka inimkaubandust käsitleva statistika korrastamisega ning avalikkuse teavitamisega inimkaubanduse ohtudest kuriteoennetuse veebilehel www.kuriteoennetus.ee. Lisaks viidi läbi Eesti karistusõiguse analüüs, et tagada selle vastavus Euroopa Liidu Nõukogu inimkaubanduse vastase võitluse raamotsusele ning alustati osalemist inimkaubanduse ohvrite abistamise Põhja- ja Baltimaade katseprojekti.

152. Kriminaalmenetlusega seonduvalt on alates 1. veebruarist 2007 Eesti õigusesse transponeeritud Euroopa Liidu Nõukogu direktiiv 2004/81/EÜ elamisloa kohta, mis väljastatakse pädevate asutustega koostööd tegevatele kolmandate riikide kodanikele, kes on inimkaubanduse ohvrid või ebaseaduslikule sisserändele kaasaitava tegevuse subjektid. Alates 1. veebruarist 2007 peatatakse väljasaatmine ka prokuratuuri ettepanekul välismaalaste seaduse § 14¹⁵ lõikes 6 nimetatud järelemõtlemisaja kestuseks, kui väljasaadetav on kannatanu või tunnistaja kriminaalmenetluses, mille esemeks on inimkaubandusega seotud kuritegu nõukogu raamotsuse 2002/629/JSK inimkaubanduse vastu võitlemise kohta mõttes.

Üldkasulik töö ja kinnipeetavate töö

153. KarS § 69 sätestab üldkasuliku töö mõiste ja kohaldamise alused. Seaduse kohaselt, mõistes kuni kaheaastase vangistuse, võib kohus asendada selle üldkasuliku tööga. Ühele päevale vangistusele vastab kaks tundi üldkasulikku tööd. Vangistus asendatakse üldkasuliku tööga üksnes süüdimõistetule nõusolekul. Üldkasuliku töö kestus ei tohi ületada kaheksat tundi päevas. Kui süüdimõistetule teeb üldkasulikku tööd muust tööst ja õpingutest vabal ajal, ei tohi selle kestus ületada nelja tundi päevas. Üldkasuliku töö eest süüdimõistetule tasu ei maksta. Üldkasuliku töö mõistmisel määrab kohus selle tegemise tähtaja, mis ei või ületada kahekümmend nelja kuud. Kohus võib kriminaalhooldusametniku ettekande alusel tähtaja kulgemise peatada süüdimõistetule haiguse või perekondliku olukorra tõttu või ajaks, mil süüdimõistetule on kutsutud tegevteenistusse või õppekogunemisele kaitsejõududesse. [...] Üldkasulikule tööle rakendatud süüdimõistetule laienevad töö- ja tervisekaitset reguleerivad õigusaktid. Vajaduse korral määrab kohus enne vangistuse asendamist süüdimõistetule

tervisekontrolli eesmärgiga selgitada, kas süüdimõistetud tervise seisund võimaldab tal teha üldkasulikku tööd.

154. Kinnipeetavate töö kohta vanglas on antud ülevaade teises aruandes, millega võrreldes ei ole olulisi muudatusi tehtud. Mainimist väärrib, et 1.01.2003 jõustus vangistusseaduse muudatus, mille kohaselt peab kinnipeetava töötasu olema vähemalt 20 protsenti palgaseaduse alusel kehtestatud palga alammäärast. Kinnipeetava töötasu määrad, arvutamise ja maksmise korra kehtestab Vabariigi Valitsus. See muudatus oli tingitud õiguskantsleri poolt korduvalt tehtud kriitikale, mille kohaselt peab kinnipeetava töötasu määr olema sätestatud seadusega, kui see määr on madalam üldisest palga alammäärast. Üldisest palga alammäärast madalama määra põhjuseks on asjaolu, et kinnipeetavate ning vabaduses töötavate isikute tootlikkuse võrdlus on näidanud, et kinnipeetavate tootlikkus on madala kutseoskuse, vähese motivatsiooni ning töömoraali puudumise tõttu umbes 5 korda madalam. Seega toodangu konkurentsivõimelisuse säilitamiseks peab töötasu olema sama arv kordi madalam. Teisest küljest on antud suurusega tasu saamisel veel tagatud, et kinnipeetav suudab osta endale esmatarbekaupu ja hügieenitarbeid hädavajalikus koguses.

155. **Kaitseväeteenistuse seaduse (KVTS) § 3 lõike 1** kohaselt on meessoost Eesti kodanik kohustatud teenima kaitseväes ehk täitma kaitseväeteenistuskohustust. KVTS § 4 lõike 1 kohaselt on usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keeldunud kutsealune kohustatud läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras. Asendusteenistuse kohta pikemalt vt artiklit 18.

156. **Erakorralise olukorra seaduse § 18 lõike 2 punkti 4** kohaselt võib erakorralise seisukorra juht erakorralise seisukorra ajal Eesti põhiseaduslikku korda ähvardava ohu kõrvaldamiseks muu hulgas viia ametniku teisele ametikohale või teise paikkonda kuni erakorralise seisukorra lõppemiseni ja anda talle ametiväliseid ülesandeid ilma ametniku nõusolekuta.

157. **Sõjaaja riigikaitse seaduse** kohaselt võib sõjaajal isiku õigusi ja vabadusi piirata. Selle seaduse § 9 lõike 1 p-de 10 ja 11 kohaselt võib Vabariigi Valitsus piirata vajaduse korral isikute õigusi ja vabadusi ning panna neile kohustusi ja panna riigiasutustele, kohaliku omavalitsuse täitevorganitele ning muudele asutustele ja organisatsioonidele riigikaitselisi lisakohustusi. Paragrahvi 12 lõike 3 punkti 4 kohaselt võib kaitseväge ülemjuhataja anda tulenevalt seaduse § 5 lõike 4 punktist 2 edasilükkamatu vajaduse korral käsked ja korraldusi temale mitteallutatud juriidilistele ja füüsilistele isikutele nende rakendamiseks riigikaitseliste ülesannete täitmisel sõjalise tegevuse huvides.

158. **Riigikaitseliste sundkoormiste seadusega** sätestatakse veokohustus ja töökohustus kui sundkoormised, mida täidetakse sõjaseisukorra ajal. Veokohustus on riiklik kohustus sõiduki, ujuvvahendi või õhusõiduki omanikule või valdajale vedude teostamiseks koos juhi või meeskonnaga riigikaitselisteks vajadusteks (§ 33). Töökohustus on riigikaitseliste tööde ja ülesannete täitmise kohustus Eestis alaliselt elavale füüsilisele isikule sõjaseisukorra ajal (§ 38). Töökohustuse otsustamiseks sõjaseisukorra ajal on pädev kaitseväge ülemjuhataja ja talle alluvad ülemad (§ 40) ning seaduses on loetletud erandid, kes ei pea töökohustust täitma.

159. Kokkupuutepunktid artikliga 8 on ka **töölepinguseaduse (TLS)** ja **avaliku teenistuse seaduse (ATS)** sätetel, millega nähakse ette sellise töö tegemise kohustuslikkus, mis ei kuulu töötaja või ametniku algupäraste töökohustuste hulka.

160. TLS § 65 sätestab tööandja õiguse viia töötaja ajutiselt üle teisele tööle: 1) loodusõnnetuse või tootmisavarii ärahoidmiseks või nende tagajärgede kiireks kõrvaldamiseks; 2) õnnetusjuhtumi, tööseisaku, tööandja vara hävimise või rikkemise ärahoidmiseks; 3) ajutiselt äraoleva töötaja asendamiseks punktides 1 ja 2 ettenähtud juhtudel; 4) muudel erakorralistel juhtudel. Üleviimine on lubatud kuni üheks kuuks, kui see töö ei ole vastunäidustatud töötaja tervisele ega too kaasa töötaja suuremat materiaalsset vastutust.

161. TLS § 66 sätestab tööandja õiguse tööseisaku ajaks viia töötaja üle ükskõik millisele tööle samas asulas, kui see töö ei ole vastunäidustatud töötaja tervisele ega too kaasa töötaja suuremat materiaalsset vastutust. TLS § 67 kohaselt on tööandjal õigus riigivalitsemisorgani otsuse alusel viia töötaja ajutiselt üle tööle teise ettevõttesse, asutusse või muusse organisatsiooni samas asulas või teise paikkonda loodusõnnetuse ennetamiseks, selle tagajärgede kiireks kõrvaldamiseks või haiguste leviku tõkestamiseks, kuid mitte kauemaks kui üheks kuuks. Üle viia teise paikkonda ei ole lubatud rasedat, naist, kes kasvatab lapsinvaliidi või alla 16-aastast last, samuti alaealist.

162. ATS sätestab analoogsed normid ametnikule. ATS § 47 kohaselt on ametniku teisele ametikohale üleviimine, samuti talle ametikohaväliste ülesannete andmine lubatud ainult ametniku kirjalikul nõusolekul, välja arvatud seaduse §-des 60 (ühekordsed korraldused), 61 (loodusõnnetus või õnnetusjuhtum) ja 64 (puuduva ametniku asendamine) sätestatud juhtudel. Ametniku teise paikkonda üleviimine on lubatud ainult ametniku kirjalikul nõusolekul, välja arvatud §-s 61 sätestatud juhul.

163. **Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse § 21** kohaselt on eakohane ja vabatahtlik töö lapse normaalse arengu tähtis tingimus. Laps hooldab iseennast, osaleb oma perekonna ühistes toimetustes ja töödes. Riik ja kohalikud omavalitsused loovad laste tööks vajalikud tingimused. Sotsiaaltalitus jälgib lapse töötamise vastavust töö ohutuse ja tervisekaitse nõuetele ning seaduse põhimõtetele.

164. TLS ja selle alusel antud aktid sätestavadki piirangud laste tööle. TLS § 2¹ näeb ette, et tööandja ei tohi tööle võtta ega rakendada tööl alla 15-aastast või koolikohustuslikku alaealist, kui seadusega ei ole sätestatud teisiti. 13-14-aastastel alaealistel ja 15-16-aastastel koolikohustuslikel alaealistel on lubatud teha töid, kus täidetavad tööülesanded on lihtsat laadi ega nõua suurt kehalist või vaimset pingutust, selliste kergete tööde loetelu kehtestab Vabariigi Valitsus määrusega. Täiendavalt vt teise aruande punktid 283–307.

165. Tööinspeksioon on aastatel 2003–2007 menetlenud taotlusi nõusoleku saamiseks 13–14-aastaste alaealiste tööle lubamiseks, andnud nõusolekuid või keeldunud nende andmisest järgmiselt:

Aasta	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
Taotluse esitanud tööandjate arv	110	142	176	195	216	0
Tööandjate arv, kellele anti nõusolek alaealise tööle võtmiseks	104	130	156	168	189	0
Alaealiste arv taotlustes	X	1203	1782	2465	1935	0

Alaealiste arv, kelle
töötamiseks nõusolek anti X 1087 1475 2262 1778 0

2003. a ei kogunud Tööinspeksioon andmeid nende alaealiste arvu kohta, kelle tööle võtmiseks nõusolekut taotleti.
2008. a I kvartalis ei esitatud taotlusi alaealiste tööle asumiseks.

166. **Vangistuseseaduse** § 83 kohaselt kohaldatakse alla 18-aastase noore kinnipeetava töötamisele kõiki töökaitseadustest tulenevaid alaealise töötamise erisusi, sealhulgas erisusi tööaja kohta.

Artikkel 9. Õigus vabadusele ja isikupuutumatussele

167. Asjassepuutuvatele põhiseaduse paragrahvidele (20 ja 21) on viidatud teise aruande punktides 308–310.

168. Põhiseaduse § 24 lõike 2 kohaselt on igapäev õigus olla oma kohtuasja arutamise juures.

169. Vabaduse võtmine saab toimuda üksnes seaduses sätestatud juhtudel ja korras, kusjuures seaduse all mõeldakse parlamendi vastu võetud seadust. Põhiseaduse § 20 sätestab ammendava loetelu juhtudest, millal vabaduse võtmine on lubatud. Nii annab Eesti õiguskorras vabaduse võtmise kriminaalmenetluslikud ja väärteomenetluslikud (põhi)alused kriminaalmenetluse seadustik; psühhiaatriliseks raviks vabaduse võtmise alused sätestab psühhiaatrilise abi seadus.

170. 1. juulil 2004 jõustus uus **kriminaalmenetluse seadustik** (KrMS), mille § 9 sätestab, et kahtlustatavat võib kohtu vahistamismääruseta kinni pidada kuni nelikümmend kaheksa tundi, seega põhimõttelist muudatust varasema seadusega võrreldes ei ole tehtud. Kohtu vahistamisotsustus tehakse vahistatule viivitamata teatavaks talle arusaadavas keeles ja viisil. Uurimisasutus, prokuratuur ja kohus peavad menetlusosalist kohtlema tema au teotamata ja tema inimväärikust alandamata. Kedagi ei tohi piinata ega muul viisil julmalt või ebainimlikult kohelda. Kriminaalmenetluses on isiku perekonna- või eraellu lubatud sekkuda vaid seadustikus ettenähtud juhtudel ja korras, et tõkestada kuritegu, tabada kurjategija, tuvastada kriminaalasjas tõde ja tagada kohtuotsuse täitmine.

171. Vahistamise regulatsioon on täpsustatud KrMS 4. peatükis „Kriminaalmenetluse tagamine ja tõkendid”, § 130 jj. KrMS § 130 kohaselt on vahistamine kahtlustatavale, süüdistatavale või süüdimõistetule kohaldatav tõkend, mis seisneb isikult kohtumääruse alusel vabaduse võtmises. Kahtlustatava või süüdistatava võib vahistada prokuratuuri taotlusel ja eeluurimiskohtuniku määruse alusel või kohtumääruse alusel, kui ta võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid. Kohtueelses menetluses ei või kahtlustatav või süüdistatav olla vahistatud üle kuue kuu. Tähtaja hulka ei arvata välisriigi väljaandmisvahistuses viibitud aega isikul, kelle väljaandmist Eesti Vabariik on taotlenud.

172. KrMS § 131 kohaselt teatab prokuratuur vahistamistaotluse koostamisest kahtlustatava või süüdistatava soovil kohe kaitsjale. Kahtlustatav või süüdistatav, kelle kohta on koostatud vahistamistaotlus, toimetatakse vahistamistaotluse läbivaatamiseks eeluurimiskohtuniku juurde. Eeluurimiskohtuniku juurde kutsutakse prokurör ja vahistatava taotlusel kaitsja ning kuulatakse nende arvamust. Tagaotsitavaks kuulutatud isiku või väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi viibiva kaitseväelasest kahtlustatava vahistamiseks koostab eeluurimiskohtunik vahistamismääruse teda küsitlemata. Hiljemalt ülejäämisel päeval pärast tagaotsitava tabamist

või kaitsevälasest kahtlustatava Eestisse toimetamist viiakse vahistatu küsitlemiseks eeluurimiskohtuniku juurde.

173. KrMS § 132 lõike 1 kohaselt teatab eeluurimiskohtunik või kohus vahistamisest viivitamata vahistatu lähedasele ning töö- või õppimiskohta.

174. KrMS § 135 lõike 1 kohaselt võib eeluurimiskohtunik või kohus kahtlustatava või süüdistatava taotlusel asendada vahistamise kautsjoniga.

175. KrMS § 136 kohaselt võib vahistamise või vahistamisest keeldumise, samuti vahistamise tähtaja pikendamise või sellest keeldumise peale prokuratuur, vahistatu või tema kaitsja esitada määruskaebuse.

176. KrMS § 137 kohaselt võib vahistatu või tema kaitsja vahistamisest kahe kuu möödumisel esitada eeluurimiskohtunikule või kohtule taotluse kontrollida vahistuse põhjendatust. Uue taotluse võib esitada pärast kahe kuu möödumist eelmise taotluse läbivaatamisest. Eeluurimiskohtunik vaatab taotluse läbi selle saamisest alates viie päeva jooksul. Eeluurimiskohtuniku juurde kutsutakse prokurör ja kaitsja ning vajaduse korral ka vahistatu. Taotlus lahendatakse kohtumäärusega, mida edasi ei kaevata. Kui isiku vahi all pidamise tähtaega on pikendatud üle kuue kuu, kontrollib eeluurimiskohtunik kriminaaltoimikuga tutvudes vahistuse põhjendatust vähemalt ühe korra kuus kontrollimise taotlemisest sõltumata ja määrab vahistatule kaitsja, kui see puudub.

177. Eeltoodud KrMS sätete kohaldamisest ja tõlgendamisest annab ülevaate Riigikohtu praktika. Riigikohtu otsustest nähtub, et lähtutakse muu hulgas ka Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud põhimõtetest, mille kohaselt tuleb tagada vahistamisotsuse läbivaatamine kohtus vahistatu juuresolekul ning sellise otsuse vaidlustamise õigus. Samuti tuleb tagada asja läbivaatamine mõistliku aja jooksul. Seni on Euroopa Inimõiguste Kohus teinud Eesti suhtes ka negatiivseid otsuseid, leides, et kohtuasja ei ole menetletud mõistliku aja jooksul (*Sulaoja vs. Eesti*; *Pihlak vs. Eesti*).

178. 19. juuni 2003 otsuses kriminaalasjas 3-1-1-85-03 on Riigikohus leidnud, et olukord, kus kohtualune on viibinud üle nelja aasta vahi all, läheneb kriitilisel määral sellele, kus tekib küsimus, kas kohtualusele on tagatud õigus kohtuasja arutamisele mõistliku aja jooksul.

179. 19. jaanuari 2006 kriminaalasjas 3-1-1-150-05 on Riigikohus selgitanud, et sellise määruskaebuse läbivaatamisele, mis on esitatud kohtumenetluses koostatud vahistamismääruse ning muu kohtumääruse peale, millega kohaldati tõkendit või muud kriminaalmenetluse tagamise vahendit, kutsutakse kaebuse esitaja, tema kaitsja või seaduslik esindaja ning prokurör. Vahistatu, kaitsja ja prokuröri kutsumine sellise määruskaebuse läbivaatamisele peab tagama nende isikute õiguse osaleda soovi korral kaebuse suulisel läbivaatamisel.

180. Lisaks rõhutas Riigikohus, et KrMS § 2 punkti 2 kohaselt kriminaalmenetluse allikaks oleva konventsiooni artikli 5 lõikest 3 tuleneb nõue toimetada vahistatu viivitamata kohtuniku ette, et tagada tema õigus olla kohtuniku poolt ära kuulatud. Sama põhimõtte sisaldub KrMS kahtlustatava õigusi ja vahistamiskorda reguleerivates sätetes (KrMS § 34 lg 1 p 6, § 131 lg-d 2–4). Vahistatu õigus olla kohtuniku poolt ära kuulatud ei ole piiratud kordade arvuga ühe kriminaalasja menetluse raames. Vastupidi, see õigus tuleb tagada iga vahistamistaotluse arutamisel ning sõltumata asjaolust, kas vahistatul on kaitsja või kas kaitsja esitab vahistamise kohaldamisel prokuratuuri vahistamistaotlusele vastuargumente. Isiku vahistamist ilma, et talle

oleks tagatud õigus olla kohtuniku poolt ära kuulatud, loeb kriminaalkolleegium aga kriminaalmenetlusõiguse selliseks rikkumiseks, mis toob kaasa vahistamismääruse tühistamise.

181. 11. detsembri 2006 kriminaalasjas 3-1-1-103-06 selgitas Riigikohus, et põhjendatud kuriteokahtlus on vahistuse kui kahe põhiõiguse – üldise vabadusõiguse ja süütuse presumptsiooni – kõige tõsisema riive lubatavuse absoluutne eeltingimus. Kuriteokahtluse põhjendatus peab tuginema kriminaaltoimiku konkreetsetele materjalidele ja vahistusmääruses ei saa piirduda üksnes ühelauselise tõdemusega, et toimiku materjalide pinnalt on olemas põhjendatud kuriteokahtlus. Aktsepteeritavaks tuleb pidada sedagi, kui kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel tuginetakse lisaks ka üldinimlikule, kriminalistikalisele ja kriminaalmenetluslikule kogemusele. Ka kõige raskema kuriteo toimepanemises põhjendatud kahtlus saab olla üksnes vahistuse eeltingimus, mitte aga samal ajal ka vahistamisalus. Eesti Vabariigi põhiseaduses ega kriminaalmenetluse seadustikus ei nähta ette isiku vahistamist ainuüksi kuriteo raskuse tõttu.

182. 16. veebruari 2007 kriminaalasjas 3-1-1-126-06 viitab Riigikohus, et KrMS § 137 lõige 1 annab vahistatule või tema kaitsjale võimaluse esitada vahistamisest kahe kuu möödumisel eeluurimiskohtunikule või kohtule taotlus kontrollida vahistuse põhjendatust, mis on oma iseloomult põhiõiguste tagamise lisagarantii. Võimalusega esitada vahistamismääruse peale määruskaebus ja taotleda vahistuse põhjendatuse kontrolli on vahistatule seoses tema vabaduspõhiõiguse riivega tagatud põhiseaduse ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga nõutaval määral nii tema õiguste kaitseks kaebuse esitamise võimalus kui ka kohane, s.o õiglane ja tõhus kohtumenetlus. Eelvangistuse kohaldamine on õigustatud vaid juhul, kui see on vältimatult vajalik ja soovitud seaduslikku eemärki ei ole võimalik saavutada muul viisil. See tähendab omakorda, et põhjendatud kuriteokahtluse või vahistamisaluse äralangemisel tuleb ka kohtu alla antud vahistatu vabastada.

183. Kõikide kohtumenetluste puhul on võimalik ka sundtoomine, kui kohtusse kutsutud isik ei tule kohtusse vabatahtlikult.

184. KrMS § 139 lõike 1 kohaselt on sundtoomine kahtlustatava, süüdistatava, süüdimõistetud, kannatanu, tsiviilkostja või tunnistaja toimetamine menetlustoiminguks uurimisasutusse, prokuratuuri või kohtusse.

185. Sundtoomist võib kohaldada, kui:

- 1) kutse saanud isik ei ole ilmunud seadustikus nimetatud mõjuva põhjusega;
- 2) isiku varasem väljakutsumine võib takistada kriminaalmenetlust ja kui ta keeldub uurimisasutuse või prokuratuuri korraldusel vabatahtlikult kaasa tulemast;
- 3) isik hoidub kohtuotsuse täitmisest kõrvale. [...]

186. Sundtoomisele allutatud isikut võib kinni pidada nii kaua, kui see on vajalik sundtoomise aluseks oleva menetlustoimingu tegemiseks, kuid mitte kauem kui nelikümmend kaheksa tundi.

187. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 47 lõike 5 kohaselt võib sundtoomise määruse täitmiseks isikut enne kohtuistungit algust kinni pidada kuni 48 tundi. Sundtoomisele kohaldatakse kriminaalmenetluse seadustiku § 139 lõigetes 3–5 sätestatud. Halduskohtumenetluse seadustiku (HKMS) § 5 lõike 1 kohaselt juhindub halduskohus HKMS-iga reguleerimata küsimustes tsiviilasjade hagimenetlusele kohaldatavatest sätetest.

188. 13.07.2008 jõustusid politseiseaduse ja sellega seonduvate seaduste muudatused. Politseiseaduse muutmise eesmärk oli õigusselguse tagamine politsei poolt isikute põhiõigusi riivava meetmete rakendamisel. Analüüsidest politsei tegevust avaliku korra tagamisel, sealhulgas massiliste korratuste tingimustes korrarikkumiste toimepanemistele reageerimisel ja arvestades õiguskantsleri poolt esitatud ettepanekuid õigusaktide täiendamise vajaduse osas, asuti seisukohale, et kehtiv politseiseadus vajab täiendamist, et tagada õigusselgus politsei õiguste osas. Eesmärgi kohaselt tagavad muudatused selguse õiguse rakendajatele neile antud volituste osas ning tagavad ka piisavalt isikute õiguste kaitse politseiliste meetmete rakendamisel.

Psühhiaatriline abi

189. Artikli 9 kohaldamisala hõlmab ka psüühikahäiretega patsiente Komitee meenutas artikli 9 punktis 4 sisalduvat kohustust võimaldada isikul, keda hoitakse kinni psüühikahäire tõttu, alata oma kinnihoidmise seaduslikkuse üle arutelu. Eestil paluti esitada lisateavet ning astuda samme, et viia nimetatud õigusakt paktiga kooskõlla.

190. Kehtiva **psühhiaatrilise abi seaduse** (4. veebruari 2006 redaktsioonis) § 3 kohaselt on psüühikahäirega isiku ravi ilma tema teadva nõusolekuta või seadusliku esindaja nõusolekuta lubatud ainult sama seaduse §-des 11 ja 17 sätestatud juhtudel. Psühhiaatrilise abi seaduse § 11 lõike 1 kohaselt võetakse isik tema enda või tema seadusliku esindaja nõusolekuta vältimatu psühhiaatrilise abi korras ravile haigla psühhiaatriaosakonda või jätkatakse ravi, tema tahtest olenemata (edaspidi *tahtest olenematu ravi*), ainult järgmiste asjaolude koosinemise korral:

- isikul on raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida;
- haiglaravita jätmisel ohustab isik psüühikahäire tõttu iseenda või teiste elu, tervist või julgeolekut;
- muu psühhiaatriline abi ei ole küllaldane.

191. Paragrahvi 11 lõike 2 kohaselt võib tahtest olenematut ravi kohaldada üksnes kohtu määruse alusel. Tahtest olenematut ravi võib kohaldada ka kohtu määruseta, kui see on vältimatu isiku enda või avalikkuse kaitseks ja kohtu määruse saamine ei ole piisavalt kiiresti võimalik. Paragrahvi 11 lõike 3 kohaselt teeb otsuse kohaldada tahtest olenematut ravi kohtu loata haigla psühhiaatriaosakonna psühhiaater isiku psühhiaatriaosakonda saabumisel või vaba tahte avalduse alusel haiglas ravil viibival isikul tahtest olenematu ravi kohaldamise vajaduse ilmnemisel viivitamata pärast isiku arstlikku läbivaatust. Otsus vormistatakse sotsiaalministri kehtestatud korra kohaselt. Otsuse vormistamise aeg loetakse tahtest olenematu haiglaravi alguseks. Sellise otsuse alusel võib tahtest olenematut ravi kohaldada 48 tunni jooksul tahtest olenematu haiglaravi algusest.

192. Paragrahvi 11 lõike 7 kohaselt kohaldatakse tahtest olenematu ravi puhul vähim piiravaid meetodeid, mis tagavad ravile toodud isiku ja teiste isikute turvalisuse. Meditsiiniline personal austab patsiendi õigusi ja seaduslikke huve.

193. Paragrahvi 12 lõike 4 kohaselt teavitab arst § 11 lõiget 3 ja 5 nimetatud otsusest isikut kohe ja tema lähedasi inimesi või seaduslikku esindajat 12 tunni jooksul otsuse vormistamisest. Seaduse § 12 lõike 5 kohaselt on tahtest olenematu ravi kohaldamisel kohtu määruseta isiku lähedasel inimesel ja seaduslikul esindajal või nende poolt valitud arstil, advokaadil või muul esindajal õigus kohtuda tahtest olenematu ravile paigutatud isikuga. Kohtumise kestuse otsustab raviarst, lähtudes ravile paigutatud isiku tervise seisundist.

194. Paragrahvi 13 lõike 2 kohaselt võib isiku tahtest olenematu ravi haigla psühhiaatriaosakonnas kesta üle 48 tunni ainult kohtu loal. Seega ei nähta kehtivas seaduses enam ette võimalust hoida isikut kohtu loata kinni 14 päeva, nagu lubas varasem seadus, mis valmistas komiteele muret.

195. Tervishoiuteenuse osutamise leping, sealhulgas patsiendi õigused ja kohustused, on reguleeritud alates 1. juulist 2002 kehtivas **võlaõigusseaduses**.

196. Riigikohus on arutanud kaebusi, mille on esitanud isikud, kelle suhtes on kohaldatud tahtest olenematut ravi. Muu hulgas nähtub sellest faktist, et isikul on õigus algatada oma kinnihoidmise seaduslikkuse üle arutelu ja vaidlustada see. Riigikohus on 3. oktoobri 2007 määruses tsiviilasjas 3-2-1-83-07 kinnitanud, et põhiseaduse § 21 laieneb lisaks isiku kinnipidamisele kriminaalmenetluses ka isikult vabaduse võtmisele muudes menetlustes, sh isiku kinnisesse asutusse paigutamisele. Kui isiku kinnisesse asutusse paigutamise aluseks on mh isiku psüühikahäire, tuleb isikule vabaduse võtmise põhjusest teadaandmisel arvestada selle isiku seisundit. Just seetõttu näevadki psühhiaatrilise abi seadus ja tsiviilkohtumenetluse seadustik ette vabaduse võtmise kiire kontrollimise kohtus (48 tunni jooksul), isikule esindaja määramise ja isiku enda ning tema lähedaste (viivitamatu) ärakuulamise. Kolleegiumi arvates ei riku psühhiaatrilise abi seaduses ja tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud reeglid isiku põhiseaduse §-ga 21 tagatud õigusi.

197. Sotsiaalministeeriumi statistika isiku paigutamise kohta hoolekandeesutusse kohtuotsuse alusel või kohtuotsuse alusel, millega piiratakse isiku teovõimet, kui ta on ohtlik endale või teistele.

Ravil viibivad isikud aasta lõpul:

Aasta	2003	2004	2005	2006	2007
Isikud	165	173	167	162	166

Aasta jooksul:

Aasta	2003	2004	2005	2006	2007
Isikud	189	198	203	206	196

198. Statsionaarsete patsientide ravi (psühhiaatrite läbiviidud), 2003–2007:

	2003	2004	2005	2006	2007
Tahtevastaselts paigutatud:	2288	2895	3058	2200	2158
- kelle ravi jätkatakse halduskohtu loal	9	51	15	1299	1460
Aasta lõpuks haiglaravile jäänud isikud – ravi, mis on määratud kohtu poolt üldises psühhiaatripalatis	37	69	79	72	119
- ravi, mis on määratud kohtu poolt tugevdatud järelevalvega palatis	37	69	38	42	88

199. Psühhiaatrilised ekspertiisid (psühhiaatrite läbiviidud), 2003–2007

	2003	2004	2005	2006	2007
Kohtupsühhiaatriline ekspertiis	709	549	483	581	586
Sh haiglavälised patsiendid	653	500	450	553	502
Sh statsionaarsed patsiendid	56	49	33	28	84
Psühhiaatriline läbivaatus, et määrata sobilikkus kaitseväs teenimiseks	3173	2790	1561	1415	1507
Sh haiglavälised patsiendid	3120	2717	1477	1294	1407
Sh statsionaarsed patsiendid	53	73	84	121	100
Psühhiaatriline läbivaatus seoses töövõimetuse määramisega	7053	8362	6327	5974	6202
Sh haiglavälised patsiendid	6733	8005	6075	5659	5931
Sh statsionaarsed patsiendid	320	357	252	315	271

200. Tervishoiuameti juures tegutsev arstiabi kvaliteedi ekspertkomisjon on aastate lõikes lahendanud psühhiaatrilise abi kaebusi (sh tahtest olenematu ravi või ohjeldusmeetmete kohaldamine) järgnevalt:

	Aasta	Juhtumite arv	Kas oli tahtest olenematu ravi või ohjeldusmeetmete rakendamine	Kaebuse põhjendatus ja asjaolud
1	2002	4	Ei	Kõik ei
2	2003	2	1	Kõik ei
3	2004	4	2	Üks kaebus tahtevastase ravi rakendamise kohta oli komisjoni arvates osaliselt puudulikult dokumenteeritud
4	2005	1	Ei	Ei
5	2006	-		
6	2007	6	4	Osaliselt põhjendatud (komisjoni arvates oli dokumentatsioon täidetud osaliselt vastuoluliselt)

201. 2005-2006 kontrollis Tervishoiuamet tahtest olenematut ravi kõikides Eesti haiglates, kus võidakse osutada psühhiaatriateenust ja rakendada vähemalt ohjeldusmeetmeid. Tehti ettepanek, et Eesti Psühhiaatrite Selts ühtlustaks haiglate praktikat ja töötaks välja ühtsed patsiendi ohtlikkuse kriteeriumid, et haiglatel oleksid nüüdisaegsed ja ühetaolised meetodilised juhised ning tunnustatud kriteeriumid. Samuti tehti kolmele haiglale turvatöötajate tööülesannete täpsustamiseks ettekirjutus, mis on praeguseks täidetud.

Väejooksikud

202. Komitee on teinud artikliga 9 (ja 10) seoses märkuse ka väejooksikute kinnipidamise kohta. Komitee oli mures informatsiooni pärast, mille järgi sõjaväejooksikuid võib olla hoitud üksikvangistuses kuni kolm kuud.

203. **Kaitseväeteenistuse seaduse** § 215.1 kohaselt karistatakse kutsealust, kui ta eirab ajateenistusse ilmumise kohustust, rahatrahviga kuni 300 trahviühikut või arestiga. KarS kohaselt määratakse väärteo eest arest kuni 30 päeva. Kaitseväeteenistusest kõrvalehoidmine ei ole seega enam kuritegu, vaid väärtegu.

204. Kehtiva KarS § 436 kohaselt karistatakse väeosast või muust teenistuskohast omavolilise lahkumise eest, samuti kui väeosast väljalubatu ei ilmu tähtajaks teenistusse, kui omavoliline äraolek on kestnud üle kolme päeva, kuni üheaastase vangistusega. Sama teo eest, kui omavoliline äraolek on kestnud üle kolmekümne päeva, karistatakse kuni kaheaastase vangistusega. Sama teo eest, kui see on toime pandud erakorralise või sõjaseisukorra ajal, sõltumata omavolilise äraoleku kestusest, karistatakse ühe- kuni viieaastase vangistusega.

205. KarS § 437 kohaselt karistatakse väeosast või muust teenistuskohast omavolilise lahkumise eest teenistusrelvaga ühe- kuni viieaastase vangistusega.

206. KarS § 439 kohaselt karistatakse väeosast või muust teenistuskohast omavolilise lahkumise eest, kui see on toime pandud kaitseväeteenistusest kõrvalehoidumise eesmärgil, ühe- kuni viieaastase vangistusega. Sama teo eest, kui see on toime pandud erakorralise või sõjaseisukorra ajal, karistatakse kahe- kuni kümneaastase vangistusega.

207. KarS § 440 kohaselt karistatakse kaitseväeteenistusest kõrvalehoidumise eest endale vigastuse tekitamise või tekitada laskmise, haiguse simuleerimise, dokumendi võltsimise või muu pettuse teel ühe- kuni viieaastase vangistusega. Sama teo eest eesmärgiga kõrvale hoiduda kaitseväeteenistusalaste kohustuste kandmisest karistatakse kuni kolmeaastase vangistusega. Sama teo eest erakorralise või sõjaseisukorra ajal karistatakse kahe- kuni kümneaastase vangistusega.

208. **Varjupaigataotleja kinnipidamise kord** on reguleeritud **välismaalasele rahvusvahelisekaitse andmise seaduses**. Nimetatud seaduse § 32 kohaselt võib taotlejat, kes esitas varjupaigataotluse riigis viibides, kinni pidada esmases vastuvõtukeskuses, kuid mitte kauem kui 48 tundi. Taotleja võib ajutiselt majutada Kodakondsus- ja Migratsiooniameti ametiruumidesse, kui see on vajalik varjupaigamenetluses toimingute sooritamiseks. Pärast 48 tunni möödumist võib taotlejat halduskohtuniku loal kinni pidada ja kohustada teda esmases vastuvõtukeskuses viibima erandjuhtudel. Seaduse § 33 kohaselt taotlejat, kes esitas varjupaigataotluse väljasaatmiskeskuses, vanglas või arestimajas viibimise ajal või väljasaatmise täideviimise käigus, ei paigutata esmasesse vastuvõtukeskusesse, vaid ta viibib varjupaigamenetluse lõppemiseni vastavalt väljasaatmiskeskuses, vanglas või arestimajas. Kui välismaalane, kes esitas varjupaigataotluse vanglas või arestimajas viibimise ajal, vabastatakse karistuse kandmisest vanglas või arestimajas, suunatakse ta vastuvõtukeskusesse. Taotlejale, kelle suhtes on alustatud kriminaalmenetlust, ei kohaldata käesolevas seaduses sätestatud, kui see on vastuolus kriminaalmenetluse seadustikus sätestatuga.

209. **Kinnipidamise korda väljasaatmiskeskuses** (välismaalased) on selgitatud käesoleva aruande artiklis 13.

Kompensatsioon

210. Igaühel, kes on langenud ebaseaduslikult aresti või vahi all pidamise ohvriks, on õigus nõuda kompensatsiooni, see on Eesti Vabariigi seadustega tagatud.

211. **Riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seadus**, mis jõustus 1. jaanuaril 2002, sätestab, et alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitatakse isikule:

1) kes viibis kohtu loal vahi all ning kelle asjas on kriminaalasja menetlus lõpetatud eeluurimise staadiumis või kohtu korraldataval istungil või kelle kohta on jõustunud õigeksmõistev otsus;

2) kes oli kinni peetud kuriteo toimepanemises kahtlustatavana ja vabastati seoses kahtluse äralangemisega;

3) kes kandis vabaduskaotuslikku karistust ning kelle kohta tehtud süüdimõistev otsus on tühistatud ja kriminaalasja menetlus lõpetatud või on tehtud õigeksmõistev otsus;

4) kes kandis vabaduskaotuslikku karistust üle temale määratud karistuse tähtaja;

5) kes oli kohtu poolt alusetult paigutatud psühhiaatrilisele sundravile seoses karistusseadustikus sätestatud õigusvastase teo toimepanemisega ning kelle suhtes tehtud kohtumäärus on tühistatud;

6) kes kandis aresti ja selle määramise otsus on tühistatud;

7) kellelt oli vabaduse võtmiseks õigustatud ametiisiku otsusega võetud vabadus alusetult või distsiplinaar-, väärteo- või kriminaalmenetluseta, kui selline menetlus oli kohustuslik.

212. Alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitab riik eeltoodud isikule, sõltumata ametiisiku süüist.

213. Seaduse § 3 kohaselt tekib hüvitise taotlemise õigus isikul kas õigeksmõistva kohtuotsuse, süüdimõistva kohtuotsuse tühistamise või muutmise otsuse või menetluse lõpetamise määruse jõustumise või ametiisiku poolt isiku vabastamise otsuse tegemise päevast.

214. Seaduse § 5 kohaselt makstakse isikule hüvitist seitsme päevamäära (päevapalga) suuruses summas iga ööpäeva eest, millal isikult oli alusetult vabadus võetud. Päevamäära (päevapalga) arvutamise aluseks on isiku vabastamise otsuse (määruse) jõustumise päeval kehtinud Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäär. Päevamäära (päevapalga) suurus määratakse kindlaks kuupalga alammäära jagamisel 30-ga, murdosa arvestamata. Vabaduse võtmist vähem kui 24 tunniks loetakse üheks ööpäevaks. Sellise hüvitise maksmisega loetakse isikule hüvitatuks alusetult vabaduse võtmise tõttu saamata jäänud tulu ja sellega tekitatud mittevaraline kahju. Otsese varalise kahju eest hüvitise kindlaksmääramisel kohaldatakse riigivastutuse seaduse sätteid. Kui isik, kellelt oli vabadus alusetult võetud, on tasunud õigusabi eest, hüvitatakse talle õigusabi eest tasutu määra järgi, mis on kehtestatud advokaadile uurija või kohtu määramisel kriminaalasjas kaitsjana osalemise eest tasumiseks.

215. **Riigivastutuse seaduse** (jõustunud 1. oktoobril 2002, 18. novembri 2006 redaktsioonis) § 8 lõike 1 kohaselt hüvitatakse varaline kahju rahas. Hüvitisega tuleb luua varaline olukord, milles kannatanu oleks siis, kui tema õigusi ei oleks rikutud.

216. **Põhiseaduse** § 25 kohaselt on igapähele õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalise ja materiaalse kahju hüvimisele. Rõhutame, et isegi kui eraldi seadusega ei ole mingi kahju hüvitamise korda ette nähtud, siis Riigikohus on sedastanud, et kahju hüvitamise nõude võib esitada ka õiguse üldpõhimõtetele ja põhiseaduse §-le 25 toetudes (6. juuni 2002 otsus kohtuasjas 3-3-1-27-02).

Artikkel 10. Kõikidel isikutel, kellelt on võetud vabadus, on õigus humaansetele kohtlemisele ja inimväärikuse austamisele

217. **Põhiseaduse** § 18 kohaselt ei tohi kedagi piinata, julmalt või väärrikust alandavalt kohelda ega karistada. Seda põhimõtet tuleb järgida ka kinnipeetavate suhtes.

218. 1. detsembril 2000 jõustunud **vangistuseseaduse** (VangS) § 6 lõike 1 kohaselt on vangistuse täideviimise eesmärk kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine. VangS sätestab nii vangistuse, aresti kui ka eelvangistuse täideviimise korra ning korralduse, samuti vanglateenistuse mõiste ja tingimused.

219. Eestis on seisuga aprill 2008 viis tegutsevat vanglat: Tallinna, Tartu, Murru, Viru ja Harku. Kambersüsteemile üleminekut alustati Tartu Vangla rajamisega, 2008. aastal avati Viru Vangla. 2012. aastaks, pärast Tallinna Vangla uute hoonete valmimist ning Tallinna ja Harku vangla liitmist, jäaks Eestisse neli vanglat: Tallinna, Tartu ja Viru vangla piirkondlike kuni 1000-kohaliste kambervanglatena ning Murru Vanglas jääksid karistust kandma kinnipeetavad, kel ei ole probleeme allumisega karistuse täideviimise protsessile. Pärast seda, kui vangide arv on vähenenud, on võimalik Murru Vangla kui viimane laagervangla sulgeda.

220. Eestile on tehtud etteheiteid arestimajade viletsa olukorra pärast, kuid Eesti astub samme olukorra parandamiseks. Nii on näiteks uues Viru Vanglas 150-kohaline kõigile tingimustele vastav arestimaja, mis tagab, et pikemaajalisi kinni peetavaid enam Rakvere ja Narva arestimajades, millistes ei olnud kohaseid jalutusruume, ei hoita. Remonditud on Rahumäe arestimaja ruume; Põhja Politseiprefektuuris renoveeriti 2007. aastal täielikult kambrite valgustus ja tagati automaatne ventilatsioon. Ida Politseiprefektuuri Narva arestimaja kambritesse paigaldati 2005.a uus valgustus. 2006.a ehitati välja kaasaja nõuetele vastav ventilatsioonisüsteem.

221. Statistika aastatel 2002–2007 vanglates viibinud isikute kohta vanglate lõikes: kuriteoliikide, karistustähtaegade, vanuse, esmakordse karistatuse, rahvuse, kodakondsuse, töövõime, hariduse kaupa.

01.01.2002. a

Vanglad															
	Harku Vangla	Pärnu Vangla	Murru Vangla	Tallinna Vangla	Maardu Vangla	Ämari Vangla	Vanglate Keskhaigla	Keskvangla	eluaegsed	Viljandi avavangla osak.	Rummu Avavangla	Maardu Vangla (noored)	Viljandi Vangla	Harku Vangla (noored)	Kokku
Süüdimõistetute arv	136	110	1787	326	7	547	50	158	31	1	32	2	81	2	3270

01.01.2003. a

	Harku	Keskvangla	Keskvanglahaigla	Maardu	Murru	Pärnu	Rummu	Tallinn	Tartu	Viljandi	Ämari	kokku
Süüdimõistetute arv	129	0	64	9	1560	98	29	285	322	61	205	3059

01.01.2004. a

	Harku	Keskvangla	Keskvanglahaigla	Maardu	Murru	Pärnu	Rummu	Tallinn	Tartu	Viljandi	Ämari	kokku
Süüdimõistetute arv	131		39	15	1581	52	32	354	417	77	523	3221

01.01.2005. a

	Harku	Vanglate haigla	Maardu	Murru	Pärnu	Rummu	Tallinn	Tartu	Viljandi	Ämari	kokku
Süüdimõistetute arv	147	41	0	1601	50	0	436	550	105	539	3469

Seisuga 01.01.2006. a

	Harku	Murru	Pärnu	Tallinn	TV tervishoiuosakond	Tartu	Viljandi	Ämari	KOKKU
Süüdimõistetute arv	137	1519	100	395	21	563	111	540	3386

Seisuga 01.01.2007. a

	Harku	Murru	Tallinn	TV tervishoiuosakond	Tartu	Viljandi	Ämari	KOKKU
Süüdimõistetute arv	135	1483	428	20	554	103	542	3265

Seisuga 01.01.2008. a

	Harku	Murru	Tallinn	TV tervishoiuosakond	Tartu	Viljandi	Ämari	KOKKU
Süüdimõistetute arv	101	1310	477	19	602	31	0	2540

Tingimustest vanglas üldiselt

222. Vangistuse täideviimine toimub kas kinnises vanglas või avavanglas. Kinnipeetavate majutamiseks on kinnises vanglas kambrid, mis võimaldavad kinnipeetavate pideva visuaalse või elektroonilise jälgimise.

223. Kinnipeetava paigutamisel vanglasse arvestatakse realselt kandmisele kuuluva karistusaja pikkust, kinnipeetava vanust, sugu, tervise seisundit ning iseloomuomadusi. Vanglas paigutatakse kinnipeetav kambrisse või tuppa. VangS §-s 12 on sätestatud eraldihoidmise printsiip, mille kohaselt hoitakse vanglas eraldi: 1) mehi ja naisi; 2) alaealisi ja täiskasvanuid; 3) kinnipeetavaid ja vahistatud; 4) isikuid, keda nende endise ametialase tegevuse tõttu ähvardab kättemaksuohu.

224. VangS § 22 sätestab kinnipeetavale võimaldatavad soodustused. Vangla direktor võib kinnipeetavale tema nõusolekul kohaldada järgmisi soodustusi: 1) töötamine järelevalve all väljaspool vangla territooriumi; 2) liikumine järelevalveta väljaspool vangla territooriumi seoses õppimise, töötamise, sotsiaalprogrammis osalemise või ravikuuri läbimisega, samuti perekondlikel põhjustel.

225. **Kinnipeetavate vanglaväline suhtlemine ja kinnipidamise tingimused** (§ 23 jj). Kinnipeetava vanglavälise suhtlemise eesmärk on soodustada kinnipeetava kontakte perekonna, sugulaste ja teiste lähedaste inimestega, et vältida kinnipeetava sotsiaalsete sidemete katkemist. Kinnipeetavale on lubatud vähemalt üks kord kuus järelevalve all kokku saada oma perekonnaliikmete ja teiste isikutega, kelle maine suhtes ei ole vangla juhtkonnal põhjendatud kahtlusi. Lühiajalise kokkusaamise kestus on kuni kolm tundi.

226. Kinnipeetavale võimaldatakse pikaajalisi kokkusaamisi abikaasa, isa, ema, vanaisa, vanaema, lapse, lapsendaja, lapsendatu, võõras- või kasuvanema, võõras- või kasulapse, venna või õega. Pikaajalisi kokkusaamisi faktilise abikaasaga lubatakse tingimusel, et neil on ühised lapsed või ühine majapidamine või vähemalt kaks aastat väldanud kooselu enne karistuse kandmise algust. Pikaajaline kokkusaamine on üks kuni kolm päeva kestev kooselamine vangla selleks ettenähtud ruumides ilma pideva järelevalveta. Kinnipeetaval on õigus piiramatult kohtuda oma kaitsja, advokaadist esindaja, vaimuliku ja oma riigi konsulaartöötajaga ning tõestamistoimingu tegemiseks notariga. Kokkusaamised toimuvad segamatult.

227. Kinnipeetaval on õigus kirjavahetusele ja telefoni (välja arvatud mobiiltelefoni) kasutamisele, kui selleks on tehnilised tingimused. Keelatud on kontrollida kinnipeetava kirju ja telefonikõnesid kaitsjale, prokurörile, kohtule, õiguskantslerile ja Justiitsministeeriumile. Kinnipeetavale tagatakse vanglas võimalus lugeda üleriigilisi päevalehti ning ajakirju. Kinnipeetaval on lubatud vangla vahendusel tellida mõõdukuse piires isiklike vahendite arvel ajalehti, ajakirju ja muud kirjandust. Vanglas võimaldatakse jälgida radio- ja televisioonsaateid.

228. Kontrolli vanglate ja seal valitsevate tingimuste üle teostab ametikohajärgselt ka õiguskantsler, kes avaldab iga-aastaselt ülevaateid oma tegevusest. Oma 6.02.2007 kontrollkäigul Harku Vanglasse tuvastas õiguskantsler, et Harku Vangla ametnikud võtavad kinnipeetavatelt õiguskantslerile saatmiseks vastu üksnes avatud ümbrikus kirju ning kinnipeetava juuresolekul kontrollitakse visuaalselt ümbrike sisu. Alles pärast kontrolli suletakse ümbrik ärasaatmiseks. Ka õiguskantslerilt saadetud vastuskirjad avatakse kinnipeetava juuresolekul, et kontrollida ümbrike sisu ja keelatud esemete olemasolu, kui see on nii vangistusseaduse § 29 kui justiitsministri 30.11.2000 määruse nr 72 "Vangla sisekorraeeskiri"

kohaselt keelatud. Õiguskantsler tegi Harku Vanglale selles osas märkuse ning vangla on oma praktikat vastavalt ka muutnud.

229. Usutalitusi organiseerib vanglas vaimulik. Kinnipeetaval on õigus vangla päevakavas ettenähtud ajal osaleda usutalitusel. Kinnipeetaval on õigus kohtuda vaimulikuga piiramatult. Vaimulik aitab kaasa kinnipeetavate ühiskonda taasintegreerumisele, abistades suhtlemisel ja organiseerides kohalikus rehabilitatsioonikeskuses kinnipeetavale koht ja andes kinnipeetavale vajaduse korral nõu.

230. **Haridus ja töö vanglas.** Hariduse omandamise võimaldamise eesmärk on tagada kinnipeetav piisavate teadmiste, oskuste ja eetiliste tõekspidamistega, mis võimaldab tal jätkata vabaduses hariduse omandamist ja töötamist.

231. Kinnipeetavale, kes ei valda eesti keelt, antakse tema soovil võimalus eesti keele õppimiseks. Hariduse omandamine toimub töö ajal. Täiskasvanud kinnipeetavale võib maksta õppimise eest tasu.

232. Kinnipeetavale, kellel puudub põhiharidus, võimaldatakse põhihariduse omandamine asjaomase riikliku õppekava alusel. Kinnipeetava soovi ja sobivuse kohaselt antakse talle võimalus kutsekeskhariduse omandamiseks, samuti tööalases koolituses osalemiseks. Kutsekeskhariduse andmisel eelistatakse erialasid, mis on vabaduses enamnõutavad.

233. Kõige populaarsemad kutsealad on metallitöö, puutöö ja õmblemine. Kinnipeetav võib taotleda võimalust õppida väljaspool vanglat. Õpe toimub eesti ja vene keeles.

234. Kinnipeetavate õppetingimuste parandamiseks korrastati Tallinna vanglas 2006. a kutsekooli üldventilatsioon ja tehti kutsekooli elektrikute töökoja hooldusremont. Samuti vahetati osaliselt elektrijuhtmestik ja parandati valgustussüsteemi. Statistika kohaselt on 2006/2007. õppeaastal kinnipeetavaid hõivatud kutseõppesse järgmiselt:

Ämari Vanglas – 100 kinnipeetavat
Murru Vanglas – 140 kinnipeetavat
Harku Vanglas – 10 kinnipeetavat
Tallinna Vanglas – 24 kinnipeetavat
Viljandi Vanglas – 44 kinnipeetavat
Tartu Vanglas – 106 kinnipeetavat

235. Üldhariduskoolis on õppetööga hõivatud 470 kinnipeetavat, kellest 52,5% õpib eestikeelses õppevormis ning 47,5% venekeelses õppevormis.

236. **Üldjuhul on kinnipeetav kohustatud töötama.** Töötama ei ole kohustatud: 1) üle kuuekümneme kolme aasta vanune kinnipeetav; 2) üldharidust või kutsekeskharidust omandav või tööalasel koolitusel osalev kinnipeetav; 3) kinnipeetav, kes ei ole tervislikel põhjustel võimeline töötama; 4) kuni kolmeaastast last kasvatav kinnipeetav. Kinnipeetava võimelisuse tööd teha teeb kindlaks arst.

237. Kinnipeetava töötingimused peavad vastama töökaitseseadustega kehtestatud nõuetele, välja arvatud käesolevast seadusest tulenevad erisused. Vangla on kohustatud tagama kinnipeetava elule ja tervisele ohutud töötingimused. Ületunnitööle ning tööle puhkepäevadel ja riiklikel pühadel võib kinnipeetavat rakendada üksnes tema nõusolekul. Töötavale kinnipeetavale makstakse töötasu.

238. Vanglas töötamise võib jagada kaheks: majapidamistööd (nt abitööd, koristamine, abistamine köögis jms) ja töötamine tööstuslikel erialadel. AS Eesti Vanglatööstus korraldab kinnipeetavate tööstuslikel erialadel töötamist nii Tartu, Harku, Murru kui ka Tallinna vanglas. Samuti vastutab sama AS vanglate tööjõu vahendamise eest tööstusettevõttesse, kes rendivad ruume vangla territooriumil.

239. Justiitsministeeriumi statistika vangide töötamise kohta vanglate kaupa aastatel 2002–2007:

Aastal 2002 töötas 821 kinnipeetavat (kinnipeetavate koguarv 3270)

Aastal 2003 töötas 883 kinnipeetavat (kinnipeetavate koguarv 3059)

Aastal 2004 töötas 946 kinnipeetavat (kinnipeetavate koguarv 3221)

Aastal 2005 töötas 882 kinnipeetavat (kinnipeetavate koguarv 3469)

Aastal 2006 töötas 853 kinnipeetavat (kinnipeetavate koguarv 3386)

Aastal 2007 töötas 810 kinnipeetavat (kinnipeetavate koguarv 3265)

240. Statistika vangide tehtud töö (sisu) kohta vanglate lõikes aastatel 2002–2007. Kinnipeetavate tööjaotus nimetatud perioodil on järgmine:

2002. a: 426 kinnipeetavat töötas majandustööl vnglas, 395 AS Eesti Vanglatööstuses

2003. a: 463 kinnipeetavat töötas majandustööl vnglas, 420 AS Eesti Vanglatööstuses

2004. a: 457 kinnipeetavat töötas majandustööl vnglas, 489 AS Eesti Vanglatööstuses

2005. a: 430 kinnipeetavat töötas majandustööl vnglas, 452 AS Eesti Vanglatööstuses

2006. a: 382 kinnipeetavat töötas majandustööl vnglas, 471 AS Eesti Vanglatööstuses

2007. a: 426 kinnipeetavat töötas majandustööl vnglas, 384 AS Eesti Vanglatööstuses

241. Tartu Vanglas on kinnipeetavate tarbeks töökohti 80. Neist Tartu Vangla territooriumil töötab 34 ja väljaspool vangla piire 20 kinnipeetavat. Harku Vanglas on AS Eesti Vanglatööstuses töötamisega seotud hetkel 80 kinnipeetavat, lisaks veel 18 kinnipeetavat vanglasisestel majandustööl. AS Eesti Vanglatööstuses luuakse või vähendatakse töökohti vastavalt kinnipeetavate arvule. Tallinna Vanglas on 119 kinnipeetavatega täidetavaid abitööliste ametikohti. Hetke seisuga on täidetud 99 abitöölise ametikohta. 2008. a. aprillis avatud Viru Vanglasse on planeeritud 170 töökohta kinnipeetavatele.

242. **Olmetingimused ja tervishoid vanglas.** Kinnipeetava kamber peab vastama ehitusseaduse alusel eluruumile kehtestatud üldistele nõuetele, mis tagavad kinnipeetavale kambris elutegevuseks vajaliku õhuhulga ja selle ringluse, valguse ja temperatuuri. Ka olmetingimuste osas ei vasta tegelik elu alati nõuetele nagu tuvastas õiguskantsler oma 6.02.2007 kontrollkäigul Harku Vanglasse, kus ta kritiseeris näiteks limiteeritud pesemistingimusi, kuid uute kinnipidamiskohtade avamisega olukord pidevalt paraneb.

243. Kinnipeetava toitlustamine korraldatakse vastavuses elanikkonna üldiste toitumistavade ja silmas pidades elutegevuseks vajalikku toidutarvet. Kinnipeetava toitlustamine peab olema korrapärane ja vastama toiduhügieeni nõuetele. Vangla toidukava koostamist ja toitlustamist jälgib arst, kelle ettekirjutusel tagatakse kinnipeetavale ka dieettoitlustamine. Võimaluse korral lubatakse kinnipeetaval järgida oma religiooni toitumistavasid. Kuigi Euroopa Nõukogu Inimõiguste Erivolinik on 11.07.2007 kritiseerinud eridieedi lubamiseks esitatud nõudmisi, tuleb märkida, et luba võimaluse korral järgida oma religiooni toitumistavasid on piisavalt paindlik.

244. Eesti kinnipidamistingimusi on kontrollinud ka rahvusvahelised kontrollorganid nagu Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa

Komitee (CPT, *European Committee for the Prevention of Torture*), kes on teinud Eestisse kontrollvisiite 1997. a, 1999. a, 2003. a ja 2007. a. Samuti pööratakse kinnipidamistingimuste uuendamisele tähelepanu vanade laagervanglate kasutuselt mahavõtmisega ning uute vanglate ehitamisega. Näiteks 2002. a avati uus vangla Tartus, 2007. a suleti kaks vanglat, 2008. a suletakse vangla Viljandis ning avati uus Viru Vangla Jõhvis, samuti avatakse uus vangla ka 2012. a Tallinnas, misjärel suletakse viimased laagervanglad.

245. **Tervishoid** vanglas on riigi tervishoiusüsteemi osa. Kinnipeetavale tagatakse ööpäevaringse vältimatu abi kättesaadavus. Kinnipeetava, kes vajab ravi, mille andmiseks puudub vanglas võimalus, suunab arst ravile asjakohase eriarstiabi osutaja juurde. Kinnipeetava valve tervishoiuteenuste osutamise ajal tagab vangla.

246. Rasedate naiste jaoks sisustatakse vanglas eraldi ruumid ja korraldatakse laste eest hoolitsemine. Emal ja kuni kolmeaastasel (kaasa arvatud) lapsel võimaldatakse ema taotlusel ja eestkostetasutuse nõusolekul elada koos. Vangla tagab emale sideme säilimise üle kolme aasta vanuse lapsega, kui see ei häiri lapse normaalset kasvatamist ega avalda talle kahjulikku mõju.

247. Kinnipeetavale tagatakse võimalus kehakultuuriga tegelemiseks. Kinnipeetavale võimaldatakse jalutuskäik värskes õhus vähemalt üks tund päevas.

248. Kinnipeetava vabastamise ettevalmistamiseks korraldatakse kinnipeetava sotsiaalhoolekanne, kohaldatakse soodustusi, võimaldatakse lühiajalist väljasõitu või paigutatakse kinnipeetav ümber avavanglasse. Sotsiaalhoolekande eesmärk on aidata kinnipeetaval säilitada ja luua sotsiaalselt olulisi ja positiivseid kontakte väljaspool vanglat, suurendada tema iseseisvat toimetulekuvõimet ning mõjutada teda õiguskuulekalt käituma.

249. Esimene rehabilitatsiooniprogramm võeti kasutusele 2001. aastal, kui Eesti vanglad koostöös Soome Justiitsministeeriumiga koolitasid vanglatöötajaid programmi „Anger Management“ raames. Põhiprogrammid on järgmised: „12 sammu“ kinnipeetavatele, kellel on probleeme narkootikumidega; eriti kinnipeetavad, kes on sooritanud kuriteo narkosõltuvuse tõttu. „Viha asendamise treening“, et õpetada osalisi mõistma oma viha ja asendada see positiivsemate alternatiividega. See programm on mõeldud kinnipeetavatele, kellel on kalduvus vägivaldale ja vähe sotsiaalseid oskusi. „Viha juhtimine“ impulsiivse ja agressiivse käitumisega kinnipeetavatele. Eesmärk on parandada osalejate teadmisi, mis nendega juhtub, kui nad vihastavad; selgitada, miks „viha juhtimine“ on kasulik, ja anda õpilastele võimalus kontrollida oma viha rollimängude abil. „Paarissuhte hoidmine ja taastamine“ kinnipeetavatele ja nende perekondadele, kes programmi kaudu saavad teadlikuks emotsionaalsetest pingetest, mis võivad pärast kinnipeetu vabanemist tekkida ning võimalustest neid pingeid ohjeldada. Sihtgrupp on kinnipeetavad, kellel on toimiv suhe ja kellel on võimalus pääseda enne tähtaega vabadesse järgneva 4–6 kuu jooksul.

250. Narkootikumidevastase ennetustegevusega alustati 1998. aastal. Kuni 2003. aastani oli peamine fookus „pakkumise“ vähendamine – narkootikumide kättesaadavust vähendati kontrolli tugevdamisega, tarbijate tuvastamise ja karistamisega. Tänapäeval pööratakse suuremat tähelepanu nõudluse vähendamisele – narkomaanide ravimisele ja rehabilitatsioonile – ning kahju vähendamisele – seotud süütegude ja haiguste kontrollile. Justiitsministeeriumi arengukava aastani 2012 on seadnud eesmärgiks uimastiennetuse ja –rehabilitatsiooni meetmete rakendamise, mille kohaselt spetsialiseerub Tartu Vangla uimastisõltlastest õigusrikkujatele, kelle tagatakse võõrutusravi ja asendusravi. Narkomaaniaga seondub osaliselt ka HIV/AIDS temaatika, mis tekitab vanglates muret.

251. Eraldi regulatsioon on VangS-is ette nähtud noore kinnipeetava vangistuse täideviimise suhtes. Noor kinnipeetav on VangS tähenduses isik, kes on karistuse täidepööramise ajal noorem kui 21-aastane. Noore kinnipeetava kinnipidamine toimub selleks eraldi ettenähtud kinnises või avavanglas (noortevangla) või kinnise vangla eraldi osakonnas (noorteosakond). Noortevanglas või noorteosakonnas hoitakse eraldi: 1) nooremaid kui 15-aastasi; 2) 15- kuni 16-aastasi; 3) 16- kuni 18-aastasi; 4) 18- kuni 21-aastasi.

252. Alla 18-aastase noore kinnipeetava töötamisele kohaldatakse kõiki töökaitseadustest tulenevaid alaealise töötamise erisusi, sealhulgas erisusi tööaja kohta. Alla 18-aastasele noorele kinnipeetavale on põhihariduse omandamine seadusega ettenähtud ulatuses kohustuslik. Vastavalt noore kinnipeetava soovile ja sobivusele antakse talle võimalus kutsekeskhariduse omandamiseks. Noore kinnipeetava vangistuse täideviimise eesmärkide saavutamise huvides võib suurendada VangS-is sätestatud (eelviidatud sätted) kokkusaamiste ja lühiajaliste väljasõitude arvu ja kestust.

253. Lisaks märgime, et menetlemisel on KrMS muutmise eelnõu, millega planeeritakse muuta kriminaalasjade menetlemise korda, eesmärgiga kiirendada kriminaalasjade arutamist ja otsusele jõudmist. Selle seadusemuudatuse kohaselt nähakse ette erisätted vahi all olevate isikute ja alaealiste kohtuasjade kiiremaks arutamiseks.

254. **Kinnipeetava distsiplinaarne mõjutamine.** VangS § 63 kohaselt võib VangS, vangla sisekorraeeskirjade või muude õigusaktide nõuete süülise rikkumise eest kohaldada kinnipeetavale distsiplinaarkaristusi. Need on: 1) noomitus; 2) ühe lühi- või pikaajalise kokkusaamise keelamine; 3) töölt eemaldamine kuni üheks kuuks; 4) kartserisse paigutamine kuni 45 ööpäevaks. Noort kinnipeetavat võib kartserisse paigutada kuni 20 ööpäevaks.

255. Statistika aastatel 2002–2007 vanglates kinnipeetavate poolt toime pandud rikkumiste kohta (vanglate ja rikkumiste lõikes).

2002. a	Maardu	Harku	Murru	Rummu avavangla	Ämari	Tallinn	Viljandi	Keskvangla	Pärnu
Kokku	2	4	58	3	31	34		13	5
2003. a	Maardu	Harku	Murru	Rummu avavangla	Ämari	Tallinn	Viljandi	Tartu	Pärnu
Kokku	8	3	133	9	51	42	6	64	15
2004. a	Maardu	Harku	Murru	Rummu avavangla	Ämari	Tallinn	Viljandi	Tartu	Pärnu
Kokku	4	4	129	4	76	77	1	66	20
2005. a	Murru	Ämari	Tallinn	Tartu	Pärnu	Viljandi	Harku		
Kokku	148	102	77	29	21	9	7		
2006. a	Murru	Ämari	Tallinn	Tartu	Pärnu	Viljandi	Harku		
Kokku	291	134	44	23	20	19	8		

2007. a

	Murru	Ämari	Tallinn	Tartu	Viljandi	Harku
Kokku	383	151	105	22	5	7

256. **Vanglakorraldus ja ametnikud.** Vanglaametnike erialast ettevalmistust viib läbi Sisekaitseakadeemia. Sisekaitseakadeemia on õppeasutus, kus toimub kõikide sisejulgeolekuasutuste ametnike erialane ettevalmistus. Vanglaametnike erialane ettevalmistus toimub nii kutseõppe kui ka kõrgharidusõppena. Vanglaametniku kutseõppe peavad läbima kõik valvurid ja vanemvalvurid. Kutseõppe kestus on üks õppeaasta. Õppeaastast pool kulub teoreetilisele õppele Sisekaitseakadeemias ning pool praktilisele õppele vanglas. Korrektsioonilase rakendusliku kõrgharidusõppe peavad läbima I ja II klassi vanglainspektorid (inspektor, spetsialist, peaspetsialist, korrapidaja, osakonna juhataja) ning peainspektorid (vangla direktor ja direktori asetäitja). Õpe kestab kolm aastat, millest 2/3 on teoreetiline ja 1/3 praktiline väljaõpe.

257. Ametnikud, kellel puudub vanglasse tööle tulekul erialane väljaõpe, läbivad tööle tulekul vanglas kohapeal baasväljaõppe. 2007. aasta sügisest hakati tsentraalset baasväljaõpet läbi viima samuti Sisekaitseakadeemias. Baasväljaõppe pikkuseks on kaks nädalat. Vanglaametnike täiendusõppe läbiviimiseks koostatakse iga aasta vanglateülene koolitusplaan, milles arvestatakse erinevate ametnike gruppide koolitus- ja täiendusõppe vajadust. Spetsiifilist täiendusõpet viivad suures osas läbi vanglasüsteemi ja Justiitsministeeriumi ametnikud, juhtimisalast vm täiendusõpet viivad läbi erinevad koolitusfirmad.

258. **Vanglaametniku distsiplinaarvastutus.** Vanglaid kontrollivad erinevad riiklikud institutsioonid. Tulenevalt põhiseaduse §-st 15 on igalühel õigus pöörduda kohtusse oma õiguste või vabaduste rikkumise korral. Lisaks kohtutele kontrollib vanglaid ka Justiitsministeerium, kelle haldusalasse vanglad kuuluvad, samuti Haridus- ja Teadusministeerium (haridusküsimused) ning Sotsiaalministeerium (arstiabi küsimused) oma teenuste valdkonnas. Kontrolli teostab ka õiguskantsler, kontrollides, kas riigiasutus järgib isikute põhiõigusi ja vabadusi ning hea halduse tava. Ühiskondlikku kontrolli teostavad vanglate juurde loodud vanglakomisjonid ja samuti ka meedia. Seega, kui kinnipeetav leiab, et tema õigusi on rikutud, on tal õigus esitada kaebus vastavale kontrollorganile. Lisaks teostavad eeltoodud kontrollorganid, v.a kohus, kontrolli ka omal initsiatiivil. Nii leidis näiteks õiguskantsler oma 16.04.2007 kontrollkäigul Murru vanglasse spetsiaalsed kambrid, mis ei vastanud kambri nõuetele, kuid mille puhul võis kahtlustada, et neid kasutati distsipliini meetmetena. Õiguskantsler tegi vanglale vastava märkuse, millele vangla vastas, et nad on kõnealusesse ruumi paigutanud riiulid.

259. Vanglaametnikele laieneb nii distsiplinaar- kui ka kriminaalvastutus. Vangistusseaduse § 250 kohaselt võib distsiplinaarsüüteo toime pannud vanglaametnikule määrata erinevaid distsiplinaar karistusi, milleks on noomitus, ametipalga vähendamine 10 kuni 50 protsenti kuni kolmeks kuuks või teenistusest vabastamine avaliku teenistuse seaduse § 118 alusel.

260. Karistusseadustiku (KarS) alusel on kriminaalkorras karistatav nii kinnipeetava, arestialuse või vahistatu ebaseaduslik kohtlemine kui ka võimuliialdus. KarS § 324 kohaselt on kinnipidamiskoha ametnikule, kui ta oma ametiseisundit ära kasutades alandab kinnipeetava, arestialuse või vahistatu inimväärikust, diskrimineerib neid või piirab ebaseaduslikult nende õigusi, ette nähtud rahaline karistus või kuni üheaastane vangistus. KarS § 291 kohaselt on ametialaseid ülesandeid täitva ametiisiku poolt relva, erivahendi või vägivalla ebaseadusliku kasutamise eest ette nähtud rahaline karistus või ühe- kuni viieaastane vangistus.

261. Statistika kinnipidamisasutuste personali suhtes algatatud distsiplinaarmenetluste ja sanktsioonide kohta (seoses kinnipeetavate õiguste rikkumisega) aastatel 2002–2007:

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Algatatud menetlusi	0	0	5	2	3	8
Sanktsioonid	0	0	2 juhul noomitus	0	0	1 juhul noomitus

262. Kriminaalmenetlusi ei ole olnud.

263. Justiitsministeerium valvab vanglate tegevuse järele (lisaks jooksvale tegevusele) teenistusvalvete kaudu. Teenistusvalve on vangla kontrollimine eesmärgiga avastada ja parandada ning edaspidi vältida vigu vangla sisulises tegevuses ja töökorralduses. Teenistusvalve käigus kontrollitakse vangla tegevuse seaduslikkust ja otstarbekust ning toimingute nõuetekohast vormistamist.

Kuupäev	Vangla	Eesmärk
15.03-23.04.2004	Kõik	Kontrollida kõigi vanglate vanglaametnike töötasustamist alates 1. juulist 2003. a
aprill 2004	Maardu	Kontrollida Maardu Vangla ametnike ja vangla struktuuriüksuste tegevuse seaduslikkust ja otstarbekust seoses 22.04.2004. a Maardu Vanglas kinni peetava Valeri Lesnugini surmaga
7.06-11.06.2004	Murru	Kontrollida Murru Vanglas kinnipeetavatele lühiajaliste väljasõitude lubade andmise menetlust
3.04-8.04.2005	Pärnu, Tartu	Kontrollida ametisõite Justiitsministeeriumi valitsemisalas
2.05-20.05.2005	Ämari	Kontrollida vanglateenistujate eesti keele oskuse nõuete järgimist ja vangla tegevust selle tagamiseks
28.09-13.10.2006	Murru	Kontrollida kinnipeetavate üle järelevalve teostamist Murru Vanglas.
18.06-21.06.2007	Tallinna	Kontrollida kinnitatud korralise teenistusvalve lõpparuandes tehtud ettekirjutuste täitmist

264. Teenistusvalvete raames on tehtud peamiselt ettekirjutisi töökohustuste täitmise täpsemaks järgimiseks. KarS § 122 (piinamine) alusel ei ole vanglad ühtegi kaebust saanud ega algatatud ühtegi juurdlust, kuid kehalise väärkohtlemise juhtumeid on vanglas esinenud ning alates 2005. aastast on alustatud 52 kriminaalmenetlust.

265. KarS § 121 (kehaline väärkohtlemine) alusel algatati vanglates 2005. aastal 22 kriminaalmenetlust: Murru Vanglas – 2; Tallinna Vanglas – 4; Tartu Vanglas – 6; Pärnu Vanglas – 3; Viljandi Vanglas – 1; Ämari Vanglas – 6. 2006. aastal algatati 16 kriminaalmenetlust: Murru Vanglas – 8; Tallinna Vanglas – 3; Tartu Vanglas – 5. 2007. aasta algusest on algatatud 14 kriminaalmenetlust: Murru Vanglas – 8; Ämari Vanglas – 2; Tallinna Vanglas – 3.

266. Kõik karistusseadustiku § 121 alusel algatatud kriminaalmenetlused on kinnipeetavate omavaheliste konfliktide tagajärjel ilmnunud kehavigastused. Kriminaalmenetlusregistris ei ole võimalik eristada ametnike kohta algatatud menetlusi.

267. **Teavitamine ja kaebeõigus.** VangS § 14 lõike 2 kohaselt kohtub kinnipeetav hiljemalt vanglasse saabumisele järgneval päeval vangla direktori või tema määratud vanglaametnikuga, kes selgitab kinnipeetavale tema õigusi ja kohustusi. Kinnipeetavale antakse kirjalik teave vangistuse täideviimist reguleerivate seaduste, vangla sisekorraeskirjade ja kaebuste esitamise kohta. Lisaks õigusaktide kättesaadavusele tegelevad iga päev kinnipeetavatega nende

määratud kontaktisikud, kelle poole saavad kinnipeetavad pöörduda muu hulgas ka küsimustega kaebevõimaluste kohta. Alates 2007. aastast on kinnipeetavatel võimalik vanglasse paigutatud spetsiaalsete arvutite kaudu külastada elektroonilise Riigi Teataja kodulehekülge, et otsida õigusakte. Samuti on kinnipeetaval elektrooniliselt ligipääs riiklike kohtulahendite andmebaasidele ning Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtulahendite andmebaasile HUDOC.

268. VangS § 1.1 lõigetes 4–9 on reguleeritud vaiete esitamise kord ja kaebeõigus. Kõik vaided ja taotlused haldusmenetluse algatamiseks või haldusmenetluse käigus esitatakse kirjalikult.

269. Kinnipeetavate õiguste tagamise kohta on olemas ka väljakujunenud kohtupraktika. Alljärgnevalt toome mõned näited **Riigikohtu praktikast** seoses vangistusseadusega.

270. 22. märtsi 2006 otsuses (haldusasi 3-3-1-2-06) ja 28. märtsi 2006 otsuses (haldusasi 3-3-1-14-06) on Riigikohus rõhutanud, et inimväärikus on kõigi isiku põhiõiguste alus ning põhiõiguste ja vabaduste kaitse eesmärk. Kuigi kuriteo toimepannud isik peab kandma karistust ning seetõttu piiratakse seaduse alusel tema põhiõigusi ja -vabadusi, ei anna see õigustust sekkuda isiku põhiõigustesse enam, kui see tuleneb otse seadusest. Kinnipeetavale kohaldatava distsiplinaarkaristuse kandmise tingimused peavad olema piisavalt sätestatud ning neid nõudeid tuleb järgida. Kartseri kohaldamine sellekohase õigusliku aluseta on õigusvastane ning selle meetme erakordselt piiravast iseloomust tulenevalt ka inimväärikust kahjustav.

271. 1. märtsi 2007 otsuses haldusasjas 3-3-1-103-06 analüüsis Riigikohus telefoni kasutamise õigust vanglas ning leidis, et kuigi vanglaametnikel on õigus jälgida telefoni kasutamist, mis tuleneb vajadusest tagada vanglas julgeolek ja kinnipeetavate järelevalve ning tõkestada kaitsja ja haldusorganitega piiramatut suhtlemise õiguse kuritarvitamist, siis ei tohi telefoni kasutamise kontrollimise käigus rikkuda kinnipeetava õigust sõnumi saladusele.

272. 31. mai 2007 otsuses (haldusasi 3-3-1-20-07) sedastas Riigikohus, et igaihe õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni tuleneb põhiseadusest. Selle õiguse piiranguks on avalikustatud kohtulahenditele juurdepääsu takistamine kinnipeetavale, sh Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite andmebaas. Igaihe õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni on põhiõigus, mida tohib piirata üksnes põhiseaduse teiste normide alusel. Vangistusseaduse kinnipeetava vanglavälist suhtlust käsitlev regulatsioon, mis seab sidevahendite kasutamise eelduseks tehniliste tingimuste olemasolu (VangS § 28 lg 1), ei ole piisav.

273. Väejuuksikute kohta vt artikkel 9.

Artikkel 11. Kellelki ei tohi võtta vabadust üksnes põhjusel, et ta ei ole suuteline täitma mingit lepingulist kohustust

274. Vt esimese aruande punkti 109 ja teise aruande punkti 438.

Artikkel 12. Õigus vabalt liikuda ja valida elukohta

275. Seaduses sätestatud piirangud on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud põhiseaduses loetletud hüvede kaitseks ja kooskõlas Inimõiguste Komitee antud üldise soovitusena nr 27 (HRI/GEN/1/Rev.7 – „General Comments adopted by the Human Rights Committee). Lisaks on Riigikohtul kõrgeima kohtuinstantsina õigus kaebuse lahendamisel hinnata piirangute

proportsionaalsust, st nende sobivust, vajalikkust ja mõõdukust eesmärgi saavutamiseks, mis on ka konventsiooni kohaselt piirangute kehtestamise eelduseks. Seega on loodud mehhanism, mille kaudu tagatakse, et mitteproportsionaalsed piirangud tühistatakse.

276. Liikumisvabaduse kohta on Riigikohus 6. oktoobril 1997 (põhiseaduslikkuse asi 3-4-1-3-97) tehtud otsuses rõhutanud, et põhiseaduse § 34 annab võimaluse piirata liikumisvabadust seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Seaduse all mõistetakse põhiseaduse selles sättes seadust formaalses mõttes, mitte aga igasugust õigustloovat akti.

277. Põhiseaduse § 35 kohaselt on igäihel õigus Eestist lahkuda. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata kohtu- ning kohtueelse menetluse tagamiseks ja kohtuotsuse tagamiseks. Piirangud on kehtestatud ka sõjaaja riigikaitse seaduses ja erakorralise seisukorra seaduses.

278. Isiku õigusega ja/või kohustusega lahkuda ükskõik milliselt maalt, sealhulgas kodumaalt, seondub vajadus omada selleks vastavat isikut tõendavat dokumenti. Eestis püsivalt viibival (elaval) Eesti kodanikul ja elamisõiguse alusel püsivalt viibival (elaval) välismaalasel peab olema isikutunnistus.

279. Riigipiiriseaduse kohaselt peab Eestist lahkudes või Eestisse saabudes välispiiri ületaval Eesti kodanikul olema kaasas reisidokument või muu dokument, mis on välislepinguga ette nähtud välispiiri ületamiseks. Kolmanda riigi kodanikul, kellel puudub seaduslik alus või kehtiv reisidokument Eestisse sisenemiseks ning kes soovib taotleda Eestis varjupaika või ajutise kaitse elamisloa, lubatakse Eestisse siseneda pärast varjupaigataotluse või ajutise kaitse alusel elamisloa taotluse piirivalveasutusele esitamist.

280. Välismaalaste riigiülese liikumisega on seotud välismaalase pass, ajutine reisidokument, pagulase reisidokument, meresõidutunnistus. Ajutine reisidokument on Eestis viibivale välismaalasele Eesti Vabariigi poolt antav reisidokument Eestist lahkumiseks ja Eestisse tagasipöördumiseks.

281. Isikut tõendavate dokumentide seaduse kohaselt antakse tagasipöördumistunnistus välisriigis viibivale Eesti kodanikule, kelle reisidokument on muutunud kasutamiskõlbmatuks, hävinud või kaotsi läinud.

282. Tagasipöördumise loa võib isikut tõendavate dokumentide seaduse kohaselt anda Eestisse tagasipöördumiseks välismaalasele: 1) kes elab Eesti Vabariigis elamisloa alusel ja kellele väljaantud välismaalase pass, ajutine reisidokument või pagulase reisidokument on välisriigis viibides muutunud kasutamiskõlbmatuks, hävinud või kaotsi läinud; 2) kelle Eesti Vabariik võtab välislepingu alusel tagasi.

283. Eeltoodud regulatsioon tagab isiku maalt lahkumise ja tagasipöördumise õiguse, selle õiguse tagamise kohustus on nähtud ette ka Inimõiguste Komitee antud üldises soovitus nr 27 (HRI/GEN/1/Rev.7 – „General Comments adopted by the Human Rights Committee”).

284. KMA statistika: Taotletud isikut tõendavad dokumendid

	<u>2002</u>	<u>2003</u>	<u>2004</u>	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>
ID-kaardid kokku	140 150	245 116	311 396	207 777	143 843	116 346
Eesti kodaniku passid	179 640	260 161	203 887	141 891	122 238	100 454
Välismaalase passid	9 409	11 319	22 450	58 058	12 557	9 417

Meremehe teenistusraamatud	983	1384	1567	950	1234	714
Meresõidutunnistused	557	379	681	1 327	634	357
Ajutised reisidokumendid	138	145	116	84	63	69
Pagulase reisidokumendid	2	2	3	0	0	1
Kokku	330 879	518 506	540 100	410 087	280 569	227 358

285. Eesti Vabariigi põhiseaduse § 36 näeb ette, et ühtki Eesti kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse asumast. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi välisriigile välja anda muidu kui välislepingus ettenähtud juhtudel ning vastavas lepingus ja seaduses sätestatud korras. Väljaandmise otsustab Vabariigi Valitsus. Igal väljaantaval on õigus vaidlustada väljaandmine Eesti kohtus. Igal eestlasel on õigus asuda Eestisse.

286. Niisiis tuleneb Eesti Vabariigi põhiseadusest igale Eesti kodanikule võõrandamatu õigus elada Eestis ning teda ei saa Eestist välja saata. Väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seadus, mis sätestab Eestist väljasõidukohustuse ning Eestisse sissesõidukeelu kohaldamise alused, kehtib üksnes välismaalaste kohta. Lisaks tuleb rõhutada, et põhiseaduse kohaselt on igal eestlasel õigus asuda Eestisse: mõiste eestlane on teisetähenduslik mõistest Eesti kodanik ega ole üheselt defineeritav, pigem seondub see rahvusliku enesemääramisega (eesti keele oskus, põlvnemine).

287. Riigipiiri seaduse § 17 kohaselt on riigi julgeoleku huvides, nakkushaiguste leviku tõkestamiseks Eesti või välisriigi territooriumile, samuti välisriigi palvel Vabariigi Valitsusel õigus: 1) ajutiselt piirata riigipiiri ületamist või see peatada; 2) kehtestada karantiin riigipiiri ületamiseks isikutele ning koduloomade ja -lindude, samuti looma- ja taimekasvatussaaduste ning muude veoste toimetamiseks üle riigipiiri. Riigipiiri ületamise piiramisest või riigipiiri sulgemisest teatab Vabariigi Valitsus asjast huvitatud riikidele.

288. Lahkumisettekirjutused, sundtäitmisele pööratud lahkumisettekirjutused, seadustamisettekirjutused, sunniraha rakendamine:

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Seadustamisettekirjutused	597	427	291	325	258	233
Sunniraha sissenõudmised	78	43	175	234	180	100
Lahkumisettekirjutused	235	191	151	117	142	138
Sundtäitmisele pööratud lahkumisettekirjutused	26	47	24	28	35	24

289. Kehtivad sissesõidukeelud:

	10.2003	01.01.2008
Tähtajaline	867	1 637
Alaline	254	388
Kokku	1 121	2 025

290. Viitega Inimõiguste Komitee 3. aprilli 2003 lõppjäreldestele CCPR/CO/77/EST., mis esitati Eesti teise aruande kohta (CCPR/C/EST/2002/2), vastas Eesti juba lõppjäreldestes nr 14

välja toodud murele kodakondsuseta isikute suure hulga ja naturalisatsiooni vähese rakendamise kohta (Vastused ÜRO Inimõiguste Komiteele kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti (ICCPR) kohta esitatud 24. märtsil 2003).

291. Välismaalane, kes soovib saada Eesti kodakondsust, peab vastama kodakondsuse seaduses (KKS) sätestatud tingimustele ja täitma seaduses kehtestatud nõuded. Vanemad, kes ei oma ühegi riigi kodakondsust, saavad taotleda Eesti kodakondsust lapsele, kes on sündinud Eestis pärast 26. veebruari 1992. a ning keda ükski riik ei pea ega ole pidanud oma kodanikuks. Vanemad peavad olema viibinud Eestis seaduslikult vähemalt viis aastat. Seaduslikult Eestis viibimise aluseks loetakse Eestis kehtiva elamisloa omamist. Seadusemuudatus tehti CRC komitee soovitude alusel. Lapse kodakondsuse ja selle lihtsustatud omandamise kohta vt artiklit 24.

292. KMA statistika: Eesti kodakondsuse saamine ja taastamine

- Naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanud isikud aluste lõikes

Alus	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Üldtingimused	2 213	1 720	3 483	4 552	3 254	2 408
Alla 15-aastased alaealised	1 673	1 895	2 899	2 332	1 492	1 733
Eriliste teenete eest	10	10	6	9	4	4
Piiratud teovõimega või puudega isikud	195	81	135	179	3	83
Kokku	4 091	3 706	6 523	7 072	4 753	4 228

- Kodakondsuse andmisest keeldumise otsused

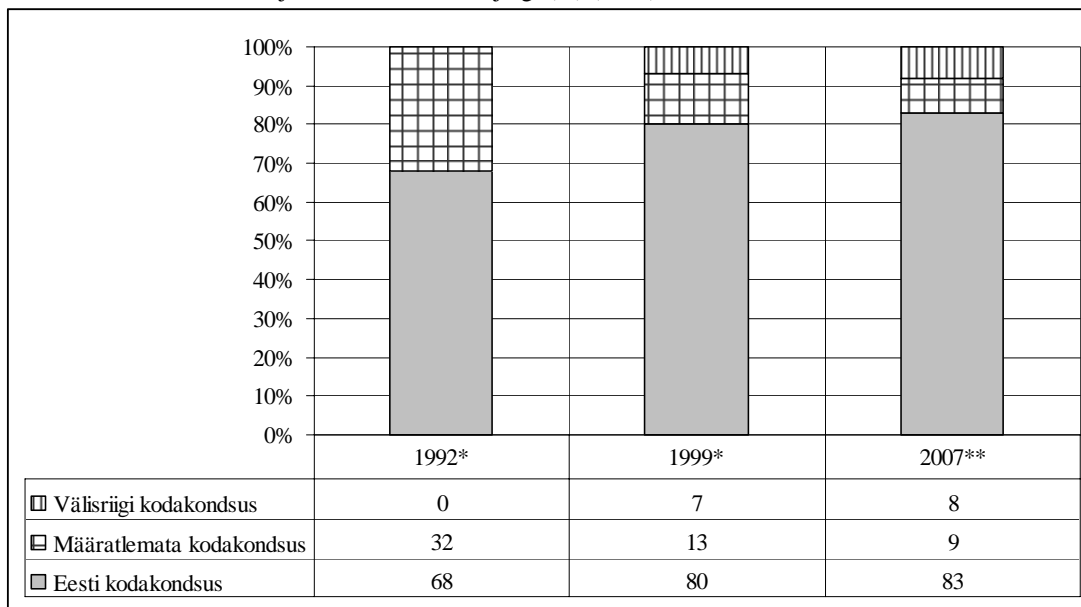
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Keeldumised	22	17	8	27	44	21

- Eesti kodakondsuse kaotanud isikud

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Vabastamine	381	188	56	75	54	38
Kaotatuks lugemine		1	1	4	6	18

293. 2. veebruari 2008 seisuga oli Eestis 112 049 kodakondsuseta isikut, s.o 8% rahvastikust (Tallinnas oli 51 253 kodakondsuseta isikut ja Ida-Virumaal 35 911 kodakondsuseta isikut). Määratlemata kodakondsusega isikute osakaal Eesti elanike hulgas on püsivalt vähenenud.

Joonis 3. Eesti elanikkonna jaotus kodakondsuse järgi (%) (2007)



*Allikas: Kodakondsus- ja Migratsiooniamet (2006)

** Allikas: Rahvastikuregister (seisuga 02.01.2007)

*** Allikas: Rahvastikuregister (seisuga 02.01.2008)

294. Arengukava “Eesti lõimumiskava 2008–2013” üheks eesmärgiks on saavutada 2013. aastaks olukord, kus määratlemata kodakondsusega isikute osakaal Eesti elanike hulgas on püsivalt vähenenud. Lõimumiskava kohta üldiselt vt artiklit 27.

295. Mis puudutab kohtupraktikat kodakondsuse andmisest keeldumise kohta, siis Riigikohtu üldkogu on (nt 3. jaanuari 2008 otsuses 3-3-1-101-06 jt) asunud seisukohale, et rahvusvaheline õigus jätab iga riigi otsustada kodakondsuse saamise täpsed tingimused ning naturalisatsiooni korras kodakondsuse omandamise tingimused määrab riigi kodakondsuspoliitika, mille kujundamine on Riigikogu pädevuses. Põhiseadus ei näe põhiõigusena ette subjektiivset õigust omandada kodakondsus naturalisatsiooni teel. Kodakondsuse omandamist ja kaotamist reguleerivate normide kehtestamisel peab aga seadusandja arvestama põhiseaduses sätestatud põhiõiguste ja -vabadustega. Olulisteks põhiõigusteks, mida seadusandja kodakondsuse reguleerimisel peab arvestama, on võrdsuspõhiõigus ja diskrimineerimise puudumine.

296. **Välismaalaste Eestisse saabumise, Eestis viibimise, elamise ja töötamise ning välismaalaste õigusliku vastutuse aluseid reguleerib välismaalaste seadus.** Välismaalaste seaduse kohaselt tagatakse Eestis viibivale välismaalasele Eesti kodanikuga võrdsed õigused ja vabadused, kui põhiseaduses, muudes seadustes või Eesti välislepingutes ei ole sätestatud teisiti. Välismaalasele tagatakse rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normidest ja rahvusvahelistest tavadest tulenevad õigused ja vabadused. Samas on Eestis viibiv välismaalane kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda ning täitma Eesti õigusakte.

297. Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadusega antakse rahvusvaheline kaitse välismaalasele, kelle suhtes on tuvastatud pagulasseisund või täiendava kaitse seisund või kelle suhtes on tuvastatud, et ta kuulub Euroopa Liidu Nõukogu otsusega määratletud ajutist kaitset vajavate isikute kategooriasse.

298. Eestisse saabumiseks ja Eestis viibimiseks peab välismaalasel olema seaduslik alus. Välismaalase Eestis viibimise seaduslikud alused on elamisluba, viisa või muu seaduslik alus.

299. Aastane sisserände piirarv on Eestisse sisserändavate välismaalaste piirarv, mis ei tohi ületada 0,1% Eesti alalisest elanikkonnast. Sisserände piirarvu kehtestab iga-aastaselt Vabariigi Valitsus. Sisserände piirarvu täitumise arvutamisel ei arvestata isikuid, kellel on õigus asuda Eestisse väljaspool sisserände piirarvu või kelle suhtes sisserände piirarv ei kehti. Sisserände piirarvu hulka ei arvata teatud isikuid, näiteks kelle sisserändamise põhjus on seotud abieluga või sugulusega.

300. Viidates võrdõiguslikkuse ja perekonnaelu kaitse põhimõtetele, on Riigikohus oma otsustes tunnistanud põhiseadusega vastuolus olevaks mitmed elamisloa andmisest keeldumise otsused, mis olid põhjendatud üksnes sisserände piirarvu täitumisega. Riigikohus on (18. mai 2000 otsus haldusajal 3-3-1-11-00; 12. juuni 2000 otsus haldusajal 3-3-1-15-00) asunud seisukohale, et pelgalt sisserände piirarvu täitumisega ei saa põhjendada elamisloa andmisest keeldumist välismaalasele, kes elab Eestis perekonnaelu põhiseaduse mõttes. Sisserände piirarvu rakendamise põhiseadusevastasus üksikjuhtumil ei saa olla aluseks piirarvu kui sellise põhiseaduslikkuse kahtluse alla seadmisel. Isikule, kelle puhul on tuvastatud, et tema abikaasa on Eestis sündinud ja elab alaliselt Eestis, tal on Eestis vara ja töökoht ning tal ei ole võimalik elada perekonnaelu oma kodakondsusjärgses riigis, ei saa keelduda tähtajalise elamisloa andmisest, põhjendades keeldumist üksnes sellega, et sisserände piirarv on täis.

301. Nende kohtuotsuste alusel muudeti ka välismaalaste seadust, mis alates 1. oktoobrist 2002 sätestab, et sisserände piirarvu alla ei arvata Eesti kodaniku ja Eestis elamisloa alusel elava välismaalase abikaasat ning alaealist ja täisealist last, vanemat ja vanavanemat ning eestkostetavat, kellele antakse elamisluba seaduses sätestatud alusel. Ka CERD komitee märkis oma lõppmärkustes Eesti viienda perioodilise aruande kohta (CERD/C373/Add.2) rahuldusega, et immigratsioonikvoodid ei laiene enam Eestis asuvate Eesti ja mitte-eesti kodanike abikaasadele, samuti alla 15-aastastele lastele.

302. KMA statistika:

- Registreeritud tähtajalise elamisloa ja selle pikendamise taotlused

Alus	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Pereränne	2 246	2 575	2 413	2 563	2 549	2 656
Töötamine	1 074	1 238	1 146	1 380	1 223	1 053
Ettevõtlus			176	254	132	16
Õppimine	936	850	766	716	531	446
Legaalne sissetulek	462	511	861	1 114	569	95
Välislepung	3 158	3 430	2 971	8 162	8 962	2 978
Pikaajaline viibimine			2	0	0	
Kokku	7 876	8 604	8 335	14 189	13 966	7 244

- Sisserände piirarvu kasutamine

Alus	2002	2003	2004*	2005	2006	2007
Tähtajaline elamisluba töötamiseks	41	207		300	442	551

Tähtajaline elamisluba välislepingu alusel	119	86		77	120	116
Tähtajaline elamisluba piisava legaalse sissetuleku olemasolul	3	40		33	22	18
Tähtajaline elamisluba ettevõtluseks		4		2	5	1
Pereränne	262					
Kokku	425	337	310	412	589	686

* 2004. a kohta ei ole võimalik piirarvu kasutamise jagunemist esitada

- Välismaalastele elamislubade ja dokumentide andmisest keeldumised

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tähtajaline elamisluba	31	116	128	77	70	57
Tähtajalise elamisloa pikendus	3	24	68	89	60	30
Pikaajaline elamisluba	9	75	95	49	117	150
Välismaalase pass	51	33	31	58	30	15
Välismaalase ID	237	403	523	363	291	139

303. Riigikohus on (5. märtsi 2001 põhiseaduslikkuse asi nr 3-4-1-2-01) tunnistanud põhiseadusevastaseks välismaalaste seaduse § 12 lõike 4 punkti 10 ja § 12 lõike 5. Nimetatud sätted ei võimaldanud arvestada pikka aega riigis viibinud välismaalase käitumist, mille põhjal saab hinnata tema ohtlikkust riigi julgeolekule, alalise elamise kestust, väljasaatmise tagajärgi tema perekonnaliikmetele ning sisserändaja ja tema perekonnaliikmete sidemeid päritolumaaga.

304. ÜRO Inimõiguste Komitee menetles Vjatseslav Tzarjovi (kes on endises välisriigi julgeolekuteenistuses töötanud välismaalane) kaebust Eesti Vabariigi vastu. V. Tzarjov kaebas talle alalise elamisloa andmisest keeldumise peale ning väitis, et Eesti Vabariik rikkus tema suhtes kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise paktiga tagatud õigusi. 26. oktoobril 2007 avaldas komitee oma seisukoha kaebuse kohta ning leidis, et Eesti Vabariik ei ole rikkunud V. Tzarjovi suhtes paktiga tagatud õigusi.

305. 21. juuni 2004 otsuses (põhiseaduslikkuse asi 3-4-1-9-04) tunnistas Riigikohus põhiseadusevastaseks välismaalaste seaduse sätte, mis ei näinud pädevale riigiasutusele ette kaalutusõigust elamisloa andmisest keeldumisel valeandmete esitamise tõttu. Riigikohus asus seisukohale, et proportsionaalsuse põhimõtte seondub kaalutusõigusega. Kaalutusõigust on täitevvõimul vaja selleks, et tagada proportsionaalsuse põhimõtte rakendamine.

306. 1. augustil 2006 jõustus uus **Euroopa Liidu kodaniku seadus**, mis muudab võrreldes senisega Euroopa Liidu, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriikide ja Šveitsi Konföderatsiooni kodanike (edaspidi "EL kodanike") ning nende kolmandate riikide kodanikest pereliikmete Eestisse elamaasumise tingimusi ning selleks vajalikke toiminguid. Seisuga 1. august 2006 Eestis elamisloa alusel elavad EL kodanikud loetakse elamisõigust omavateks EL kodanikeks. EL kodaniku elamisõigus Eestis võib olla kas tähtajaline või alaline. Õigus alalisele elamisõigusele tekib üldjuhul pärast viieaastast püsivat tähtajalise elamisõiguse alusel Eestis elamist.

307. Tähtajalise elamisõiguse omandamiseks peab EL kodanik registreerima oma elukoha elukohajärgses kohaliku omavalitsuse asutuses hiljemalt kolme kuu möödumisel Eestisse sisenemise päevast arvates. Tähtajaline elamisõigus omandatakse kuni viieks aastaks.

308. EL kodanikul on õigus alalisele elamisõigusele, kui ta on tähtajalise elamisõiguse alusel elanud Eestis püsivalt viis aastat järjest. Püsivaks Eestis elamiseks loetakse Eestis viibimist vähemalt 183 päeva aastas. EL kodaniku enne 1. augustit 2006 elamisloa alusel Eestis elamise periood arvestatakse alalise elamisõiguse saamiseks nõutava perioodi hulka. Eestis alalise elamisõigusega EL kodaniku vastsündinud lapsel on õigus alalisele elamisõigusele.

309. Eesti on muutnud välismaalaste seadust ja viinud selle kooskõlla EL Nõukogu 25. novembri 2003 direktiiviga 2003/109/EÜ „Pikaajalisest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta”. Seadusemuudatuse kohaselt on alates 1. juunist 2006 välismaalaste seaduses uus peatükk, mis sätestab pikaajalise elaniku elamisloa regulatsiooni. Pikaajalise elaniku staatuse saamise põhikriteeriumiks on vastavalt direktiivile 2003/109/EÜ liikmesriigi territooriumil elamise kestus.

Artikkel 13. Väljasaatmine

310. Selle artikli kommenteerimisel on kasutatud kehtivaid Eesti Vabariigi õigusakte, Riigikohtu praktikat ja infomaterjali: Eesti Migratsioonifond, Euroopa Migratsioonivõrgustik, „Tagasipöördumine”, III uurimustöö – Eesti raport, 14. september 2006 (internetis kättesaadav: http://www.migfond.ee/ee/files/Return%20Study%20eesti%20keeles_EMF.doc).

311. Esiteks tuleb rõhutada, et **alates 21. detsembrist 2007 kuulub Eesti Vabariik Schengeni viisaruumi**, Eestile kohaldatakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust nr 562/2006 ning sellega seoses on Eesti õigusakte märkimisväärselt muudetud. Schengeni viisaruumiga ühinemise tõttu tehtud seadusemuudatused jõustusid 21. detsembril 2007 ning puudutavad muu hulgas ka välismaalaste maalt väljasaatmist.

312. Välismaalasel on keelatud viibida Eestis ilma seadusliku aluseta. Kõigil Eestis ebaseaduslikult viibivatel isikutel on väljasõidukohustus. Kui isikul puudub seaduslik alus riiki sisenemiseks (viisa, elamisluba, isik ei ole Eesti kodanik), saadetakse ta piirilt tagasi.

313. **Välismaalasele Eestist väljasõidukohustuse ning Eestisse sissesõidukeelu kohaldamise alused ja korra ning välismaalase Eestist läbisõidu korra sätestab väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seadus.** Välismaalase kohustuse kohta omada Eestis viibimiseks seaduslikku alust vt täpsemalt pakti artiklit 12.

314. Isiku riigist välja saatmiseks kohaldatakse Eestis nii vabatahtlikku kui ka sunniviisilist väljasaatmist. Piirilt tagasisaatmisega tegeleb Piirivalveamet. Tagasisaatmise protsessis osalevad erinevad riigiasutused, ametkonnad ning kolmanda sektori esindajad. Koostööd tehakse nii ühe asutuse siseselt erinevate osakondade vahel (nt Kodakondsus- ja Migratsiooniamet (KMA) teeb koostööd väljasaatmiskeskusega) kui ka erinevate riigiasutuste vahel (nt KMA ja Piirivalveamet). Samuti teeb KMA tagasisaatmise ja väljasaatmise vallas koostööd Eesti Migratsioonifondiga.

315. Viibimisalusetu Eestis viibivale välismaalasele tehakse ettekirjutus Eestist lahkumiseks. Ettekirjutuse teeb KMA. Enne ettekirjutuse tegemist teavitatakse välismaalast ettekirjutuse tegemisest, andes võimaluse arvamuse ja vastuväidete esitamiseks. Ettekirjutus vormistatakse kirjalikult, selles märgitakse muu hulgas ka ettekirjutusega välismaalasele pandud kohustus, hoiatus ettekirjutuse täitmata jätmise tagajärgede kohta, kohaldatavad järelevalvemeetmed, ettekirjutuse tegemise aluseks olevad faktilised asjaolud ja kohaldatavad õigusnormid, samuti viide ettekirjutuse vaidlustamise võimaluste, koha, tähtaja ja korra kohta. Ettekirjutuse tegemise kohta kannab Kodakondsus- ja Migratsiooniamet võimaluse korral vastavalt siseministri

kehtestatud vormile märke välismaalase reisidokumenti, mis on aluseks piiri ületamisel. Ettekirjutuse võib vaidlustada halduskohtus.

316. Välismaalane saadetakse Eestist välja lahkumisettekirjutuse sundtäitmise tähtaja saabumisel. Väljasaatmise võib vaidlustada halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud korras. Välja saadetakse iga kuu keskmiselt 3–5 isikut. Väljasaatmise täitmise eest vastutavad KMA, Piirivalve ja politsei.

317. Väljasaatmist ei kohaldata, kui: 1) ettekirjutus on tühistatud või kehtetuks tunnistatud või kehtivuse kaotanud; 2) väljasaatmine on muutunud võimatuks; 3) väljasaatmine on väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduse kohaselt keelatud ning 4) välismaalasel, kelle suhtes kehtib nõukogu direktiivi 2001/40/EÜ kolmandate riikide kodanike väljasaatmise otsuste vastastikuse tunnustamise kohta artiklis 3 nimetatud alustel tehtud väljasaatmise otsus, on elamisluba või ta on Euroopa Liidu, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi või Šveitsi Konföderatsiooni kodanik või tema perekonnaliige.

318. Välismaalane, kelle suhtes kehtib nõukogu direktiivi 2001/40/EÜ kolmandate riikide kodanike väljasaatmise otsuste vastastikuse tunnustamise kohta artiklis 3 nimetatud alustel tehtud väljasaatmise otsus, mida ei ole otsuse teinud riik tühistanud ega peatanud, saadetakse Eestist välja ilma ettekirjutust tegemata ja halduskohtu loata. Lisaks võib ilma lahkumisettekirjutust tegemata ja halduskohtu loata välja saata välismaalase, kes on Eestisse saabunud ebaseaduslikult; välismaalasesst kinnipeetava, kellel ei ole elamisluba või elamisõigust, vabastamisel või tingimisi enne tähtaega vabastamisel; samuti viibimisalusetat viibiva välismaalase, kelle viisaga lubatud viibimisaja või riikide vahel sõlmitud viisavaba liikumise lepingu, muu välislepingu või Vabariigi Valitsuse viisanõudest loobumise otsuse alusel lubatud viisavaba Eestis viibimise aeg on lõppenud.

319. Alates 1. maist 2003 sätestab väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seadus, et välismaalast ei tohi välja saata riiki, kuhu väljasaatmine võib välismaalase suhtes kaasa tuua inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklis 3, ÜRO piinamise ning muude julmade, ebainimlike või inimväärikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside vastase konventsiooni artiklis 3 nimetatud tagajärje või surmanuhtluse kohaldamise. Välismaalase väljasaatmine peab olema kooskõlas ÜRO pagulasseisundi konventsiooni (koos 31. jaanuari 1967. aasta pagulasseisundi protokolliga) artiklitega 32 ja 33.

320. Väljasaadetavale, kellel puudub riigipiiri ületamiseks kehtiv reisidokument, võib väljasaatmiseks anda vastuvõtva riigi tunnustatud Euroopa Liidu ühtse reisidokumendi.

321. Ka riigipiiri seaduse § 9.1 kohaselt isikud, kellele piiriületamise luba ei antud, samuti ebaseaduslikult riigipiiri ületanud isikud peetakse kinni ja saadetakse tagasi riiki, kust või mille kaudu nad Eestisse saabusid või toimetati, arvestades Euroopa Liidu kodaniku seaduses sätestatud erisusi. Piirilt tagasisaatmise korraldab ja kulud kannab vedaja, kes transportis või kelle esindaja transportis piiripunkti isiku, kelle piiriületuseks luba ei antud.

322. Väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduse § 22 kohaselt, kui vastuvõttev riik keeldub väljasaadetavat vastu võtmast või kui selguvad muud väljasaatmise lõpuleviimist takistavad asjaolud, peetakse väljasaadetav halduskorras kinni kuni tema väljasaatmise lõpuleviimiseni või väljasaatmiskeskusesse paigutamiseni, kuid mitte kauem kui 48 tundi. Kui väljasaatmist ei ole võimalik lõpule viia seaduses sätestatud tähtaja jooksul, paigutatakse väljasaadetav halduskohtuniku loal väljasaatmiskeskusesse kuni väljasaatmiseni, kuid mitte

kauemaks kui kaheks kuuks. Kui väljasaatmiskeskuses kinnipidamise tähtaja jooksul ei ole võimalik väljasaatmist täide viia, pikendab halduskohus väljasaadetava väljasaatmiskeskuses kinnipidamise tähtaega kuni kahe kuu kaupa kuni väljasaatmise täideviimiseni või välismaalase vabastamiseni.

323. Väljasaadetavad isikud paigutatakse väljasaatmiskeskusesse. Meessoost ja naissoost väljasaadetavad majutatakse eraldi tubadesse. Perekonnaliikmed majutatakse võimaluse korral kokku. Alaealised majutatakse eraldi täisealistest väljasaadetavatest, välja arvatud juhul, kui see on ilmses vastuolus alaealise õiguste ja huvidega.

324. Väljasaatmiskeskus avati väljasaadetavate jaoks 2003. aasta märtsis. Kokku on väljasaatmiskeskuses kohti 42 väljasaadetavale. Väljasaadetavate toad vastavad eluruumile kehtestatud nõuetele. Üldjuhul ei paigutata ühte tuppa üle kahe inimese. Väljasaadetavate kasutuses on 3 söögi- ja puhkeruumi (igas koridoris üks), mis on varustatud mööbliga, televiisori ja raadioga, 3 tualettruumi koos duši kasutamise võimalusega ööpäev läbi. Väljasaadetavate kasutuses on pesumasin ning kuivati. Kirjandus paikneb söögi- ja puhkeruumides. Väljasaadetavate kasutuses on lauatennise laud, erinevad lauamängud ja joonistustarbed. Äratusest kuni öörahuni võib väljasaadetav liikuda väljasaatmiskeskuses sisekorraeeskirjaga ettenähtud ruumides.

325. Väljasaadetavate toitlustamine toimub ühises söögi- ja puhkeruumis. Väljasaadetava toitlustamine korraldatakse vastavuses Eesti elanikkonna üldiste toitumistavade ja silmas pidades elutegevuseks vajalikku toidutarvet. Toitlustamine on korrapärane ja vastab hügieeninõuetele. Toitlustamise vastavust nõuetele jälgib väljasaatmiskeskuse meditsiiniõde.

326. Väljasaatmiskeskusesse saabumisel korraldatakse väljasaadetavale arstlik läbivaatus ning väljasaadetava nõusolekul teostatakse nakkushaiguste kontroll. Väljasaadetavale tagatakse vältimatu arstiabi.

327. Väljasaadetavale võimaldatakse kirjavahetus ja telefoni kasutamine. Väljasaadetavale võimaldatakse kokkusaamine konsulaartöötajaga, kaitsjaga ja vaimulikuga; väljasaatmiskeskuse juhataja loal ja lühiajalise järeelvalve all ka teiste isikutega isiklikes, õiguslikes või ärilistes huvides.

328. Kui ebaseaduslikult riigis viibivale immigrandile antakse võimalus kindla aja jooksul Eestist lahkuda (tähtaeg on määratud lahkumisettekirjutuses), on tal võimalus taotleda Eesti Migratsioonifondilt (EMF) remigreerumistoetust juhul, kui taotleja vastab muudele kehtestatud tingimustele. Oma kompetentsi piires pakub EMF ka tasuta nõustamist (selgitab, millised dokumendid on tagasipöördumiseks vajalikud, soovib reisibüroosid, kinnisvaraagente, tõlkebüroosid jne).

329. Eesti on sõlminud tagasivõtulepingu 21 riigiga: Läti, Leedu, Soome, Norra, Rootsi, Island, Sloveenia, Itaalia, Šveits, Prantsusmaa, Saksamaa, Beneluxi riigid (Belgia, Holland, Luksemburg), Hispaania, Horvaatia, Austria, Portugal, Ungari, Bulgaaria ja Rumeenia. Koostamisel on tagasivõtulepingute eelnõud Gruusiaga, Aserbaidžaaniga, Armeeniaga, Kreekaga ja Ukrainaga.

330. Ülejäänud riikide puhul lähtutakse tagasisaadetava kohta saadud andmetest ja heast tavast. Tagasivõtulepingud on sõlmitud eesmärgiga tagada ebaseaduslikult riigis viibiva või

ebaseaduslikult saabuva isiku kiire tagasisaatmine tema päritolu- või kodakondsuse järgsesse riiki.

331. Nüüd, kus EL on sõlminud tagasivõtulepingu Vene Föderatsiooniga, peaks inimeste Venemaale tagasisaatmise protseduur lihtsustuma (leping allkirjastati 25. mail 2006. aastal ja jõustus 1. juunil 2007). Tagasivõtulepingu jõustumisega peab Venemaa välisesindus viivitamata ja isiku tahtest sõltumata väljastama tagasivõetavale isikule vajaliku reisidokumendi. Leping lihtsustab ka Vene Föderatsiooni kaudu Euroopa Liitu saabunud kolmandate riikide kodanike väljasaatmist. Selles suhtes on Venemaa Föderatsioonile antud kolmeaastane üleminekuperiood. Esialgu võtab Venemaa tagasi vaid nende kolmandate riikide kodanikud, kellega ta on sõlminud tagasivõtulepingud. Lepingud on osaks Euroopa Ühenduse õigusest ning need ei nõua enam täiendavat ratifitseerimist liikmesriikide parlamentides.

332. Ka Eesti Vabariigi Riigikohus on analüüsinud väljasaatmise võimatust. Nii on Riigikohus oma 13. novembri 2006 otsuses (haldusasi 3-3-1-45-06) kinnitanud, et väljasaatmise võimatuse üheks juhtumiks on vastuvõtva riigi puudumine. Seaduse kohaselt saadetakse väljasaadetav riiki, kust ta saabus Eestisse, välismaalase kodakondsusriiki, asukohariiki või kolmanda riigi nõusolekul kolmandasse riiki; valikuvõimaluse korral lähtutakse väljasaadetava põhjendatud eelistusest. Väljasaatmise perspektiivikus sõltub lisaks kodakondsuse olemasolule ka muudest asjaoludest, sealhulgas vastuvõtva riigi olemasolust, milleks võib olla ka kolmas riik. Perspektiiv, et mõni riik võtab vastu Eestis kaua aega elanud isiku, kes pole tema kodanik, on märgatavalt väiksem kui vastava riigi kodaniku puhul. Tuleb uurida isiku sidemeid asjaomase riigiga ning pelgalt etnilise tunnuse ja lähisugulaste olemasoluga selles riigis ei saa põhjendada seisukohta, et see riik võib määratlemata kodakondsusega isiku jaoks olla vastuvõtvaks riigiks. Sellest tuleb lähtuda ka pikka aega Eestis elanud endise NSVL liiduvabariikidest pärit kodakondsuseta isikute puhul. Kui Eestist ei ole õnnestunud mõnda riiki sellest riigist sõltuvatel põhjustel isikuid välja saata või kui seda on õnnestunud teha haruharva, siis tuleb väljasaatmine sellesse riiki lugeda väheperspektiivikaks. Kui väljasaatmine on vastuvõtva riigi puhul väheperspektiivikas, siis ei tohiks isikut sellesse riiki väljasaatmise eesmärgil väljasaatmiskeskusesse paigutada, sest väljasaatmiskeskuses kinnipidamine on intensiivne sekkumine põhiseaduse § 20 lõike 2 punktiga 6 kaitstud vabadusõigusesse.

333. Ka 16. oktoobri 2006 otsuses on Riigikohus (haldusasi 3-3-1-53-06) sedastanud, et ilma väljasaatmise perspektiivita isiku kinnipidamist väljasaatmiskeskuses saab ja tuleb hinnata põhiseaduse § 20 lõike 2 punkti 4 ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti f kaudu, mis otsesõnu tagavad igapäevase füüsilise vabaduse kaitse meelevaldse kinnipidamise eest riigist väljasaatmise eesmärgil. Juba tähtajalise elamisloa taotluse üle otsustamisel tuleb inimväärikuse ja füüsilise vabaduse kaitse huvides esialgu kaaluda isiku väljasaatmise perspektiive. Elamisloa andmisest keeldumise korral tuleb esitada põhjendused riigist väljasaatmise perspektiivikuse kohta. Väljasaatmise perspektiive tuleb kaaluda ka juhul, kui elamisloa taotluse üle otsustav organ ning väljasaatmise ja väljasaatmiskeskusesse paigutamise üle otsustama pädev organ on erinevad. Kui kaalumise tulemusel selgub, et väljasaatmine on perspektiivitu, tuleb elamisluba anda, hoolimata sellest, et seadus lubab elamisloa anda üksnes erandkorras.

334. KMA statistika: Väljasaatmiskeskusesse* paigutatud välismaalased

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Väljasaatmiskeskusesse paigutatud välismaalased	35	23	14	31	35	39

335. **Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus** reguleerib välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise aluseid, välismaalase õiguslikku seisundit ja Eestis viibimise aluseid, lähtudes välislepingutest ja Euroopa Liidu õigusaktidest. Rahvusvaheline kaitse antakse välismaalasele, kelle suhtes on tuvastatud pagulasseisund või täiendava kaitse seisund või kelle suhtes on tuvastatud, et ta kuulub Euroopa Liidu Nõukogu otsusega määratletud ajutist kaitset vajavate isikute kategooriasse. Välismaalane on kolmanda riigi kodanik või kodakondsuseta isik. Kolmanda riigi kodanik on välismaalane, kes on muu riigi kui Euroopa Liidu liikmesriigi, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi või Šveitsi Konföderatsiooni kodanik.

336. Seaduse § 4 defineerib pagulase ja täiendava kaitse saaja:

- Pagulane on välismaalane, kes põhjendatult kartes tagakiusamist rassi, usu, rahvuse, poliitiliste veendumuste või sotsiaalsesse gruppi kuulumise pärast viibib väljaspool päritoluriiki ega suuda või kartuse tõttu ei taha saada nimetatud riigilt kaitset ning kelle suhtes ei esine pagulasena tunnustamist välistavat asjaolu.
- Täiendava kaitse saaja on välismaalane, kes ei kvalifitseeru pagulaseks ja kelle suhtes ei esine täiendava kaitse andmist välistavat asjaolu ja kelle suhtes on alust arvata, et tema Eestist tagasi- või väljasaatmine päritoluriiki võib talle nimetatud riigis kaasa tuua tõsise ohu, sealhulgas:
 - 1) talle surmanuhtluse kohaldamise või täideviimise või
 - 2) tema piinamise või tema suhtes ebainimlike või inimväärikut alandavate kohtlemis- või karistamisviiside kasutamise või
 - 3) konkreetselt tema või üldse tsiviilisikute elu ohtu sattumise või tema või tsiviilisikute kallal vägivalla rakendamise rahvusvahelise või riigisisese relvakonflikti tõttu.

337. Ajutise kaitse eesmärk on anda massilise sisserände või eeldatava massilise sisserände korral viivitamatut ja ajutist kaitset välismaalastele, kes ei saa päritoluriiki tagasi pöörduda, eelkõige kui valitseb oht, et varjupaigasüsteem ei suuda nimetatud sisserännet menetleda, kahjustamata enda tõhusat toimimist ajutist kaitset taotlevate välismaalaste huvides.

338. KMA statistika:

Varjupaigataotlused	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	9	14	11	11	7	14
Varjupaigaotsused						
Antud varjupaik						2
Antud täiendav kaitse	1			1		2

Aastatel 2002–2007 ei ole saatjata alaealised varjupaigataotlusi esitanud. Aastatel 2003–2007 on paigutatud väljasaatmiskeskusesse 3 alaealist.

339. Lisaks viitame võimalikule väljasaatmisele seoses esimese astme kuriteoga. KarS § 54 kohaselt, mõistes välisriigi kodaniku süüdi esimese astme kuriteos ja karistades teda vangistusega, võib kohus süüdimõistetule mõista lisakaristusena riigist väljasaatmise koos sissesõidukeeluga kümneks aastaks. Kui süüdimõistetul on Eestis koos temaga seaduslikult ühises perekonnas elav abikaasa või alaealine laps, peab kohus väljasaatmise kohaldamist oma otsuses põhistama. Väljasaatmist ei kohaldata välisriigi süüdimõistetud kodanikule, kes on kuriteo toime pannud nooremana kui kaheksateistaastasena.

Artikkel 14. Võrdsus kohtute ees

Artikli 14 lõige 1. Võrdsus kohtute ees

340. Asjassepuutuvad põhiseaduse paragrahvid, mis käsitlevad võrdsust kohtute ees ning kohtute pädevust, sõltumatust ja erapooletust, on nimetatud esimese aruande punktides 119–121 ja 130–131 ning teise aruande punktis 490.

341. Eespool viidatud uue KrMS § 4 kohaselt kehtib kriminaalmenetlusõigus võrdselt kõigi isikute kohta, v.a seaduses sätestatud erandid.

342. KrMS § 376 sätestab süüdistusakti koostamise erikorra, mille kohaselt Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse liikme, Riigikogu liikme, riigikontrolöri, Riigikohtu esimehe ja riigikohtuniku kohta saab süüdistusakti koostada ainult õiguskantsleri ettepanekul ja Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul. Õiguskantsleri kohta saab süüdistusakti koostada ainult Vabariigi Presidendi ettepanekul ja Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul. Kohtuniku kohta saab süüdistusakti koostada ainult Riigikohtu ettepanekul ja Vabariigi Presidendi nõusolekul. Ka asjaomaste menetlustoimingute tegemiseks on ette nähtud erikord.

343. TsMS § 7 kohaselt on õigusemõistmisel tsiviilasjades pooled ja muud isikud seaduse ja kohtu ees võrdsed. See põhimõte kehtib ka halduskohtumenetluses.

344. Kohtukorralduse ja kohtuteenistuse õiguslikud alused on sätestatud **kohtute seaduses**. Kohtute seaduse § 2 kohaselt mõistab õigust ainult kohus. Kellelgi ei ole õigust sekkuda õigusemõistmisesse. Kohtus ja selle lähikonnas on keelatud teod, mis on suunatud õigusemõistmise häirimisele.

345. Kohtute seaduse § 3 sätestab kohtuniku sõltumatuse põhitagatised: kohtunik nimetatakse ametisse eluajaks; kohtuniku saab ametist tagandada üksnes kohtuotsuse alusel; esimese ja teise astme kohtu kohtunikule võib tema ametisoleku ajal kriminaalasjas süüdistuse esitada ainult Riigikohtu üldkogu ettepanekul ja Vabariigi Presidendi nõusolekul; ning Riigikohtu kohtunikule võib tema ametisoleku ajal kriminaalasjas süüdistuse esitada ainult õiguskantsleri ettepanekul ja Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

346. Info kohtute sõltumatuse ja erapooletuse kohta on antud dokumentides “**Answers to the Questionnaire of the Human Rights Committee on ICCPR** (leheküljed 39–41: „Independence of the judiciary”); „**Answers of the Estonian Delegation to additional questions to the Human Rights Committee from 21 March 2003**” (leheküljed 1–7).

347. Põhiseaduse § 24 kohaselt ei tohi kedagi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures. Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid. Kohtuotsus kuulatakse avalikult, välja arvatud juhul, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti. Asjaomased erandid menetluse (istungi) kinniseks kuulutamiseks on sätestatud kohtumenetluse seadustikes.

348. KrMS §-d 11 ja 12 sätestavad kohtuistungi avalikkuse üldpõhimõtte ning selle piiramise alused. Avalikkuse põhimõtte toimib kohtulahendi kuulutamisel piiranguta, välja arvatud juhul,

kui selle kuulutamist kinnisel kohtuistungil nõuavad alaealise, abielupoole või kannatanu huvid. Avalikult kohtuistungilt võib kohus kõrvaldada alaealise, kui see on vajalik alaealise huvide kaitseks. Kohus võib istungi kuulutada osaliselt või täielikult kinniseks:

- 1) riigi- või ärisaladuse või salastatud välisteabe kaitseks;
- 2) kõlbluse või perekonna- või eraelu kaitseks;
- 3) alaealise huvides;

4) õigusemõistmise huvides, sealhulgas juhul, kui kohtuistungi avalikkus võib ohustada kohtu või kohtumenetluse poole või tunnistaja julgeolekut.

Kinnisel kohtuistungil hoiatab kohus kohtumenetluse pooli ja istungisaalis viibijaid, et menetlusandmeid ei ole lubatud avaldada.

349. TsMS § 37 sätestab asja kohtuliku arutamise avalikkusse põhimõtte ning §-s 38 on reguleeritud istungi kinniseks kuulutamine. Üldreegel on, et asja arutamine kohtus on avalik. Kohus kuulutab menetluse või osa menetlusest omal algatusel või menetlusosalise taotlusel kinniseks, kui see on ilmselt vajalik:

- 1) riigi julgeoleku või avaliku korra tagamiseks, eelkõige riigisaladuse või salastatud välisteabe hoidmiseks või asutusesiseseks kasutamiseks tunnistatud teabe kaitseks;
- 2) menetlusosalise, tunnistaja või muu isiku elu, tervise või vabaduse kaitseks;
- 3) menetlusosalise, tunnistaja või muu isiku eraelu kaitseks, kui huvi asja avaliku arutelu vastu ei ole eraelu kaitse huvist suurem;
- 4) lapsendamissaladuse hoidmiseks;
- 5) alaealise või vaimse puudega isiku huvides, eelkõige sellise isiku ülekuulamiseks;
- 6) äri- või autorisaladuse hoidmiseks, kui avaliku aruteluga kahjustataks olulist kaitset väärivat huvi;

7) seaduse alusel isiku eraelu- või ärisaladuse hoidmiseks kohustatud isiku ülekuulamiseks, kui isikul on seaduse järgi õigus saladus menetluses avaldada;

8) posti, telegraafi või telefoni teel või muul üldkasutataval viisil edastatud sõnumi saladuse kaitseks.

Kohus võib kuulutada menetluse või menetluse osa omal algatusel või menetlusosalise taotlusel kinniseks ka ülal sätestamata juhul, kui selleta oleks ilmselt ohustatud objektiivne õigusemõistmine või kui kinnises menetluses on oluliselt suurem võimalus veenda pooli lõpetama menetlus kompromissiga või neid muul viisil lepitada.

350. HKMS § 19 lõike 4 kohaselt arutatakse asja avalikul kohtuistungil suuliselt. Kinnisel istungil võib asja arutada tsiviilkohtumenetluses sätestatud juhtudel.

Artikli 14 lõige 2. Süütuse presumptsioon, tõendamiskoormis

351. Põhiseaduse § 22 kohaselt ei tohi kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

352. KrMS § 7 sätestab, et kedagi ei käsitata kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kriminaalmenetluses ei ole keegi kohustatud tõendama oma süütust. Kriminaalmenetluses kõrvaldamata kahtlus kahtlustatava või süüdistatava süüdiolekus tõlgendatakse tema kasuks.

353. Riigikohus on näiteks maksuasjades välja toonud kriminaalmenetluse erisused. Riigikohus on (22. oktoobri 2007 otsus kriminaalasjas 3-1-1-57-07) sedastanud, et kriminaalmenetluses on isikule tagatud mitmed menetluslike garantiidena käsitatavad

põhiõigused, mida haldus- ega halduskohtumenetluses pole ette nähtud. Oluline koht selliste kriminaalmenetluslike garantiide hulgas on põhiseaduse (PS) § 22 lõikes 2 sätestatud ja süütuse presumptsiooni ühe elemendina käsitataval põhimõttel, mille kohaselt ei pea isik kriminaalmenetluses tõendama oma süü puudumist. Samuti on isikul kriminaalmenetluses PS § 22 lõike 3 järgi õigus keelduda ütluste andmisest enda või oma lähedaste vastu. Kuna maksumenetluslik ja kriminaalmenetluslik tõendamiskoormis on erinevad, siis erinevalt maksukohuslasest maksumenetluses ei ole kahtlustatav või süüdistatav kriminaalmenetluses tulenevalt KrMS § 7 lõikest 2 kohustatud esitama tõendeid selle kohta, et kulutused on tehtud varem maksustatud või mittemaksustatavate tulude või saadud laenude arvel.

354. 5. oktoobri 2007 otsuses (kriminaalasi 3-1-1-50-07) rõhutas Riigikohus, et süütuse presumptsiooni kohaselt tõlgendatakse süüdistatava kasuks üksnes kõrvaldamata kahtlus, sõltumata sellest, kas kahtlus on küllaldane või mitte.

355. 18. detsembri 2007 otsuses (kriminaalasi 3-1-1-85-07) on Riigikohus siiski kinnitanud, et kui süüdistatav otsustab end kaitsta aktiivselt, peab ta ise esitama tõendid oma väidete õigsuse kinnitamiseks või vähemalt looma menetlejale reaalse võimaluse nende väidete kontrollimiseks. Kui end aktiivselt kaitsev süüdistatav jätab esitamata oma väidete õigsust kinnitavad tõendid ega loo reaalselt võimalust nende väidete kontrollimiseks, pole alust rääkida süüdistusversiooni suhtes tekkinud kahtlustest, mida tuleks tõlgendada süüdistatava kasuks.

Artikli 14 lõige 3. Miinimumgarantiid

356. Asjassepuutuvad põhiseaduse paragrahvid on nimetatud esimese aruande punktis 124 ja KrMK paragrahvid teise aruande punktides 527–540. Alates 1. juulist 2004 kehtib teises aruandes viidatud KrMK asemel KrMS, isiku garantiisid ei ole uue seadustikuga muudetud.

Artikli 14 lõike 3 punkt a – teavitamiskohustus

357. KrMS § 9 lõige 2 sätestab, et kohtu vahistamisotsustus tehakse vahistatule viivitamata teatavaks talle arusaadavas keeles ja viisil.

358. KrMS § 10 kohaselt on kriminaalmenetluse keel eesti keel, kuid see võib menetlusosaliste nõusolekul toimuda ka muus keeles, kui nad seda valdavad. Menetlusosalisele ja kohtumenetluse poolele, kes ei valda eesti keelt, tagatakse tõlgi abi. Kui süüdistatav ei valda eesti keelt, edastatakse talle süüdistusakti tekst tõlgituna emakeelde või keelde, mida ta valdab.

359. KrMS § 339 kohaselt loetakse kriminaalmenetlusõiguse oluliseks rikkumiseks, kui kriminaalasi on arutatud tõlgi osavõtuta keeles, mida süüdistatav ei valda.

360. KrMS § 33 lõike 2 kohaselt selgitatakse kahtlustatavale viivitamata tema õigusi ja kohustusi ning ta kuulatakse üle kahtlustuse sisu suhtes. Ülekuulamise võib edasi lükata, kui kahtlustatava tervise seisund ei võimalda tema kohest ülekuulamist ning kui see on vajalik kaitsja ja tõlgi osavõtu tagamiseks.

Artikli 14 lõike 3 punkt b – kaitseõigus

361. KrMS § 43 kohaselt võivad kriminaalmenetluses kaitsja valida kahtlustatav ja süüdistatav kas isiklikult või teise isiku vahendusel. Kaitsja määrab uurimisasutus, prokuratuur või kohus, kui:

1) kahtlustatav või süüdistatav ei ole endale kaitsjat valinud, kuid on taotlenud kaitsja määramist;

2) kahtlustatav või süüdistatav ei ole endale kaitsjat taotlenud, kuid kaitsja osavõtt on kohustuslik;

3) valitud kaitsja ei saa 12 tunni jooksul, arvestades isiku kahtlustatavana kinnipidamisest, või muudel juhtudel 24 tunni jooksul, arvates kahtlustatava või süüdistatavaga kaitsekokkuleppe sõlmimisest või menetleja juurde kutsumises, asuda kaitseülesandeid täitma ja ta ei ole endale nimetanud asenduskaitsjat.

362. KrMS § 45 lõike 1 kohaselt võib kaitsja kriminaalmenetlusest osa võtta alates hetkest, mil isik saab kahtlustatava menetlusseisundi. Kaitsja osavõtt kohtueelsest menetlusest on kohustuslik alates kriminaaltoimiku tutvustamisest. Kaitsja osavõtt kohtumenetlusest on kohustuslik.

363. Kaitsja õigused hõlmavad ka õigust kohtuda kaitsealusega kõrvaliste isikute juuresolekuta, ilma et kohtumiste arv ja kestus oleks piiratud, kui kohtumise kestus ei ole seadustikus sätestatud teisiti (KrMS § 47). Nii kinnipeetaval kui ka vahistataval on õigus piiramatult kohtuda oma kaitsjaga või advokaadist esindajaga. Kokkusaamised toimuvad segamatult. Kokkusaamisi kaitsja ja advokaadist esindajaga on vanglaametnikul lubatud jälgida, kuid mitte pealt kuulata. Kokkusaamisi kaitsjaga ei ole lubatud katkestada (vangistusseadus).

364. Süüdistataval on õigus tutvuda kaitsja vahendusel kriminaaltoimikuga ja võtta osa kohtulikust arutamisest (KrMS § 35 lg 2). Süüdistataval on õigus endal osaleda kohtuistungitel kõikides kohtuastmetes ja seda lisaks kaitsja osalemisele kohtumenetluses.

Artikli 14 lõike 3 punkt c – kohtumenetluse pidamine põhjendamatu viivitusega

365. 20. oktoobri 2005 otsuses (kriminaalasi 3-1-1-95-05) tühistas Riigikohus ringkonnakohtu otsuse ja jõustas esimese astme õigeksmõistva otsuse muu hulgas põhjendusel, et Riigikohus oli seisukohal, et selle kohtuasja menetlemise mõistlik aeg on möödunud.

366. Riigikohus on lähemalt käsitlenud mõistliku aja põhimõtet 26. novembri 2007 otsuses (kriminaalasi 3-1-1-58-07). Isiku õigus nõuda, et tema kohtuasja menetletakse mõistliku aja jooksul, tuleneb Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 punkti 1 esimesest lausest. Isiku kõnealusele õigusele vastab kriminaalmenetluses iga menetleja kohustus astuda nii kohtueelses menetluses kui ka kohtumenetluses samme kriminaalasja võimalikult kiireks lahendamiseks. Kriminaalasja menetlemise mõistliku aja piirid sõltuvad menetletava kuriteo raskusest, kriminaalasja keerukusest ja mahukusest, aga ka muudest konkreetsetest asjaoludest ning sealhulgas ka menetluse senisest käigust.

Artikli 14 lõike 3 punkt d – kohtupidamine isiku juuresolekul; õigus kaitsjale riigi kulul

367. Isikul on õigus olla enda asja arutamise juures kõikides kohtumenetluse astmetes. Kaitseõigus on isikule KrMS alusel tagatud ja alates kriminaaltoimiku tutvustamisest kohtueelses menetluses ja kohtumenetluses on see kohustuslik.

368. KrMS § 43 kohaselt on kriminaalmenetluses kaitsja, kas lepinguline kaitsja või uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu määratud kaitsja. Kaitsealusel võib kokkuleppe kohaselt olla kohtumenetluses kuni kolm kaitsjat. Kaitsja määramise kohta vaata täpsemalt artikli 14 lõike 3 punkti b.

369. Riigi õigusabile kulutatud raha kroonides (Justiitsministeeriumi andmed):

	Kriminaalasjad	Tsiviilasjad	Haldusasjad	Väärteoasjad	Muu	Kokku aasta
2003	24940537,06	1119872,46	128599,00	49894,80		26238903,32
2004	24267763,80	1617763,25	151662,05	50511,05		26087700,15
2005	22201857,56	1427884,40	162054,10	92785,50	19417,90	32247971,97
2006	36107670,50	3533768,60	238375,00	148210,00	22165,70	40050189,80
2007	39755231,50	6440204,00	248021,70	104624,90	8378,00	46556460,10

Kommentaar 2005. aasta kogusumma kohta. Kuna aasta sees toimus üleminek uuele aruandlussüsteemile, siis pole paljude juhtumite puhul määratud õigusabi valdkonda, mistõttu erineb valdkondlik kogusumma aasta kogusummast.

370. 1. märtsil 2005 jõustunud **riigi õigusabi seaduse (RÕAS)** eesmärk on tagada kõigile isikutele asjatundliku ja usaldusväärse õigusteenuse õigeaegne ja piisav kättesaadavus. Riigi õigusabi antakse makseraskustes füüsilisele või juriidilisele isikule kohtumenetluses; kohtueelses menetluses, täitemenetluses ja haldusmenetluses ning õigusdokumendi koostamiseks ja muuks õigusalaseks nõustamiseks või esindamiseks.

Täpsemalt on riigi õigusabi liigid RÕAS § 4 kohaselt:

- 1) määratud kaitse kriminaalmenetluses;
- 2) isiku esindamine kriminaalasja kohtueelses menetluses ja kohtus;
- 3) isiku kaitsmine väärteoasja kohtuvälises menetluses ja kohtus;
- 4) isiku esindamine tsiviilasja kohtueelses menetluses ja kohtus;
- 5) isiku esindamine halduskohtumenetluses;
- 6) isiku esindamine haldusmenetluses;
- 7) isiku esindamine täitemenetluses;
- 8) õigusdokumendi koostamine;
- 9) isiku muu õigusnõustamine või muu esindamine.

371. RÕAS § 6 kohaselt võib riigi õigusabi saada füüsiline isik, kes oma majandusliku seisundi tõttu ei suuda õigusabi vajamise ajal tasuda asjatundliku õigusteenuse eest või suudab seda teha üksnes osaliselt või osamaksetena või kelle majanduslik seisund ei võimalda pärast õigusteenuse eest tasumist lihtsat toimetulekut.

372. Kriminaalmenetluses saab riigi õigusabi oma majanduslikust seisundist sõltumata füüsilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav, kes ei ole kaitsjat valinud kokkuleppel ja kelle kriminaalasjas on kaitsja osavõtt seaduse järgi kohustuslik või kes taotleb kaitsja osavõttu. Riigi õigusabi antakse ka kahtlustatavale või süüdistatavale maksejõuetule juriidilisele isikule, kes ei ole kaitsjat valinud kokkuleppel ja kelle kriminaalasjas on kaitsja osavõtt seaduse järgi kohustuslik või kes taotleb kaitsja osavõttu. Väärteoasja kohtumenetluses saab riigi õigusabi oma majanduslikust seisundist sõltumata füüsilisest isikust menetlusalune isik, kes ei ole kaitsjat valinud kokkuleppel ja kelle väärteoasjas on kaitsja osavõtt seaduse järgi kohustuslik. Riigi õigusabi saab ka maksejõuetu juriidiline isik, kes ei ole kaitsjat valinud kokkuleppel ja kelle väärteoasjas on kaitsja osavõtt seaduse järgi kohustuslik. Erisätted riigi õigusabi saamiseks on ette nähtud ka tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja kantud või sellega võrdsustatud ning maksejõuetule mittetulundusühingule või sihtasutusele.

373. RÕAS § 5 kohaselt osutab riigi õigusabi advokaat advokatuuriseaduse alusel. Eesti Advokaatur on 14. juunil 1919. aastal asutatud advokaatide omavalitsuslikel põhimõtetel tegutsev kutseühendus õigusteenuse osutamise korraldamiseks era- ja avalikes huvides ning advokaatide kutsealaste õiguste kaitsmiseks. Eesti Advokaatur abistab advokatuuri liikmeid-

advokaate nende kutsealases tegevuses ja teostab ühtlasi järelevalvet, samuti seisab hea Eesti advokaatide traditsioonide edasikandumise eest. Advokatuur korraldab avalik-õigusliku funktsiooni täitmist – riigi makstava tasu eest kaitseülesannete täitmist ning esindamist tsiviil- ja haldusasjades. Alates 1992. aastast on Eesti Advokatuur Rahvusvahelise Advokaatide Assotsiatsiooni (IBA) liige ning 1. maist 2004. a täisliige Euroopa Liidu liikmesriikide advokatuure ühendavas kogus (CCBE).

374. Advokatuuri liikmed (advokaadid) on vandeadvokaadid, vandeadvokaadi vanemabid ja vandeadvokaadi abid. Seisuga 1. jaanuar 2008. a on Eesti Advokatuuri liikmeid kokku 640: 333 vandeadvokaati; 124 vandeadvokaadi vanemabi; 78 vandeadvokaadi abi; assotsieerunud liikmeid 13; kutsetegevuse peatanud 92 liiget.

Artikli 14 lõike 3 punkt e – tunnistajate ülekuulamine

375. KrMS § 66 lõike 1 kohaselt on tunnistaja füüsiline isik, kes võib teada tõendamiseseme asjaolusid. Süüdistatava õigus võtta osa tema kriminaalasja arutamisest hõlmab õigust taotleda tunnistajate kohtusse kutsumist ning õigust esitada neile küsimusi.

376. KrMS § 288 sätestab riskküsitlemise reeglid. Riskküsitlusel küsitleb tunnistajat esimesena kohtumenetluse pool, kelle taotlusel on tunnistaja kohtusse kutsutud. Esmasküsitlusel ei või esitada suunavaid küsimusi. Esmasküsitlusele järgneb teisesküsitlus vastaspoolelt. Teisesküsitlusel võib esmasküsitlusel antud ütluste kontrollimiseks esitada suunavaid küsimusi. Teisesküsitlusel ei ole lubatud suunavaid küsimusi esitada uute asjaolude kohta. Esmasküsitlusele võib tunnistajat uuesti küsitleda teisesküsitlusel antud vastuste selgitamiseks. Suunavaid küsimusi võib esitada ainult teisesküsitlusel käsitletud uute asjaolude kohta. Kohus sekkub riskküsitlusesse, et jätta kõrvale tunnistajale esitatud küsimus, mis on lubamatu, asjakohatu või riivab tunnistaja väärikust.

377. Lisaks võib KrMS § 289 kohaselt kohus tunnistaja ütluste usaldusvääruse kontrollimiseks kohtumenetluse poole taotlusel riskküsitluse käigus määrata tunnistaja kohtueelses menetluses antud ütluste avaldamise, kui need on vastuolus riskküsitlusel antud ütlustega.

378. Alla neljateistaastase tunnistaja ülekuulamisele on KrMS-is sätestatud erisused ning sellise isiku puhul ei kasutata riskküsitlust.

379. 28. juuni 2006 otsuses (kriminaalasi 3-1-1-52-06) on Riigikohus selgitanud, et kohtumenetluse võistlevust rõhutab KrMS §-s 288 sätestatu, mille kohaselt isikuliste tõendite kohtuliku uurimise põhimeetodiks on riskküsitlus. Riskküsitluse puhul toimub tõendina kasutatavate ütluste saamine kohtus põhiliselt kohtumenetluse poolte ühise ja teineteise tõendiallikaid pidevalt ja aktiivselt kontrolliva tegevuse tulemina. Eeskätt riskküsitluses avaldub kohtu oluliselt neutraalsem roll võrreldes kriminaalmenetluse seadustiku eelse perioodiga. Ühtlasi tagab riskküsitlus süüdistatava tõhusama kaitse sel teel, et kaitsjal on teisesküsitlusel võimalus süüstava tunnistaja või kannatanu ütluste usaldusväärust kontrollida.

380. Lisaks on KrMS §-s 291 sätestatud võimalus, et kohtumenetluse poole taotlusel võib kohus määrata kohtueelses menetluses tunnistaja antud ütluste avaldamise, kui tunnistaja: on surnud; keeldub kohtulikul uurimisel ütlusi andmast, välja arvatud ütluste andmisest seadusliku keeldumise korral; on raskelt haigestunud, mistõttu ta ei saa kohtuistungile ilmuda; asukohta ei ole suudetud kindlaks teha; ei saa kohtusse ilmuda muu kõrvaldamatu takistuse tõttu.

Artikli 14 lõike 3 punkt f – tõlgi abi

381. Tõlgi instituut on reguleeritud KrMS §-des 161 ja 162. Kui on vaja tõlkida võõrkeelset teksti või kui menetlusosaline ei valda eesti keelt, kaasatakse kriminaalmenetlusse tõlk. Tõlgi kohustuslikku osalemist nõudev menetlustoiming on tema puudumise tõttu õigustühine. Tõlk on kohustatud tõlkima kõike menetlustoimingusse puutuvat täpselt ja täielikult. Kui tõlk ei ole koosseisuline ega valda piisavalt erialakeelt või tumma või kurdi väljendusviisi, on ta kohustatud kriminaalmenetluses osalemisest keelduma.

Artikli 14 lõike 3 punkt g – õigus mitte anda ütlusi iseenda vastu

382. KrMS sätestab kahtlustatava ja süüdistatava õiguse keelduda ütluste andmisest ning õiguse teada, et tema ütlusi võidakse kasutada süüdistuseks tema vastu.

Artikli 14 lõige 4. Alaealised

383. **Kriminaalmenetluse seadustik** näeb ette menetluslikud erisused nii alaealistele süüdistatavatele kui ka alaealistele tunnistajatele. Samuti näeb karistusseadustik ette võimalikud alaealisele kohaldatavad mõjutusvahendid, mida võib kohaldada karistuse asemel. Mis puudutab menetlust alaealise isiku suhtes, siis kui isik on pannud kuriteo toime alaealisena, on kaitsja osavõtt kogu kriminaalmenetlusest kohustuslik.

384. KrMS § 213 lõike 4 kohaselt on alaealise kahtlustatava korral prokuratuur kohustatud tegema kriminaalhooldusosakonna juhatajale ülesandeks nimetada kriminaalhooldusametnik.

385. KrMS § 216 lõike 4 kohaselt, kui alaealist kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises koos täisealisega, võib uurimisasutus, prokuratuur või kohus oma määrusega eraldada tema kriminaalasja eraldi kriminaalmenetluseks, kui see ei kahjusta kriminaalmenetluse igakülgust, täielikkust ja objektiivsust ning kui seda nõuavad alaealise huvid.

386. KrMS § 290 kohaselt ei kasutata alla neljateistaastase tunnistaja ülekuulamisel risküsitlust. Alla neljateistaastane alaealine tunnistaja kuulatakse üle lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja või psühholoogi osavõtul, kes võib ülekuulatavale esitada küsimusi kohtuniku loal. Vanema kui neljateistaastase alaealise ülekuulamisele võib menetleja kaasata lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja või psühholoogi.

387. Istungi võib kuulutada osaliselt või täielikult kinniseks, kui seda nõuavad alaealise huvid. Erandina avalikkuse põhimõttest võib ka kohtuotsuse kuulutada kinnisel kohtuistungil, kui seda nõuavad alaealise huvid.

388. Kui aga kriminaalmenetluse kulud on kohustatud hüvitama alaealine, võib menetleja panna kulude hüvitamise tema vanemale, eestkostjale või kasvatusasutusele (KrMS § 188).

389. KrMS § 201 reguleerib küsimust, kui kriminaalmenetlust ei alustata või see lõpetatakse põhjusel, et õigusvastase teo on toime pannud oma ea tõttu süüvõimetu alaealine. Sellisel juhul saab uurimisasutus või prokuratuur kriminaalasja materjalid alaealise elukoha järgsele alaealiste komisjonile. Kui prokuratuur leiab, et alaealist, kes pani kuriteo toime neljateist- kuni kaheksateistaastaselt, saab mõjutada karistust või karistusseadustikus ettenähtud

mõjutusvahendit kohaldamata, lõpetab ta kriminaalmenetluse määrusega ning saadab kriminaaltoimiku alaealise elukoha järgsele alaealiste komisjonile. Enne materjalide saatmist alaealiste komisjonile tuleb alaealisele ja tema seaduslikule esindajale selgitada kuriteo tunnustega teo olemust ja kriminaalmenetluse lõpetamise alust.

390. KrMS § 308 sätestab, et kui kohus kriminaalasja arutamise tulemusena jõuab järeldusele, et alaealist isikut saab mõjutada karistust kohaldamata, võib kohus kohtuotsuse tegemisel süüdimõistetu karistusest vabastada ja kohaldada talle karistusseadustikus sätestatud mõjutusvahendeid.

391. KarS § 87 sätestab sellised alaealisele kohaldatavad mõjutusvahendid. Arvestades neljateist- kuni kaheksateistaastase isiku kõlbelise ja vaimse arengu taset ning tema võimet oma teo keelatuselt aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida, võib kohus sellise isiku karistusest vabastada, kohaldades talle järgmisi mõjutusvahendeid: hoiatus; allutamine käitumiskontrollile; noortekodusse paigutamine; kasvatusse eritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutamine.

392. KrMS §-s 404 on sätestatud, et alaealise paigutamiseks kasvatusse eritingimusi vajavate õpilaste kooli või tema seal viibimise tähtaja pikendamiseks annab loa kohtunik alaealiste komisjoni kirjaliku põhjendatud taotluse alusel.

393. Alaealise mõjutusvahendite seaduse § 3 kohaselt võib alaealisele kohaldada ühte või mitut järgmistest mõjutusvahenditest: 1) hoiatus; 2) koolikorralduslikud mõjutusvahendid; 3) vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde; 4) lepitanine; 5) kohustus elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või asenduskodus; 6) üldkasulik töö; 7) käendus; 8) noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemine; 9) kasvatusse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine.

Artikli 14 lõige 5. Apellatsioonimenetlus

394. Viitame esimese aruande punktidele 130–131 ja teise aruande punktidele 552–553.

395. Põhiseaduse § 24 kohaselt on igal isikul õigus tema kohta tehtud kohtu otsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule. Eesti kohtumenetluse seaduste, sh KrMS kohaselt on igal isikul piiramatu õigus esitada appellatsioonkaebus tema suhtes tehtud otsuste peale. Eestis on kaebeõigus esimese astme kohtu otsuse peale absoluutne ja see põhimõte kehtib ka väärtegade asjades.

396. Kaebeõigus appellatsioonikohtu tehtud otsusele, st kassatsioonkaebuse esitamise õigus Riigikohtule, on piiratud juhtudega, kui materiaalsoõigusnormi on kohaldatud ebaõigelt või on oluliselt rikutud menetlusõigusnorme.

397. Kohtuasjade arv appellatsioon- ja kassatsioonimenetluses 2003–2007 (Justiitsministeeriumi statistika), võrdluseks kohtuasjade arv esimese astme kohtutes:

Menetlusliik	2003	2004	2005	2006	2007
Maakohtutesse saabunud asjad					
Kriminaalasjad	10672	8622	9609	10687	10244
Tsiviilasjad	24864	25301	45803	31067	26820

haldusasjad	2941	3257	2772	2552	2736
Ringkonnakohtutesse edasikaevatud asjad					
Kriminaalasjad	2141	1787	1568	1778	1893
Tsiviilasjad	2325	2401	2541	2212	2280
haldusasjad	950	1250	1060	959	1102
Maakohtutes lahendatud asjad					
Kriminaalasjad	10361	9525	9501	9353	10143
Tsiviilasjad	23471	33873	25682	32359	31643
haldusasjad	2669	3003	2733	2542	2471
Ringkonnakohtutes läbivaadatud asjad					
Kriminaalasjad	2544	1693	1505	1708	1882
Tsiviilasjad	2108	2032	2292	1999	2097
haldusasjad	843	1120	1061	1076	1032

398. Riigikohtu statistika menetlustaotluste ja menetletud asjade kohta:

Aasta	Haldusasjad		Kuriteo- ja väärteoasjad		Tsiviilasjad		PSJV asjad
	Menetlus- taotlusi	Lahendatud asju	Menetlus- taotlusi	Lahendatud asju	Menetlus- taotlusi	Lahendatud asju	Lahendatud asju
2002	445	69	682	149	956	155	18
2003	440	75	725	166	710	159	22
2004	635	85	838	146	667	158	23
2005	567	85	661	160	778	184	37
2006	566	97	595	123	820	153	17
2007	745	93	563	110	747	162	23

Artikli 14 lõige 6. Riigivastutus, kompensatsioon

399. Asjassepuutuvate riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seaduse ja riigivastutuse seaduse regulatsiooni kohta vt artiklit 9.

Artikli 14 lõige 7. Teistkordse karistamise keeld

400. Põhiseaduse § 23 kohaselt ei tohi kedagi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks.

401. KrMS §-s 199 on sätestatud kriminaalmenetlust välistavad asjaolud. Kriminaalmenetlust ei alustata muu hulgas juhul, kui samas süüdistuses on isiku suhtes jõustunud kohtulahend või kriminaalmenetluse lõpetamise määrus seadustiku §-s 200 (kui kohtueelses menetluses ilmneb seadustiku §-s 199 nimetatud asjaolu, mis välistab kriminaalmenetluse, lõpetatakse menetlus uurimisasutuse määruse alusel ja prokuratuuri loal või prokuratuuri määrusega) sätestatud alusel.

Artikkel 15. Kriminaalseaduse tagasiulatuva jõu keeld

402. Viitame esimese aruande punktidele 132–133 ja teise aruande punktidele 559–560.

403. Uus karistuseseadustik sisaldab põhiseaduses sätestatud põhimõtet, et kedagi ei tohi süüdi mõista ega karistada teo eest, mis selle toimepanemise ajal kehtinud seaduse kohaselt ei olnud süütegu. Karistatakse teo eest, kui see vastab süüteo koosseisule, on õigusvastane ja isik on selle toimepanemises süüdi. Sama süüteo eest ei või kedagi karistada mitu korda, sõltumata sellest,

kas karistus on mõistetud Eestis või mõnes teises riigis. Tegu ei või tunnistada süüteoks seaduse analoogia põhjal.

404. Alates 1. septembrist 2002 kehtiva KarS rakendamise seaduse § 1 lõike 1 kohaselt vabastatakse isik karistuse kandmisest, kui tegu ei ole KarS järgi enam karistatav. Sama seaduse § 3 lõike 1 kohaselt enne karistusseadustiku jõustumist toimepandud kuriteo suhtes alustatud kriminaalmenetlus lõpetatakse samadest alustest lähtudes.

405. 4. märtsi 1997 otsuses (3-1-1-24-97) on Riigikohus selgitanud ka seda, et juhul kui uus kriminaalseadus muudab samal ajal ühes osas karistuse raskemaks (näeb ette võimaluse mõista raskem vabadusekaotuslik karistus), teises osas aga seda kergendab (annab võimaluse surmanuhtluse asemel mõista eluaegne vabadusekaotus), on uuel seadusel tagasiulatuv jõud üksnes niivõrd, kui võrd ta kergendab raskemat karistust.

406. 31. märtsi 2008 otsuses (3-1-1-4-08) sedastas Riigikohus, et nii süüdistuses kui ka kohtuotsustes tuleb tegu kvalifitseerida teo toimepanemise ajal kehtinud karistusseadustiku redaktsiooni järgi, mis tagab kontrolli, et tegu oli karistatav selle toimepanemise ajal, ning tagab karistusseaduse ajalise kehtivuse põhimõtete rakendamise. Isiku süüditunnistamine on võimalik üksnes juhul, kui tegu oli kuriteona karistatav nii toimepanemise ajal kui ka igal ajahetkel arvates teo toimepanemisest kuni kohtuotsuse tegemiseni. Isiku süüditunnistamine ja karistamine on välistatud nii siis, kui kohus leiab, et isiku tegu ei vasta toimepanemise ajal kehtinud kuriteokoosseisule, kui ka juhul, mil teo karistatavus on ära langenud hiljem. Seetõttu ei saa olla kahtlust, et pärast teo toimepanemise ajal kehtinud kuriteokoosseisu kehtetuks tunnistamist või muutmist kuulub kriminaalmenetluse õiguslikku esemesse ka küsimus sellest, kas ja kui, siis millise sätte järgi on tegu karistatav uue karistusseadustiku järgi.

407. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis kohtuasjas Veeber vs. Eesti (2) (21. jaanuari 2003 otsus kaebuses 45771/99), et riiklikud kohtud kohaldasid 1995. aasta kriminaalseadust tagasiulatuvalt tegudele, mis enne ei kujutanud endast kuritegu.

408. Oma lõppjäreluste punktis 8 on komitee avaldanud kahtlust, et osalisriigi karistusseadustiku **terrorismi ja terrorirühma kuulumise määratlus** on liiga lai, millel võivad olla pakti artiklis 15 sätestatud õigustele vastupidised tagajärjed. Komitee on palunud osalisriiki tagada, et terrorismivastased meetmed, mida rakendatakse kas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonist 1373 (2001) või millestki muust lähtudes, oleksid paktiga täielikult kooskõlas.

409. Eeltooduga seoses märgime, et **karistusseadustiku (KarS) § 237 (terrorikuritegu) ja § 237.1 (terroristlik ühendus) on muudetud 24. jaanuaril 2007, muudatus jõustus 15. märtsil 2007**. Muudatuseelnõu seletuskirjas on selgitatud, et terrorismikoosseisu muutmine ning sellega seonduvad uued koosseisud on seotud Eesti rahvusvaheliste kohustustega. Samuti täpsustatakse eelnõuga terrorikuriteo mõistet. Muudatuste aluseks on võetud EL Nõukogu 13. juuni 2002 raamotsus terrorismivastase võitluse kohta (2002/475/JSK), terrorismi ennetamise Euroopa Nõukogu konventsioon ja terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon.

410. KarS terrorismikuritegudega seotud mõisted on sõnastatud alates 27. märtsist 2007 järgmiselt:

Paragrahvi 237 lõige 1 – Terrorikuritegu on rahvusvahelise julgeoleku vastase, isikuvastase, elu või tervist ohustava keskkonnavastase või üldohtliku kuriteo toimepanemine, keelatud relva tootmine, levitamine või kasutamine või vara ebaseaduslik hõivamine või olulises ulatuses rikkumine või hävitamine, samuti selliste tegude toimepanemisega ähvardamine, kui

see on toime pandud eesmärgiga sundida riiki või rahvusvahelist organisatsiooni midagi tegema või tegemata jätma või tõsiselt häirida riigi poliitilist, põhiseaduslikku, majanduslikku või ühiskondlikku korraldust või see hävitada või tõsiselt häirida rahvusvahelise organisatsiooni tegevust või see hävitada või tõsiselt hirmutada elanikkonda.

Paragrahvi 237¹ lõike 1 kohaselt on terroristlik ühendus kolmest või enamast isikust koosnev püsiv isikutevahelise ülesannete jaotusega ühendus, mille tegevus on suunatud KarS § 237 sätestatud kuriteo toimepanemisele, samuti sellise ühenduse loomine, juhtimine või sinna liikmete värbamine.

411. **Paragrahvis 237** sisaldub **terrorikuriteo** põhikoosseis, mis seisneb loetletud õigushüvede vastu suunatud kuritegude toimepanemises või nendega ähvardamises terroristlikel eesmärkidel. Terroristlikku eesmärki on võrreldes paragrahvi kehtiva sõnastusega täpsustatud. Muudatuse kohaselt konkretiseeritakse võimalikke poliitilisi eesmärke ning lisatakse süüteoosseisu eesmärgina ka elanikkonna tõsine hirmutamine. Terrorikuritegude toimepanemise või nendega ähvardamise teel püütakse nõrgestada riigi või rahvusvahelise organisatsiooni toimimist, hirmutades elanikkonda, destabiliseerides riigi struktuure või nõudes riigilt mingite tegude toimepanemist (näiteks teiste terroriühenduse liikmete vangistusest vabastamine või riigi territooriumist osa loovutamine terroristidele). Samuti on terrorismi raamotsusest tulenevalt täiendatud ja täpsustatud terroristlikul eesmärgil toimepandavate kuritegude loetelu. Terrorikuriteo eest ettenähtavat tähtjalise vangistuse ülemmäär on senisega võrreldes tõstetud, kuna terrorismi raamotsuse artikli 5 kohaselt peab terroristlikul eesmärgil toimepandud kuritegu olema raskema karistusähvardusega kui sama tegu ilma sellise eesmärgita. Seetõttu on terrorikuriteo eest järgneva tähtjalise vangistuse ülemmäär viidud samale tasemele mõrva eest järgneva karistusega (kuni kahekümneaastane või eluaegne vangistus).

412. Eraldi süüteoosseisuna on eelnõu kohaselt §-s 237¹ kriminaliseeritud **terroristlikusse ühendusse kuulumine, samuti sellise ühenduse loomine, juhtimine või sinna liikmete värbamine**. Terrorikuritegude toimepanemine organiseeritult kujutab endast objektiivselt suurt ohtu, kuna võimaldab ulatuslikke ja süstematiseeritud rünnakuid õigushüvedele. Terrorismi raamotsuse artikli 5 kohaselt peab sellise ühenduse juhtimise eest järgnev karistus ulatuma kuni 15-aastase vangistuseni ja muudel juhtudel kuni 8-aastase vangistuseni.

413. **KarS § 237² kohaselt kriminaliseeritakse terrorikuriteo ettevalmistamine või avalik üleskutse selle toimepanemisele**. Terrorikuriteo ettevalmistamise all tuleb mõista terrorikuritegude toimepanemiseks väljaõppe pakkumist, kui koolitaja on teadlik õppe eesmärkidest, samuti isiku värbamist sellise kuriteo toimepanemiseks või muul viisil terrorikuriteo ettevalmistamist. Ettevalmistamise mõiste ebamõistliku laiendamise vältimiseks tuleks selle tõlgendamisel lähtuda rahvusvahelistest õigusaktidest ja praktikast. Terrorikuriteole avaliku üleskutse all tuleb mõista igasugust tegevust, millega avalikult kihutatakse teisi isikuid sellise teo toimepanemisele, näiteks brošüüride levitamise või Interneti-leheküljel vastava sisuga üleskutse avaldamise teel.

414. **KarS § 237³ kohaselt kriminaliseeritakse §-des 237–237² kirjeldatud tegude rahastamine või muul viisil toetamine**.

Artikkel 16. Igal inimesel on õigus kus iganes viibides oma õigussubjektsuse tunnustamisele

415. Alates 1. juulist 2002 kehtiv tsiviilseadustiku üldosa seadus (TsÜS) (mis asendab teise aruande punktides 561–570 viidatud seni kehtinud tsiviilseadustiku üldosa seadust) reguleerib nii füüsiliste kui ka juriidiliste isikute õigus- ja teovõimet.

416. TsÜS § 7 kohaselt on igal füüsilisel isikul ühetaoline ja piiramatu õigusvõime, mis tähendab isiku võimet omada tsiviilõigusi ja kanda tsiviilkohustusi. Õigusvõime algab inimese elusalt sündimisega ja lõpeb surmaga.

417. TsÜS § 8 kohaselt on füüsilise isiku teovõime isiku võime teha iseseisvalt kehtivaid tehinguid. Täielik teovõime on 18-aastaseks saanud isikul (täisealisel). TsÜS § 9 võimaldab laiendada vähemalt 15-aastase alaealise piiratud teovõimet.

418. Alla 18-aastasel isikul (alaealisel) ja isikul, kes vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu kestvalt ei suuda oma tegudest aru saada või neid juhtida, on piiratud teovõime. Kui sellisele isikule on määratud kohtu poolt eestkostja, siis eeldatakse, et isik on piiratud teovõimega. (TsMS § 520 kohaselt määrab kohus eestkoste seadmise menetluses (hagita menetluses) piiratud teovõimega täisealisele isikule esindaja, kui see on isiku huvides vajalik.)

419. TsÜS § 10 kohaselt on piiratud teovõimega isiku poolt seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta tehtud ühepoolne tehing tühine. TsÜS § 11 kohaselt on piiratud teovõimega isiku poolt seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta tehtud mitmepoolne tehing tühine, välja arvatud, kui seaduslik esindaja tehingu hiljem heaks kiidab. Kui isik on muutunud pärast tehingu tegemist teovõimeliseks, võib ta tehingu ise heaks kiita.

420. Siiski kehtib piiratud teovõimega isiku tehtud tehing, mille see isik on teinud seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta või hilisema heakskiiduga, kui:

- 1) tehingust ei teki isikule otseseid tsiviilkohustusi;
- 2) isik täitis tehingu vahenditega, mille andis talle selleks otstarbeks või vabaks kasutamiseks tema seaduslik esindaja või viimase nõusolekul kolmas isik.

421. Alla 7-aastase alaealise tehtud ühepoolne tehing on aga igal juhul tühine.

Artikkel 17. Isikliku elu ja perekonnaelu puutumatus

422. Asjassepuutuvad põhiseaduse paragrahvid (§-d 26, 33, 43, 42, 44, 15) on nimetatud esimese aruande punktides 143–145, 147–148, 150–151 ja teise aruande punktides 572–574, 576–577, 579–580.

Isiku õigused kriminaalmenetluses

423. KrMS § 64 sätestab tõendite kogumise üldtingimused:

424. Tõendeid kogutakse viisil, mis ei riiva kogumises osaleja au ja väarikust, ei ohusta tema elu või tervist ega tekita põhjendamatult varalist kahju. Keelatud on tõendeid koguda isikut piinates või tema kallal muul viisil vägivalda kasutades või isiku mäluvõimet mõjutavaid vahendeid ja inimväarikust alandavaid viise kasutades.

425. Kui isiku läbiotsimisel, läbivaatusel või võrdlusmaterjali võtmisel on vaja paljastada tema keha, peavad uurimisasutuse ametnik, prokurör ja menetlustoimingus osaleja, välja arvatud tervishoiutöötaja või kohtuarst, olema temaga samast soost.

426. Kui tõendeid kogudes kasutatakse tehnikavahendeid, teatatakse sellest eelnevalt menetlustoimingus osalejatele ja neile selgitatakse tehnikavahendite kasutamise eesmärki. Uurimisasutus ja prokuratuur võivad kaasata tõendite kogumisele erapooletu spetsialisti, keda võidakse üle kuulata tunnistajana.

427. Vajaduse korral hoiatatakse menetlustoimingus osalejaid, et kohtueelse menetluse andmeid ei ole lubatud avaldada.

428. Jälitustoiminguga tõendite kogumise üldtingimused on samuti sätestatud KrMS-s (vt allpool p-d 433-440).

429. KrMS § 31 lõike 3 kohaselt on edasilükkamatud menetlustoimingud isiku kahtlustatavana kinnipidamine, vaatlus, läbiotsimine, kahtlustatava, tunnistaja või kannatanu ülekuulamine. Kõikide nende menetlustoimingutega sekkutakse mingil määral isiku eraellu.

430. Posti- või telegraafisaadetise läbivaatuse toimetamiseks arestitakse posti- või telegraafisaadeti prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse alusel. Posti- või telegraafisaadetise läbivaatusel kogutakse tõendamiseseme asjaolude kohta vaatlusandmeid ja võetakse posti- või telekommunikatsiooniteenuse osutajalt ära kriminaalmenetluses asitõendina kasutatav saadeti. Läbivaatusobjekti, mis ei ole kriminaalasjaga seotud, edastab posti- või telekommunikatsiooniteenuse osutaja adressaadile. Posti- või telegraafisaadeti vabastatakse arestist prokuratuuri määrusega. Arestist vabastamise määruse koopia edastatakse isikule, kes ei ole menetlusosaline, kuid kelle puhul on posti- või telegraafisaadetise aresti ja läbivaatusega rikutud sõnumisaladust.

431. Läbiotsimist toimetatakse prokuratuuri määruse või kohtumääruse alusel. Notari- või advokaadibüroo läbiotsimist toimetatakse prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse alusel. Edasilükkamatutel juhtudel võib uurimisasutus läbiotsimist toimetada uurimisasutuse määruse alusel ilma prokuratuuri loata, kuid seejärel tuleb sellest 24 tunni jooksul teatada prokuratuurile, kes otsustab läbiotsimise lubatavaks tunnistamise. Läbiotsimismääruseta võib läbi otsida isiku:

- 1) kahtlustatavana kinnipidamise või vahistamise korral;
- 2) kelle kohta on alust arvata, et ta läbiotsimiskohal varjab otsitavat objekti.

432. Läbiotsimist rakendades tutvustatakse isikule, kelle juures läbi otsitakse, või tema täisealisele perekonnaliikmele või juriidilise isiku või riigi või kohaliku omavalitsuse asutuse, kelle juures läbi otsitakse, esindajale läbiotsimismäärust, mille kohta võetakse määrusele allkiri. Asjaomase isiku või esindaja puudumisel peab kaasama kohaliku omavalitsuse esindaja. Notaribüroo või advokaadibüroo läbiotsimise juures peab viibima notar või advokaat, kelle juures läbi otsitakse. Kui asjaomane notar või advokaat ei saa läbiotsimise juures viibida, peab läbiotsimise juures viibima notari asendaja või teine sama advokaadibüroo kaudu õigusteenust osutav advokaat, selle võimatuse korral teine notar või advokaat.

433. **KrMS sätestab ka reeglid tõendite kogumisele jälitustoiminguga.** Kriminaalmenetluses on lubatud tõendeid koguda jälitustoimingutega, kui tõendite kogumine muude menetlustoimingutega on välistatud või oluliselt raskendatud ning kriminaalmenetluse

esemeks on esimese astme kuritegu või tahtlikult toimepandud teise astme kuritegu, mille eest on ette nähtud karistusena vähemalt kuni kolm aastat vangistust (KrMS § 110). KrMS § 114 reguleerib jälitustoiminguks loa andmist. Eeluurimiskohtunik vaatab menetlust juhtiva prokuröri põhjendatud jälitustoimingu taotluse läbi viivitamata ja annab määrusega jälitustoiminguks loa või keeldub sellest. Jälitustoimingu luba antakse kuni kaheks kuuks ja seda võib menetlust juhtiva prokuröri taotlusel pikendada korrakahe kuu võrra.

434. Kui KrMS §-des 115 (varjatud jälgimine, objekti varjatud läbivaatus ja asendamine), 118 (tehniliste sidekanalite kaudu edastatava teabe või muu teabe salajane pealtkuulamine või -vaatamine) ja 119 (kuriteo matkimine) nimetatud jälitustoiminguks või selleks vajalike tehniliste abivahendite paigaldamiseks ja eemaldamiseks on vaja varjatult siseneda eluruumi või muusse hoonesse või sõiduvahendisse või arvutisse või arvutisüsteemi või arvutivõrku, taotletakse selleks eraldi luba.

435. Edasilükkamatutel juhtudel võib KrMS §-des 116 (posti- või telegraafisaadetise varjatud läbivaatus), 118 ja 119 nimetatud jälitustoimingu teha Politsei ameti, Keskkriminaalpolitsei või Kaitsepolitsei ameti juhi või tema määratud ametniku määruse alusel ilma eeluurimiskohtuniku loata. Tehtud jälitustoimingust teatab prokuratuur viivitamata eeluurimiskohtunikule, kes otsustab jälitustoimingu lubatavuse või jälitustoimingu jätkamiseks loa andmise määrusega.

436. Posti- või telegraafisaadetise varjatud läbivaatus (KrMS § 116), tehniliste sidekanalite kaudu edastatava teabe või muu teabe salajane pealtkuulamine või -vaatamine (KrMS § 118) ja kuriteo matkimine (KrMS § 119) on jälitustoimingud, millega võib tõendeid koguda üksnes eeluurimiskohtuniku loal (KrMS § 112 lg 3).

437. KrMS § 117 kohaselt kogutakse üldkasutatava elektroonilise side võrgu kaudu edastatavate sõnumite kohta andmeid elektroonilise side võrgu operaatorilt või posti- või elektroonilise side teenuse osutajalt, et teha kindlaks sõnumi edastamise fakt, kestus, viis ja vorm ning edastaja või vastuvõtja isikuandmed ja asukoht.

438. 18. märtsil 1994 jõustunud jälitustegevuse seaduse puhul viitame teise aruande punktidele 616–627. Kui kriminaalmenetluse seadustikus ei ole sätestatud teisiti, kohaldatakse kriminaalmenetluses toimuvale jälitustegevusele jälitustegevuse seadust (erisustega, mida käsitlesime ülalpool).

439. Seni kehtiva jälitustegevuse seaduse asemel töötab Justiitsministeerium välja uut seaduseelnõu, mille eesmärk on korrastada jälitustegevuse süsteemi.

440. **Kehtiv KarS kriminaliseerib järgmised jälitustegevusega seonduvad tegevused:**

- Kui jälitustegevuseks seadusliku õigusetu isik jälgib teist inimest tema kohta andmete kogumise eesmärgil, karistatakse selle eest rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega. Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahalise karistusega (§ 137).

- Ebaseadusliku läbiotsimise või eluruumist väljatõstmise eest karistatakse rahalise karistusega (KarS § 314).

- Ebaseadusliku jälitustoimingu või ebaseaduslikult teabe varjatud kogumise eest, samuti jälitustoiminguga või varjatult kogutud teabe ebaseadusliku varjamise või hävitamise eest, kui selle pani toime isik, kellel oli jälitustegevuseks või teabe varjatud kogumiseks seadusest tulenev õigus, karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega (KarS § 315).

441. **Isiklike õiguste kaitse.** VÕS § 128 lõike 1 kohaselt võib hüvitatav kahju olla varaline või mittevaraline. Mittevaraline kahju hõlmab eelkõige kahjustatud isiku füüsilist ja hingelist valu ning kannatusi.

442. VÕS § 134 lõike 2 kohaselt tuleb vabaduse võtmisest, samuti muude isikuõiguste rikkumisest, eelkõige isiku au teotamisest tekkinud kahju hüvitamise kohustuse korral hüvitada kahjustatud isikule mittevaraline kahju üksnes juhul, kui rikkumise raskus, eelkõige kehaline või hingeline valu, seda õigustab.

443. VÕS § 1043 kohaselt peab teisele isikule (kannatanu) õigusvastaselt kahju tekitanud isik (kahju tekitaja) kahju hüvitama, kui ta on kahju tekitamises süüdi või vastutab kahju tekitamise eest vastavalt seadusele. VÕS § 1045 lõike 1 punkti 4 kohaselt on kahju tekitamine õigusvastane muu hulgas siis, kui tegu on kannatanu isikliku õiguse rikkumisega.

444. VÕS § 1046 kohaselt on isiku au teotamine, muu hulgas ebakohase väärtushinnanguga, isiku nime või kujutise õigustamatu kasutamine, eraelu puutumatus või muu isikliku õiguse rikkumine õigusvastane, kui seadusega ei ole sätestatud teisiti. Isikliku õiguse rikkumine ei ole õigusvastane, kui rikkumine on õigustatud, arvestades muid seadusega kaitstud hüvesid ja kolmandate isikute või avalikkuse huve. Õigusvastasuse tuvastamisel tuleb sellisel juhul lähtuda erinevate kaitstud hüvede ja huvide võrdlevast hindamisest.

445. VÕS § 1047 kohaselt isiklike õiguste rikkumine või isiku majandus- või kutsetegevusse sekkumine isiku või tema tegevuse kohta ebaõigete andmete avaldamise või faktilist laadi andmete mittetäieliku või eksitava avaldamisega on õigusvastane, kui avaldaja ei tõenda, et ta ei teadnud avaldamisel andmete ebaõigsusest või mittetäielikkusest ega pidanudki sellest teadma. Teise isiku au teotava või teisele isikule majanduslikult kahjuliku asjaolu avaldamine loetakse õigusvastaseks, kui avaldaja ei tõenda, et avaldatud asjaolu vastab tegelikkusele. Ebaõigete andmete avaldamise korral võib kannatanu andmete avaldamise eest vastutavalt isikult nõuda andmete ümberlukkamist või paranduse avaldamist avaldaja kulul, sõltumata sellest, kas andmete avaldamine oli õigusvastane.

446. Eestis on piisavalt kohtupraktikat isiklike õiguste rikkumise asjades. Muu hulgas on Riigikohus kinnitanud, et ebaõigete andmete ümberlukkamise kohustus on sätestatud seaduses objektiivse vastutusena, sõltumata andmete avaldamise õigusvastasusest ja avaldaja süüst. Pole oluline, kas andmete avaldamisel avaldaja teadis või pidi teadma andmete ebaõigsusest või mittetäielikkusest. Samuti pole oluline, kas avaldatud andmed teotavad isiku au või mitte (Riigikohtu 30. oktoobri 2007 otsus asjas 3-2-1-73-07).

447. Riigikohus on selgitanud, et väärtusotsustus väljendub isikule antud hinnangus, mis oma sisu või vormi tõttu on konkreetses kultuurikeskkonnas halvustava tähendusega. Väärtushinnangut on küll võimalik põhjendada, mitte aga tõendada selle sisu tõesust või väärust. Kuna selline informatsioon ei sisalda andmeid, ei saa isik nõuda ka au teotavate andmete ümberlukkamist. Au teotava faktiväite ja au teotava väärtushinnangu avaldamise õigusvastasuse tunnused on erinevad. Au teotava faktiväite õigusvastasus tuleneb eelkõige avaldatud faktiväite tegelikkusele mittevastavusest ning avaldaja hoolikusest faktide kontrollimisel, au teotava väärtushinnangu õigusvastasus aga selle ebakohasusest, avaldamise asjaoludest ning erinevate kaitstud hüvede ja huvide kaalumistest. Ebaõige faktiväite avaldamine võib VÕS järgi olla õigusvastane ka siis, kui see ei ole isiku au teotav (mainet kahjustav) (Riigikohtu 31. mai 2006 otsus asjas 3-2-1-161-05).

448. Laimamine ja solvamine ei ole KarS järgi enam kriminaalkorras karistatavad, välja arvatud järgmistel erijuhtudel:

- Rahvusvaheliselt kaitstud isiku või tema perekonnaliikme laimamise või solvamise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni kaheaastase vangistusega (KarS § 247).
- Võimuesindaja või avalikku korda kaitsva muu isiku laimamise või solvamise eest seoses tema ametikohustuste täitmisega karistatakse rahalise karistuse või kuni kaheaastase vangistusega (KarS § 275).
- Kohtu või kohtuniku laimamise või solvamise eest seoses tema osalemisega õigusemõistmisel karistatakse rahalise karistuse või kuni kaheaastase vangistusega (KarS § 305).

449. **Andmekaitse.** Andmekaitse on reguleeritud 1. jaanuaril 2008 jõustunud **isikuandmete kaitse seadusega**, mille eesmärk on kaitsta isikuandmete töötlemisel füüsilise isiku põhiõigusi ja -vabadusi, eelkõige õigust eraelu puutumatusel. Seadus sätestab isikuandmete töötlemise tingimused ja korra, isikuandmete töötlemise riikliku järelevalve korra ja vastutuse isikuandmete töötlemise nõuete rikkumise eest. Seaduse § 4 määrab kindlaks, et isikuandmed on mis tahes andmed tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta, sõltumata sellest, millisel kujul või millises vormis need andmed on.

450. Delikaatsed isikuandmed on:

- 1) poliitilisi vaateid, usulisi ja maailmavaatelisi veendumusi kirjeldavad andmed, välja arvatud andmed seadusega ettenähtud korras registreeritud eraõiguslike juriidiliste isikute liikmeks olemise kohta;
- 2) etnilist päritolu ja rassilist kuuluvust kirjeldavad andmed;
- 3) andmed terviseseisundi või puude kohta;
- 4) andmed pärilikkuse informatsiooni kohta;
- 5) biomeetrilised andmed (eelkõige sõrmejälje-, peopesajälje- ja silmaiirisekujutis ning geenandmed);
- 6) andmed seksuaalelu kohta;
- 7) andmed ametiühingu liikmesuse kohta;
- 8) andmed süüteo toimepanemise või selle ohvriks langemise kohta enne avalikku kohtuistungit või õigusrikkumise asjas otsuse langetamist või asja menetluse lõpetamist.

451. Isikuandmete töötlemine on lubatud üksnes andmesubjekti nõusolekul, kui seadus ei sätesta teisiti. Haldusorgan võib isikuandmeid töödelda üksnes avaliku ülesande täitmise käigus seaduse, välislepingu või Euroopa Liidu Nõukogu või Euroopa Komisjoni otsekohaldatava õigusaktiga ettenähtud kohustuse täitmiseks (§ 10).

452. Andmesubjekti tahteavaldus, millega ta lubab oma isikuandmeid töödelda, kehtib üksnes juhul, kui see tugineb andmesubjekti vabal tahtel. Delikaatsete isikuandmete töötlemiseks tuleb isikule selgitada, et tegemist on delikaatsete isikuandmetega ning võtta selle kohta kirjalikku taasesitamist võimaldav nõusolek. Nõusolek kehtib eluajal ning 30 aastat pärast surma, kui andmesubjekt ei ole otsustanud teisiti. Nõusoleku võib andmesubjekt igal ajal tagasi võtta. Vaidluse korral eeldatakse, et andmesubjekt ei ole oma isikuandmete töötlemiseks nõusolekut andnud.

453. Isikuandmete kaitse seadus sätestab juhtumid, millal isikuandmete töötlemine on lubatud andmesubjekti nõusolekuta.

454. Andmesobjektile on õigus saada isikuandmete töötlejalt enda kohta käivaid isikuandmeid. Pärast andmesobjekti surma on tema kohta käivate isikuandmete suhtes isikuandmete kaitse seaduse 2. peatükis sätestatud õigused andmesobjekti pärijal, abikaasal, alanejal või ülenejal sugulasel, õel või vennal.

455. Paragrahvi 22 kohaselt, kui andmesobjekt leiab, et isikuandmete töötlemisel rikutakse tema õigusi, on tal õigus pöörduda Andmekaitse Inspeksiooni või kohtu poole.

456. Paragrahv 23 sätestab, et kui isikuandmete töötlemisel on rikutud andmesobjekti õigusi, on andmesobjektile õigus nõuda temale tekitatud kahju hüvitamist: 1) riigivastutuse seaduses sätestatud alustel ja korras, kui õigusi rikuti avaliku ülesande täitmise käigus, või 2) võlaõigusseaduses sätestatud alustel ja korras, kui õigusi rikuti eraõiguslikus suhtes.

457. Isikuandmete kaitse seaduse ja selle alusel kehtestatud õigusaktide järgimist kontrollib Andmekaitse Inspeksioon (§ 32). Seadus näeb ette ka vastutuse. Nii karistatakse delikaatsete isikuandmete töötlemise registreerimiskohustuse, isikuandmete kaitse turvameetmete või isikuandmete töötlemise muude nõuete eiramise eest rahatrahviga kuni 300 trahviühikut (juriidilist isikut rahatrahviga kuni 500 000 krooni) (§ 42). Seaduses ettenähtud isikuandmete kaitse turvameetmete või isikuandmete töötlemise muude nõuete rikkumise eest, kui Andmekaitse Inspeksioon on isikule rikkumise kõrvaldamiseks teinud ettekirjutuse ja seda ei ole täidetud, karistatakse rahatrahviga kuni 300 trahviühikut (juriidilist isikut rahatrahviga kuni 500 000 krooni) (§ 43).

458. **KarS kohaselt on kriminaalkuriteoks järgmised tegevused:**

- Kirjavahetuse ja sidevahendi abil edastatud sõnumi saladuse rikkumise eest karistatakse rahalise karistusega. Sama teo eest isiku poolt, kes pääses sõnumi juurde oma tööülesannete tõttu, karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega (KarS § 156).

- Kutse- või ametitegevuses teatavaks saanud teise isiku tervist, eraelu või äritegevust puudutava teabe avaldamise eest isiku poolt, kellel on seadusest tulenev kohustus hoida sellist teavet saladuses, karistatakse rahalise karistusega (KarS § 157).

- Delikaatsete isikuandmete ebaseadusliku avalikustamise, andmetele juurdepääsu võimaldamise või andmete edastamise eest omakasu eesmärgil või kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele, karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega (KarS § 157.1).

- Riigi või kohaliku omavalitsuse andmekogu pidaja ametniku või töötaja poolt ebaseaduslikult registreeritud andmete kandmise või andmete kandmata jätmise eest, samuti andmete avalikustamise, andmetele juurdepääsu võimaldamise või andmete edastamise või muude andmekogu pidamise nõuete rikkumise eest, kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele, karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega (KarS § 292).

459. **Kirjavahetus ja muu kommunikatsioon.** 1. jaanuaril 2005 jõustunud **elektroonilise side seaduse § 102** sätestab andmekaitse üldpõhimõtted, mille kohaselt on sideteenõtja kohustatud hoidma saladuses kõiki talle sideteenuse osutamise käigus teatavaks saanud andmeid kliendi ja teiste isikute kohta, kes ei ole sõlminud lepingut sideteenuse osutamiseks, ent kes kasutavad sideteenust kliendi nõusolekul, eelkõige:

- 1) andmeid sideteenuse kasutamise üksikasjade kohta;
- 2) sidevõrgu kaudu edastatava sõnumi sisu ja vormi kohta;
- 3) andmeid sõnumi edastamise aja ja viisi kohta.

460. Nimetatud andmeid võib avaldada üksnes kliendile ja kliendi nõusolekul ka kolmandatele isikutele, välja arvatud seaduses sätestatud erandjuhtudel. Sideettevõtja on kohustatud võimaldama jälitus- või julgeolekuasutusele juurdepääsu sidevõrgule kas jälitustoimingu tegemiseks või sõnumi saladuse õiguse piiramiseks (§ 113).

461. Elektroonilise side seadus sätestab ka vastutuse: jälitustoimingu tegemise ja eraelu puutumatus õiguse piiramise ning sõnumi saladuse õiguse piiramise toimingu andmete saladuses hoidmise kohustuse rikkumise eest karistatakse rahatrahviga kuni 200 trahviühikut. Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahatrahviga kuni 40 000 krooni (§ 186). Sideteenuse osutamise käigus kasutaja kohta teatavaks saanud andmete saladuses hoidmise kohustuse rikkumise eest karistatakse rahatrahviga kuni 200 trahviühikut. Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahatrahviga kuni 30 000 krooni (§ 187).

462. Postiseaduse eesmärk on tagada universaalse ja kvaliteetse postiteenuse osutamine ning postiteenuse kasutaja õiguste kaitse. Postiseaduse § 33 defineerib postisaladuse, milleks on postisaadetise sisu ja konkreetse isiku postikäivet puudutav informatsioon. Postiteenuse osutaja, tema töötaja ja postiteenuse osutajat juhtima õigustatud isik peavad hoidma postisaladust nii teenuse osutamise ajal kui ka pärast seda. Nimetatud isikud ei tohi hankida teavet postisaadetise sisu või postikäibe täpsemate asjaolude kohta suuremas ulatuses kui postiteenuse osutamiseks vajalik. Sellise teabe kasutamine muul eesmärgil kui postiteenuse osutamine on keelatud.

463. Postiseaduse § 48 kohaselt karistatakse postiteenuse osutaja või universaalse postiteenuse osutaja kohustuse rikkumise eest rahatrahviga kuni 100 trahviühikut. Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahatrahviga kuni 50 000 krooni.

464. Vangide ja teiste kinnipeetavate piiratud õigusi seoses kirjavahetuse jms on käsitletud artiklis 10.

Artikkel 18. Mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadus

465. Põhiseaduse asjassepuutuvad sätted on esimese aruande punktides 152–155 ja teise aruande punktides 652–655.

466. Piirangud usutalituste täitmisel on põhiseaduse kohaselt lubatud avaliku korra, tervise ja kõlbluse kaitseks. Südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadusele piiranguid ei ole, kusjuures põhiseaduse § 40 lõige 1 kaitseb nii religiooside kui ka mittereligiooside vaateid. Kui isiku vaated ja sisemised veendumused kasvavad üle vaadete väljendamiseks või mõtete realiseerimiseks, võivad kõne alla tulla eelnimetatud piirangud. Mis puudutab isiku põhiseaduse §-s 41 sätestatud õigusi, siis ainus piirang on, et veendumustega ei saa vabandada õigusrikkumist. Samas ei tohi riik kehtestada vastutust pelgalt veendumuste omamise eest. Õigust jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele kaitseb täiendavalt põhiseaduse § 12, mis keelab diskrimineerimise poliitiliste ja muude veendumuste tõttu ning sätestab, et poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on karistatav.

467. **Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse** § 11 kohaselt on lapsel mõtte-, südametunnistuse-, usu- ja sõnavabadus. Lapsel on õigus ja tal peab olema võimalus otsida, saada ja jagada mitmekülgselt humanistlikku informatsiooni, osaleda organisatsioonides ja liikumistes.

468. **Haridusseaduse** § 4 lõike 4 kohaselt on usuõpetuse õppimine ja õpetamine vabatahtlik.

469. **Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse** § 3 lõike 4 kohaselt on usuõpetus mittekonfessionaalne. Kool on kohustatud usuõpetust õpetama, kui seda soovivaid õpilasi on kooliastmes vähemalt 15. Usuõpetuse õppimine on vabatahtlik.

470. **Kirikute ja koguduste seaduse** ülesanne on sätestada põhiseadusega igapähele tagatud usuvabaduse teostamiseks kirikute, koguduste, koguduste liitude, kloostrite ja usuühingute liikmeks astumise kord ning nende tegevuse reguleerimine.

471. Usulised ühendused on kirikud, kogudused, koguduste liidud ja kloostrid (§ 2). Usuühing on füüsiliste või juriidiliste isikute vabatahtlik ühendus, kelle põhitegevus on usutunnistusekohane või oikumeeniline moraali-, eetika-, haridus-, kultuuri-, diakoonia-, sotsiaalse rehabilitatsiooni alane tegevus väljaspool kirikule või kogudusele iseloomulikke usuliste talituste vorme ning kes ei pea olema seotud konkreetse kiriku, koguduste liidu või kogudusega (§ 4 lg 1).

472. Seaduse § 8 sätestab üksikisiku õigused: igal isikul on õigus vabalt valida, tunnistada ja kuulutada oma usulisi veendumusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist, kõlblust ega teiste inimeste õigusi ja vabadusi. Keegi ei ole kohustatud andma andmeid oma usutunnistuse või kogudusse kuulumise kohta (välja arvatud kriminaalmenetluse käigus kahtlustatav, süüdistatav, kohtualune ja kannatanu). Igal isikul on õigus lahkuda kogudusest, teatades enne oma otsusest koguduse juhatusele. Igal isikul on õigus lahkuda kloostrist, teatades enne oma otsusest kloostriülemale. Piiratud teovõimega isiku usutunnistust või kuulumist kogudusse ei ole tema eestkostjal õigus muuta. Igale isikule on tagatud õigus saada maetud vastavalt oma usutunnistusele. Sugulaste, eestkostjate või hooldajate puudumisel viib usutunnistusekohase matusetalituse läbi lahkunu kogudus, kui on teada surnu kuuluvus kogudusse.

473. Ravi-, õppe-, hoolekande- ja kinnipidamisasutustes viibijal ning kaitseväelasel on õigus täita usulisi talitusi vastavalt oma usutunnistusele, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist, kõlblust, nendes asutustes kehtestatud korda ega teiste seal viibivate isikute õigusi (§ 9 lg 1). Jumalateenistusi ja usulisi talitusi ravi-, õppe- ja hoolekandeadasutustes korraldab usuline ühendus omaniku või asutuse juhi, kinnipidamisasutustes vangla direktori, kaitseväes väeosa ülema ning Kaitseliidus maleva pealiku loal (§ 9 lg 2).

474. Iga isik, kes on vähemalt 15-aastane, võib iseseisvalt astuda koguduse liikmeks või lahkuda kogudusest vastavalt põhikirjas ettenähtud korrale. Noorem kui 15-aastane laps võib kuuluda kogudusse oma vanemate või eestkostja loal (§ 10).

475. Pühapäevakoolide kohta vt artiklit 27.

476. Haridusministeeriumi andmetel õpetatakse usuteadust ja teoloogiat Eestis nii rakenduskõrgharidusõppe, bakalaureuseõppe, magistri- kui ka doktoriõppe tasemel kokku 5 kõrgkoolis:

- avalik-õiguslik ülikool: Tartu Ülikool
- eraülikool: Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Usuteaduste Instituut
- erarakenduskõrgkoolid: Tartu Teoloogia Akadeemia, Eesti EKB Liit Kõrgem Usuteaduslik Seminar, Eesti Metodisti Kiriku Teoloogiline Seminar.

477. 2008/2009. aasta riikliku koolitustellimuse raames planeeritakse rahastada usuteaduses 13 kohta 3+2 magistriõppe raames Tartu Ülikoolis. Eraldi religioonipedagoogika õppekavale

koolitustellimust ei esitata. Küll aga on võimalik Tartu Ülikooli usuteaduste magistriõpingute raames, õppides nt riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud õppekohal, valida religioonipedagoogika suund. Eraülikoolides ning erarakenduskõrgkoolides riiklikku rahastamist usuteaduses ja teoloogias ei toimu. Doktoriõppe riikliku koolitustellimuse kohad eraldatakse avalik-õiguslikele ülikoolidele mh osaliselt kindlaksmääramata valdkonnas. Ülikoolil on õigus kindlaksmääramata valdkonna kohti jagada ka usuteadusele.

478. Pedagoogide ettevalmistamise kohta on õiguskantsler selgitanud (10. mai 2006 vastuses Riigikogu liikmete arupärimisele), et riigi kohustused tulenevad haridusseadusest pedagoogide meetodilise teenindamise ja väljaõppe korraldamise kohta. Pedagoogide kvalifikatsiooninõuded ei erista kohustuslike õppeainete ja valikainete õpetajatele esitatavaid nõudeid. Seega puudub ka alus kohustuslike ainete ja valikainete õpetajate ettevalmistust erinevalt käsitleda – riigil on kohustus tagada usuõpetust õpetavad pedagoogid samamoodi nagu matemaatikat või filosoofiat õpetavad pedagoogid. Pedagoogide, nagu kõigi teiste spetsialistide ettevalmistuses osaleb riik riikliku koolitustellimuse kaudu. Riiklik koolitustellimus esitatakse konkreetsete õppekavade lõpetajatele. Õppekavad koostab ülikool (rakenduskõrgkool). Eesti Hariduse Infosüsteemis on Tartu Ülikooli akrediteeritud õppekava usuõpetuse õpetajate koolitamiseks. HTM on neile ka humanitaaria valdkonna alt koolitustellimuse esitanud. Kuid usuõpetuse õpetajana on võimalik töötada ka juhul, kui ainevaldkonnas on omandatud kõrgharidus (ka erakoolid pakuvad teoloogilisi õppekavasid) ja läbitud pedagoogiline täienduskursus. Seega kvalifitseeritud pedagoog võib olla ka muu isik kui ainult usuõpetuse õpetaja õppekava lõpetanu.

479. Eestis tegutseb kirikute ja koguduste seaduse alusel 9 kirikut, 9 koguduste liitu, 70 üksikkogudust ja 7 kloostrit. Usulistel ühendustel ei ole kohustust teatada riigile oma liikmeskonna suurust ega andmeid rahvusliku koosseisu kohta. Järgnevates tabelites toodud arvanded liikmeskondade kohta on esitatud Siseministeeriumi usuasjade osakonnale vastava järelepärimise peale vabatahtlikkuse alusel.

Kirikud

Nimi	Liikmeid	Kogudusi
Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik*	ca 25 000	61
Eesti Evangeelne Luterlik Kirik*	ca 180 000	164
Eesti Kristlik Nelipühi Kirik*	ca 4500	32
Eesti Karismaatiline Episkopaalkirik*	300	3
Eesti Karismaatiline Osaduskirik	503	3+3**
Eesti Metodisti Kirik*	1737	24
Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik*	ca 170 000	30
Rooma-Katoliku Kirik*	ca 6000	9
Uusapostlik Kirik Eestis	2217	3+15**

Koguduste liidud

Nimi	Liikmeid	Kogudusi
Adventistide Koguduste Eesti Liit*	1711	19
Eesti Bahá'í Koguduste Liit	142	5
Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit*	5974	83
Eesti Evangeeliumi Kristlaste Nelipühilaste Koguduste Liit	ca 1000	3
Eesti Evangeelsete ja Vabakoguduste Liit	ca 1000	6
Eesti Jehoova Tunnistajate Koguduste Liit	4248	4+51**
Eesti Kristlike Vabakoguduste Liit	ca 350	6
Eesti Vanausuliste Koguduste Liit	ca 15 000	10+1**

Eesti Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koda		4
--	--	---

Üksikkogudused (kõigilt registrisse kantud kogudustelt ei ole neid andmeid küsitud)

Nimi	Liikmeid	Kogudusi
Armeenia Apostliku Kiriku Eesti Püha Gregoriuse Kogudus*	2030	1+5**
Eesti Budistlik Kogudus "Drikung Kagyu Ratna Shri Keskus"	34	1
Eesti Islami Kogudus	ca 1400	1
Eesti Juudiusu Kogudus	ca 2500	1
Eesti Evangeelne Vennastekogudus	142	1
"Evangeeliumi Kristlased Apostlite Vaimus" Tallinna Kogudus	50	1
Krishna Teadvuse Eesti Kogudus	ca 150	1
Tiibeti Budismi Nyingma Eesti Kogudus	alla 20	1
Ukraina Kreeka-Katoliku Kiriku Tallinna Kogudus	318	1
Viimse Aja Pühade Jeesuse Kristuse Kiriku Eesti Kogudus	803	1

* tähistatud usuliste ühenduste andmed seisuga 01.01.2008; ülejäänute puhul seisuga 01.01.2007

** tähistatud koguduste arvandmete puhul väljendab esimene number registrisse kantud ja juriidilise isiku staatuses olevaid kogudusi, teine number väljendab usulise ühenduse soovil registrisse kandmata ja mitte-juriidilise isiku staatuses olevaid kogudusi

Kloostrid

Nimi	Liikmeskond
Dominikaani Vendade Ordu Klooster Tallinnas	3 munku
Halastuse Misjonäride Ordu Klooster Tallinnas	4 nunna
Püha Kantaliitsia Feliksi Kongregatsiooni Klooster Ahtmes	2 nunna
Püha Kantaliitsia Feliksi Kongregatsiooni Klooster Narvas	2 nunna
Pühima Neitsi Maarja Pärispatuta Saamise Õdede Kongregatsiooni Klooster Tartus	3 nunna
Pühima Päästja Püha Birgitta Ordu Klooster Pirital	8 nunna
Pühima Jumalaema Uinumise Stavropigiaalne Naisklooster Kuremäel*	174 nunna

* tähistatud klooster on õigeusklooster (Moskva ja kogu Venemaa patriarhi kanoonilises alluvuses); ülejäänud kloostrid on rooma-katoliku kloostrid

480. **Kaitseväeteenistuse seaduse (KVTS) § 3 lõike 1 kohaselt on meessoost Eesti kodanik kohustatud teenima kaitseväes ehk täitma kaitseväeteenistuskohustust. KVTS § 4 lõike 1 kohaselt on usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keeldunud kutsealune kohustatud läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras. Kehtiva kaitseväeteenistuse seaduse kohaselt on ajateenistus 8 kuni 12 kuud, asendusteenistus aga 12 kuni 18 kuud (sellise pikkusega asendusteenistust ei ole kunagi rakendatud). Asendusteenistuse kestuse määrab kaitseministri ettepanekul Vabariigi Valitsus.**

481. Komitee väljendas muret, et kaitseväeteenistusest kõlbelistel põhjustel keelduja asendusteenistus võib olla kaks korda pikem kui korraline kaitseväeteenistus. Vabariigi Valitsuse 25. juuli 2000. a määrusega nr 241 (ajateenistuse ja asendusteenistuse kestuse määramine) on üldiseks ajateenistuse kestuseks määratud 8 kuud, teatud juhtudel 11 kuud. Asendusteenistuse kestus on määruse kohaselt 16 kuud. Selline erinevus tuleneb vajadusest, et aja- ja asendusteenistus oleksid töömahult või intensiivsusest võrdsed. Ajateenija on teenistuses teoreetiliselt 24 tundi ööpäevas, ent tsiviilteenistuses järgitakse tavapäraseid tööajanduse norme. Asendusteenistuse kestus on võrreldes ajateenistusega mõistlik ning sellel ei ole karistuse

iseloomu, kuigi tuleb möönda, et näiteks VVO Inimõiguste Keskus sellise põhjendusega ei nõustu.

482. 2005. aastal ei olnud asendusteenistuses ühtegi isikut, 2006. aastal oli asendusteenistuses 2 isikut ja 2007. aastal rahuldati 65 asendusteenistuse taotlusest 11.

483. **KarS kriminaliseerib järgmised usuvabadust piiravad teod:**

- Tegevuse eest, millega avalikult on kutsutud üles vihkamisele, vägivallale või diskrimineerimisele seoses rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste veendumuste või varalise või sotsiaalse seisundiga, kui sellega on põhjustatud oht isiku elule, tervisele või varale, karistatakse rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga. Kui sellega on põhjustatud inimese surm või tekitatud tervisekahjustus või muu raske tagajärg või see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud sellise teo eest või see on toime pandud kuritegeliku ühenduse poolt, karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega. Kui sellise teo on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahatrahviga kuni 50 000 krooni või rahalise karistusega (KarS § 151).

- Inimese õiguste ebaseadusliku piiramise või inimesele ebaseaduslike eeliste andmise eest tema rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste veendumuste, varalise või sotsiaalse seisundi alusel – karistatakse rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga. Sama teo eest, kui see on toime pandud vähemalt teist korda või kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele, karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega (KarS § 152).

- Usulisse ühendusse kuulumise või usutalituse täitmise takistamise eest, välja arvatud juhul, kui usulisse ühendusse kuulumine või usutalituse täitmine kahjustab kõlblust, teiste inimeste õigusi või tervist või rikub avalikku korda, karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega (KarS § 154).

- Usulisse ühendusse või erakonda astuma või selle liikmeks olema sundimise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega (KarS § 155).

Artikkel 19. Väljendusvabadus

484. Põhiseaduse asjassepuutuvad sätted (§-d 41, 45, 44, 4, 17) on esimese aruande punktides 161–165 ja teise aruande punktides 679–683.

485. Väljendusvabadus ei ole absoluutne vabadus. Põhiseaduse § 45 näeb ette, et piirangud peavad olema sätestatud seadusega. Sellised piirangud on ette nähtud näiteks VÕS-is (isiklike õiguste rikkumine). Ülevaade isiklike õiguste kaitsest on antud käesoleva aruande artiklis 17.

486. 19. veebruari 2008 otsuses (tsiviilasi nr 3-2-1-145-07) on Riigikohus selgitanud, et avaldaja kohustamine lükata ümber või parandada ebaõiged andmed on ajakirjandusvabaduse proportsionaalne riive. Väljendusvabadusele (sõnavabadusele) vastandub isiku isiklik õigus aule ja heale nimele. Seadusest tulenevalt võib ebaõigete andmete avaldamise eest vastutavalt isikult nõuda andmete ümberlukkamist või parandamist avaldaja kulul, sõltumata sellest, kas andmete avaldamine oli õigusvastane, olenemata sellest, kas avaldatud väide on au ja head nime teotav. Oluline on, et väide on ebaõige. See on kooskõlas põhiseaduse § 45 lõike 1 teise lausega, mis lubab väljendusvabadust seadusega piirata muu hulgas teiste inimeste õiguste, sh au ning hea nime kaitseks.

487. **Erakorralise seisukorra seaduse** § 4 kohaselt võib erakorralise seisukorra ajal riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides muu hulgas piirata õigust vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Sama paragrahvi teises lõikes on sätestatud, et isiku õiguste ja vabaduste piiramisega ei tohi kaasneda piinamine, julm või väärikut alandav kohtlemine või seadusest mittetulenev karistus ega mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabaduse õiguse keelamine. Samuti ei ole kellelki õigus võtta meelevaldselt elu. Igatüüpi on õigus oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral pöörduda kohtusse.

488. **Sõjaaja riigikaitse seaduse** § 5 lõike 2 punkti 12 kohaselt võib riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides piirata isiku õigust vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil.

489. Väljendusvabadus on piiratud ka seoses alaealistega. KarS § 179 sätestab, et nooremale kui neljateistaastasele isikule pornograafilise teose või selle reproduktsiooni üleandmise, näitamise või muul viisil teadvalt kättesaadavaks tegemise või sellise isiku nähes suguühendusse astumise või muul viisil teadvalt tema seksuaalse ahvatlemise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahalise karistusega. Kars § 180 sätestab, et nooremale kui kaheksateistaastasele isikule vägivalda või julmust propageeriva teose või selle reproduktsiooni üleandmise, näitamise või muul viisil teadvalt kättesaadavaks tegemise või sellise isiku nähes looma põhjuse tapmise või piinamise või talle muul viisil vägivalda teadva eksponeerimise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahalise karistusega.

490. Ka vaenu õhutamise keeld on väljendusvabaduse piirang. KarS § 151 (vaenu õhutamine) kohaselt karistatakse tegevuse eest, millega avalikult on kutsutud üles vihkamisele, vägivaldale või diskrimineerimisele seoses rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste veendumuste või varalise või sotsiaalse seisundiga, kui sellega on põhjustatud oht isiku elule, tervisele või varale, rahatrahviga kuni kolmsada trahvühikut või arestiga. Kui sellise teo on toime pannud juriidiline isik, siis karistatakse rahatrahviga kuni 50 000 krooni. Sama teo eest, kui 1) sellega on põhjustatud inimese surm või tekitatud tervisekahjustus või muu raske tagajärg või 2) see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud sellise teo eest või 3) see on toime pandud kuritegeliku ühenduse poolt, karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega. Kui sellise teo on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahalise karistusega.

491. **Avaliku teabe seaduse** eesmärk on tagada üldiseks kasutamiseks mõeldud teabele avalikkuse ja igatüüpi juurdepääsu võimalus, lähtudes demokraatliku ja sotsiaalse õigusriigi ning avatud ühiskonna põhimõtetest, ning luua võimalused avalikkuse kontrolliks avalike ülesannete täitmise üle. Vt teise aruande punkte 685–692.

492. Eestis ei ole kirjutavat ajakirjandust ega publitseerimist reguleerivat seadust. See-eest tegutseb Eesti Ajalehtede Liit (EALL), mis on ajalehtede ühishuvides tegutsev organisatsioon, mille liikmeskonda kuulub (mais 2008) 44 Eestis ilmuvat väljaannet ühekordse kogutiraažiga 624 860 eksemplari. EALL kaitseb ajalehtede ühiseid huve ja õigusi, lähtudes demokraatliku ajakirjanduse rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtetest. EALL põhikiri kinnitati 13. mail 2004.

493. EALL poolt 2002. aastal loodud Pressinõukogu on ajakirjanduse eneseregulatsiooni organ, mis pakub lugejatele võimaluse leida meediaga vastuollu sattunult kohtuväliseid

lahendusi. Pressinõukogusse on lisaks ajakirjanduse esindajatele kaasatud isikud meediavälisest sektorist. Kokku on Pressinõukogus kümme liiget.

494. Pressinõukogu arutab kaebusi, mis laekuvad lugejatelt ajakirjanduses ilmunud materjalide kohta. Võrreldes kohtuga on Pressinõukogu menetlus kiire ja tasuta. Ajalehed kohustuvad avaldama Pressinõukogu tauniva otsuse. Pressinõukogu otsused tuleb avaldada muutmata kujul ilma toimetuse kommentaarideta. Eesti Televisioon ja Eesti Raadio kohustuvad avaldama Pressinõukogu tauniva otsuse eetris. Kõik Pressinõukogu otsused avaldatakse Internetis EALLi koduleheküljel Pressinõukogu rubriigis.

Statistika 2003–2008 (seisuga 25.04.08)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kaebused	33	32	45	35	24	17
Telefonipäringud	239	203	206	293	317	
e-posti päringud	9	34	12	24	28	
Otsused	14	33	34	27	21	13
neist õigeksmõistvad	6	18	22	16	14	8
neist taunivad	8	15	12	11	7	5
Eelkokkulepped		1	0	3	0	0
tagasi võetud				1	0	1
Lahendita				3	0	1
tagasilükkamised		4	8	4	3	2
töös perioodi lõpus		2	5	2	2	4

495. Lisaks eksisteerib juba 1991. aastast Avaliku Sõna Nõukogu (ASN), mis on mittetulundusühingu Avalik Sõna põhikirjaline tööorgan. Mittetulundusühingu Avaliku Sõna liikmeteks on Ajakirjanike Liit, Meediakoolitajate Liit, Tarbijakaitse Liit, Eesti Kirikute Nõukogu, Juristide Liit ja MTÜ Meediaseire. Avaliku Sõna Nõukogu moodustatakse liikmesorganisatsiooni delegeeritud esindajatest. Nõukogusse kuulub kuni 17 liiget. ASN tegutsemise aja jooksul on käsitletud üle 350 kaasuse, mille puhul on ajakirjanike ja väljaannete suhtes tehtud nii taunivaid kui ka vabastavaid otsuseid.

496. Avaliku Sõna Nõukogu annab võrdlusvõimaluse otsuste suhtes, mida on langetanud Pressinõukogu (Ajalehtede Liidu loodud ajalehtede eneseregulatsiooni organ, mille asutamise peamiseks ajendiks oli ajalehtede rahulolematuse ASN otsustesse kätetud kriitika).

ASN arutatud kaebuste statistika

	2003	2004	2005	2006	2007
kaebuste arv	25	17	13	19	21
läbi arutatud	23	16	16	8	19
vabastavaid otsuseid	6	4	5	3	6
taunivaid otsuseid	9	7	6	3	10
hinnanguta ja märgukirjad	1	1	4	2	3
tagasi lükatud*	7	4	2	6	5

* – ASN ei olnud vastavalt kodukorrale õigustatud kaebuse suhtes seisukohta kujundama (nt kui asi on juba kohtumenetluses, kaebus on anonüümne jm). Vabastav otsus tähendab, et head ajakirjandustava või -eetikat ei ole rikutud; tauniva otsuse puhul leiti rikkumine.

497. Eesti ajakirjanduseetika koodeksi, millest lähtuvad nii Pressinõukogu kui ka ASN, üldisteks põhimõteteks on, et demokraatliku ühiskonna toimimise eeltingimus on kommunikatsioonivabadus; et ajakirjandus teenib avalikkuse õigust saada tõest, ausat ja igakülgselt teavet ühiskonnas toimuva kohta. Ajakirjanduse üks peamine kohustus on ühiskonnas kriitiliselt jälgida poliitilise ja majandusliku võimu teostamist; et vaba ajakirjandust, kui ta

täidab kehtivaid õigusakte, ei tohi mingil moel piirata ega takistada info kogumisel ja avaldamisel; et ajakirjanik vastutab oma sõnade ja loomingu eest. Ajakirjandusorganisatsioon kannab hoolt selle eest, et ei ilmuks ebatäpne, moonutatud või eksitav informatsioon; et ajakirjandus ei tohi oma tegevusega kellelegi tekitada põhjendamatu kannatusi, veendumata, et avalikkusel on tõesti vaja seda informatsiooni teada ning et poliitilist ja majanduslikku võimu ning avalikkusele olulist informatsiooni valdavaid inimesi käsitab ajakirjandus avaliku elu tegelastena, kelle tegevuse üle on ajakirjanduse tavalisest suurem tähelepanu ja kriitika õigustatud. Samuti käsitab ajakirjandus avaliku elu tegelastena neid, kes teenivad elatist enda isiku või loomingu eksponeerimisega.

498. Statistikaameti andmetel:

RAAMATUD JA BROŠÜÜRID --- Näitaja ning aasta					
	2003	2004	2005	2006	2007
Aastatrükiarv, mln eks	5,6	5,8	6,0	7,3	8,9
..aastatrükiarv eesti keeles, mln eks	4,6	4,7	5	6,0	6,7
..lastekirjanduse trükiarv, mln eks	0,5	0,8	0,9	1,2	1,3
..kooliõpikute trükiarv, mln eks	1,5	1,1	1,2	0,8	0,8
Esmaväljaannete nimetused	3 416	3 690	3 733	3 692	3 973
..lastekirjanduse esmaväljaannete nimetused	277	363	392	515	546
..kooliõpikute esmaväljaannete nimetused	216	192	193	160	178
Esmaväljaannete aastatrükiarv, mln eks	4,8	5,1	5,2	6,2	8,2
Väljaandeid elaniku kohta, eks	4, 10-111	4,3	4,5	5,4	6,6

PERIOODIKAVÄLJAANDED --- Aasta ning näitaja							
	Nimetused	..eestikeelsed nimetused	..ajakirjade nimetusedeestikeelsed ajakirjade nimetused	Aastatrükiarv, mln eks	..eestikeelsete väljaannete aastatrükiarv, mln eks	Väljaandeid elaniku kohta, eks
2003	1 180	948	294	233	19,8	18,0	14,6
2004	1 171	958	310	245	23,5	21,4	17,4
2005	1 190	986	313	253	25,3	22,0	18,7
2006	1 158	954	312	251	28,6	25,0	21,3
2007	1 183	982	317	256	31,8	27,3	23,7

AJALEHED --- Aasta ning näitaja				
	Nimetused	Eestikeelsed nimetused	Päevalehed	Eestikeelsed päevalehed
2003	128	92	14	11
2004	133	98	13	9
2005	138	102	15	10
2006	143	105	16	11
2007	148	108	16	11

499. **Ringhäälinguseadus** reguleerib ringhäälingus informatsiooni edastamise korda ja ringhäälingu tegevuspõhimõtteid; ringhäälingus informatsiooni edastamiseks mõeldud tehniliste vahendite (saatjad, saatjate võrgud) valdamise ja omamise tingimusi; ringhäälingu eraõiguslike isikute tegevuse korda ringhäälingulubade alusel. Ringhääling on seaduse tähenduses raadio- või televisiooniprogrammide edastamine eetri, sealhulgas satelliidi kaudu või kaabellivevõrgu kaudu analoog- või digitaalkujul, vaba juurdepääsuga või kasutades tingimusjuurdepääsu süsteeme, eesmärgiga teha need üldkasutatavate vastuvõtuvahenditega üldsusele kättesaadavaks (§ 2).

500. Ringhäälinguorganisatsioonil on õigus seadustest ja ringhäälinguloa tingimustest kinni pidades vabalt otsustada oma saadete ja programmide sisu üle. Seadusega tagatud loomevabaduse piiramine on karistatav haldus- või kriminaalkorras (§ 6). Saateaja andmisel erakonnale või poliitilisele liikumisele oma seisukohtade tutvustamiseks peab ringhäälinguorganisatsioon tagama samas programmis võimaluse anda seda põhjendamatu viivitusega ka teisele erakonnale või poliitilisele liikumisele (§ 6.1).

501. Igal füüsilisel või juriidilisel isikul, sõltumata tema kodakondsusest või asukohast, kelle seaduslikke õigusi, eriti mainet, on kahjustatud ringhäälinguprogrammis ebaõigete faktide esitamisega, on õigus esitada vastulause või taotleda muude võrdväärsete vahendite rakendamist, mis peavad olema kooskõlas tsiviil-, haldus- või kriminaalõiguse sätetega (§ 8).

502. Eraõiguslik isik vajab tegevuseks ringhäälinguluba, mis annab loal märgitud füüsilisele või juriidilisele isikule õiguse loaga määratud tingimustel edastada saateid ja programme ringhäälingus. Ringhäälinguloa annab välja Kultuuriministeerium. Kultuuriministeerium keeldub ringhäälinguloa väljastamisest muu hulgas, kui taotleja isik või tema kavandatav programm ei vasta ringhäälinguseaduses sätestatud nõuetele; taotletav tegevus on seadusevastane.

503. Statistikaameti andmed:

TELEVISIOON --- Näitaja ning aasta				
	2003	2004	2005	2006
Ringhäälingujaamad kokku	4	4	4	4
..aruande esitanud ringhäälingujaamad	4	4	4	4
Avalik-õiguslikud ringhäälingujaamad	1	1	1	1
Eraõiguslikud ringhäälingujaamad	3	3	3	3
Üleriigilised ringhäälingujaamad	3	3	3	3
Piirkondlikud ringhäälingujaamad	0	0	0	0
Kohalikud ringhäälingujaamad	1	1	1	1
Saadete üldmaht, tundi	19 888	20 743	21 498	23 401
..eestikeelsete saadete osatähtsus, %	98,0	98,9	99,3	99,1
....eestikeelsete subtiitritega saadete osatähtsus, %	45,1	41,7	42,9	39,6
Märkus:				
Konfidentsiaalsuse tõttu on alates 2001. aastast saadete andmed esitatud ainult kolme üleriigilise TV-ringhäälingujaama kohta, ühe kohaliku TV-ringhäälingujaama andmed on välja jäetud.				
* Reklamaamet koos saadete tutvustuse ja otsepakkumisega.				

RAADIO --- Näitaja ning aasta				
	2003	2004	2005	2006
Ringhäälinguprogrammide arv	31	31	32	32
Saatjate arv	123	121	130	139
Avalik-õiguslikud ringhäälingujaamad*	5	5	5	5
Kohaliku omavalitsuse ringhäälingujaamad	0	0	0	0
Eraõiguslikud ringhäälingujaamad	26	26	27	27
Muud ringhäälingujaamad	0	0	0	0
Üleriigilised ringhäälingujaamad	4	4	4	4
Piirkondlikud ringhäälingujaamad	15	15	16	16
Kohalikud ringhäälingujaamad	11	11	11	11
Rahvusvahelised ringhäälingujaamad	1	1	1	1
Saadete üldmaht, tundi	238 367	227 653	259 756	277 195

Eestikeelsete saadete osatähtsus, %	65,6	68,7	72,5	75,2
Venekeelsete saadete osatähtsus, %	20,3	21,3	24,0	22,0
Omasaadete osatähtsus, %	94,2	93,9	94,5	94,3
Lastesaadete osatähtsus, %	0,4	0,5	0,4	0,5
Märkus:				
Näitaja				
Avalik-õiguslikud			ringhäälinguajaamad*	
* 2000. aastast on ringhäälinguorganisatsiooni Eesti Raadio edastatud 5 ringhäälinguprogrammi käsitletud eraldi üksustena.				

504. 12. märtsil 2008 võeti vastu uus **reklaamiseadus**, mis jõustus 1. novembril 2008. Põhinõueteks reklaamile on, et see peab tavalise tähelepanu korral olema selgelt eristatav muust teabest ning selle sisu, kujundus ja esitlusviis peavad tagama arusaamise, et tegemist on reklaamiga (§ 3). Seadus sätestab, milline reklaam olla ei tohi. Rangemad erinõuded on sätestatud reklaamile, mille sihtgrupi moodustavad peamiselt lapsed.

505. Lisaks on rida valdkondi ja teemasid, mida ei tohi reklaamida. Keelatud on: advokaadi ja vandetõlgi reklaam, notari ja kohtutäituri reklaam, patendivolniku reklaam, tubakatoote reklaam, narkootilise ja psühhotroopse aine reklaam, relva ja laskemoona reklaam, lõhkematerjali ja pürotehnilise toote reklaam, hasartmängu ja loterii reklaam, tervishoiuteenuse reklaam, imiku piimasegu reklaam, pornograafilise sisuga ning vägivalda ja julmust propageeriva teose reklaam, sugulise kire rahuldamiseks pakutavate teenuste reklaam. Lisaks on teatud teenuste ja kaupade reklaam piiratud.

RAADIO --- Näitaja ning aasta				
	2003	2004	2005	2006
Reklaami osatähtsus, %	2,6	2,9	2,6	2,6
TELEVISIOON --- Näitaja ning aasta				
	2003	2004	2005	2006
Reklaami osatähtsus*, %	11,2	12,3	13,5	12,5
Märkus:				
Konfidentsiaalsuse tõttu on alates 2001. aastast saadete andmed esitatud ainult kolme üleriigilise TV-ringhäälinguajaama kohta, ühe kohaliku TV-ringhäälinguajaama andmed on välja jäetud.				
* Reklaam koos saadete tutvustuste ja otsepakkumisega.				

506. Eestis on Interneti-kasutus laialt levinud. Internetti kasutatakse infootsimisel, suhtluskanalina, erinevate pakutavate teenuste vahendajana.

507. 2006. aasta Faktum & Ariko uuring Riigikogu tellimusel: „Eesti elanikud ja Internet“.

3.–18. maini 2006 läbi viidud uuring, mille tulemusel selgus, et:

- vaid igas kümnendas (11%) kodus ei ole ühtegi ühendust;
- telefoni kasutajaid on vähem kui Interneti kasutajaid – vastavalt 56% ja 62%;
- 80% Eesti 16–64-aastastest elanikest on vähemalt korra oma elus Internetti kasutanud;
- väga vähesed (4%) arvutit kasutanud ei ole Internetti kasutanud;
- info otsimine isiklikel eesmärkidel või tööks on väga tavaline tegevus – vähemalt iga nädal teeb seda vastavalt 67% ja 61%;
- iga kuu teeb Internetis tehinguid 81% kõigist Interneti-kasutajatest ning sellele kulutatakse keskmiselt umbes 1 tund nädalas;
- Internet on igale neljandale (28%) Interneti-kasutajale igapäevane meelelahutuse kanal. Meelelahutusele Internetis kulutatakse keskmiselt 1 tund päevas, mis on rohkem kui teiste tegevuste puhul;
- foorumites ja jututubades suhtlemine on suhteliselt ajamahukas tegevus neile, kes sellega hõivatud on (36% kõigist Interneti-kasutajatest);

- riigi pakutavatest e-teenustest on selgelt kõige populaarsemad kohalike omavalitsuste lehed – neid on kasutanud 44% ning neid teab veel lisaks 29%;
- Interneti-panga kaudu on e-Riigi teenuseid kasutanud 35% kõigist Interneti-kasutajatest ning täiendavalt on selle võimalusega tuttavad 22%;
- võrdselt populaarsed on riik.ee veebileht ning elektrooniline Riigi Teataja – kolmandik on kasutanud ning kolmandik on teadlik, kuid ei ole kasutanud;
- Eesti.ee ja Ametlikud Teadaanded lehekülgi teab või on kasutanud kokku ligi pool (47% ja 51%) Interneti-kasutajatest.

508. Paralleelselt saab viidata 6. detsembri 2006 Emori uuringule, mille tulemuste kohaselt 60% ehk 730 000 Eesti 6–74-aastastest elanikest kasutab Interneti. Võrreldes 2005. aasta sügisega on Interneti-kasutajad 2006. a detsembris 35 000 inimese võrra rohkem. Iga kolmas 6–74-aastane eestimaalane kasutab Interneti iga päev. Enamik Interneti-kasutajatest kasutab Interneti kodus. Koduarvuti on Internetiga ühendanud 243 000 Eesti perel ning nende hulk kasvab pidevalt. Eelmise aasta sügisel oli Interneti-ühendus kodus 56 000 perel vähem. Interneti vahendusel ostmine muutub populaarsemaks. Iga kümnes ehk ligikaudu 109 000 15–74-aastast elanikku on viimase poole aasta jooksul ostnud Internetist kaupu. Valdavalt ostetakse Internetist riideid ja raamatuid ning tellitakse ajalehti-ajakirju. (Andmete aluseks on TNS Emori e-seire uuring, mis viidi läbi perioodil september–november 2006 ja mille käigus küsitleti 1861 elanikku vanuses 6–74 aastat.)

509. 2007. a I kvartalis oli Statistikaameti andmetel Interneti kasutamine järgmine:

16-74-aastased rahvuse ja Interneti kasutamise järgi, I kvartal 2007*

	tuhat			%		
	Kasutasid Interneti	Ei kasutanud Interneti	Kokku	Kasutasid Interneti	Ei kasutanud Interneti	Kokku
KOKKU	656,0	375,8	1031,8	63,6	36,4	100,0
Eestlased	466,8	223,2	690,0	67,7	32,3	100,0
Teised rahvused	189,2	152,6	341,8	55,4	44,6	100,0

16-74-aastased Interneti-kasutajad rahvuse ja kasutamiskoha järgi, 2007*

	tuhat					%				
	Kokku	..kodus	..tööko- -hal	..haridus- asutuses	..mujal	Interneti- kasutajad kokku	..ko- dus	..töö- kohal	..haridus- asutuses	..mu- jal
KOKKU	656,0	542,1	279,5	116,2	141,4	100,0	82,6	42,6	17,7	21,6
Eestlased	466,8	379,5	219,8	86,9	103,5	100,0	81,3	47,1	18,6	22,2
Teised rahvused	189,2	162,6	59,8	29,3	37,9	100,0	85,9	31,6	15,5	20,0

* Statistikaamet, uuringu "Infotehnoloogia leibkonnas" andmed

Artikkel 20. Sõjapropaganda keeld

510. Viide põhiseaduse artiklile 12 on esimese aruande punktis 169.

511. Põhiseaduse § 41 kohaselt [...] veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist [...].

512. Põhiseaduse § 45 kohaselt võib seadusega väljendusvabadust piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks.

513. Sõjapropaganda ja vaenu õhutamine on Eestis alati olnud kriminaalkorras karistatavad teod ja on seda ka uue karistusseadustiku järgi. KarS § 92 (sõjapropaganda) kohaselt sõjale või muul viisil relvajõu kasutamisele üleskutsumise eest, kui sellega eiratakse rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtteid, karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega. Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahalise karistusega.

514. 10. aprillil 2006 (kriminaalasi 3-1-1-117-05) on Riigikohus selgitanud, et KarS § 151 näeb ette vastutuse tegevuse eest, millega avalikult on kutsutud üles vihkamisele või vägivallale seoses rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste veendumuste, varalise või sotsiaalse seisundiga. See tähendab, et karistatav on tegevus, millega ükskõik millisel moel tehakse avalikuks, s.o kindlaksmääramata isikute ringile kättesaadavaks sõnum, mille sisuks on üleskutse vihkamisele või vägivallale loetletud tunnuste alusel. Edastatav sõnum peab olema selline, mis võiks kutsuda vihkamist või vägivalda esile ka teistes isikutes, tuua kaasa mingi sotsiaalse grupi vastu suunatud vihkamise või vägivalda levimist. KarS § 151 objektiivset süüteo koosseisu silmas pidades on oluline tuvastada, millist olulist kahju millistele avalikele huvidele põhjustati.

515. 18. detsembril 2006 tegi Riigikohus otsuse (kriminaalasi 3-1-1-140-03) Vladimir Penarti süüasjas. V.P tunnistati süüdi KrK § 61¹ lõike 1 järgi selles, et olles NSVL Siseministeeriumi ja riikliku julgeoleku teenistuses ja töötades ENSV Siseministeeriumi Elva Rajooniosakonna ülemana pani ta toime inimsusevastase kuriteo kolme isiku suhtes – kohtud tuvastasid, et kannatanute tapmise põhjuseks olid nende poliitilised või ideoloogilised veendumused. Riigikohus jättis V.P süüdimõistmise jõusse, sedastades, et vastavalt Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 7 lõikele 2 ei takista sama artikli esimeses lõikes sätestatud määratletuspõhimõtte isiku vastutusele võtmist teo eest, mis selle toimepanemise ajal oli kuritegu tsiviliseeritud rahvaste poolt tunnustatud õiguse üldpõhimõtete järgi. Niisugusel juhul ei saa isik oma käitumist õigustada määratletusnõude rikkumisega ega asjaomase karistusnormi puudumisega riigisisises õiguses.

516. 17. jaanuaril 2006 tegi Euroopa Inimõiguste Kohus otsuse asjas Kolk ja Kislõi vs. Eesti (taotlused 23052/04 ja 24018/04). 10. oktoobril 2003 mõisteti kaebajad Kolk ja Kislõi Saare Maakohtus süüdi inimsusevastastes kuritegudes kriminaalkoodeksi paragrahvi 61¹ lõike 1 alusel. Kohus mõistis neile kaheksa aasta pikkuse tingimisi vangistuse kolme aasta pikkuse katseajaga. Kohtuotsuse järgi olid kaebajad 1949. aasta märtsis osalenud tsiviilelanike küüditamise okupeeritud Eesti Vabariigist Nõukogude Liidu kaugetesse piirkondadesse. Kaebajad omakorda väitsid, et nende süüdimõistmine inimsusevastaste kuritegude eest tugines kriminaalseaduse tagasiulatuval kohaldamisel. EIK leidis üheselt, et kuna inimsusevastastele kuritegudele ei kohaldata aegumistähtaegu, sõltumata nende toimepanemise ajast, siis tuleb kaebused tagasi lükata ja tunnistada mittevastuvõetavateks.

Artikkel 21. Õigus rahumeelselt koguneda

517. Viide põhiseaduse §-le 12 on esimese aruande punktis 172. Viited **avaliku koosoleku seadusele** on teise aruande punktides 721–731 ja seda seadust ei ole oluliselt muudetud.

518. Pakti kohaselt võivad piirangud tuleneda seadusest juhul, kui see on vajalik demokraatlikus ühiskonnas riikliku või ühiskondliku julgeoleku, avaliku korra, elanikkonna tervise või moraali või teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks.

519. Seaduse § 14² sätestab tagajärjed, kui avaliku koosoleku läbiviimise nõudeid rikutakse. Avaliku koosoleku läbiviimise eest kehtestatud nõudeid eirates või sellise avaliku koosoleku läbiviimise eest, mille teadet ei ole registreeritud või mille läbiviimine on motiveeritud esildisega keelatud, karistatakse rahatrahviga kuni 200 trahviühikut.

520. **Erakorralise seisukorra seaduse** § 4 punkti 13 kohaselt võib erakorralise seisukorra ajal piirata isiku õigust ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada.

521. **Eriolukorra seaduse** § 8 kohaselt eriolukorra ajal, mis on välja kuulutatud seoses loodusõnnetuse või katastroofiga, võib avaliku korra kaitseks ja liiklusohutuse tagamiseks keelata füüsilistel isikutel koguneda ja koosolekuid pidada eriolukorra piirkonnas. Samuti võib eriolukorra ajal, mis on välja kuulutatud nakkushaiguste leviku tõkestamiseks, keelata füüsilistel isikutel koguneda ja koosolekuid pidada eriolukorra piirkonnas.

522. **Sõjaaja riigikaitse seaduse** § 5 lõike 2 kohaselt võib riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides piirata isikute õigust koguneda ja koosolekuid pidada.

523. **KarS** § 265 (keelatud avalik koosolek) kohaselt karistatakse keelatud avaliku koosoleku korraldamise või sellisel koosolekul osalemise üleskutse eest rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega.

Artikkel 22. Ühingute moodustamise vabadus

524. Põhiseaduse ühinemisvabadust puudutavatele sätetele on viidatud esimeses aruandes.

525. Asjassepuutuvad seadused on loetletud perioodilises aruandes. Järgnevalt esitatakse olulisemad seadusemuudatused.

526. Äriühingute asutamist reguleerivat õigust (äriseadustik) muudeti pärast EL-ga ühinemist ning laiendati juhatuse liikmete ja välismaa äriühingu filiaali juhataja residentsuse tingimusi nii, et asjassepuutuvate isikute alaline elukoht võib olla Eestis, mõnes teises Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigis või Šveitsis. Äriregistri andmetel oli mais 2008 aktiivselt tegutsevad ettevõtteid Eestis 115 727.

Mittetulundusühingud (MTÜ-d)

527. MTÜ-de seaduse § 26 / sihtasutuste seaduse § 17 sätestab, et vähemalt poolte juhatuse liikmete elukoht peab olema Eestis, mõnes teises Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigis või Šveitsis. Peamine MTÜ-sid ühendav organisatsioon on Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit (94 liikmesorganisatsiooni); lisaks sellele on mitmeid valdkondlikke ühendusi. Äriregistri andmetel oli mais 2008 Eestis 26 198 MTÜ-d ning 788 sihtasutust.

528. 2002. aasta detsembris kiitis Riigikogu heaks Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni. Kontseptsiooni olulisteks põhimõteteks on vabatahtliku tegevuse väärtustamine, kodanike majanduslike, sotsiaalsete ja poliitiliste õiguste ja kohustuste parema tundmise ning jälgimise edendamine, kodanikeühenduste toimimiseks ja tugevnemiseks soodsa keskkonna loomine, kodanike ja nende ühenduste laialdasem kaasamine poliitika ja õigusaktide väljatöötamisse ja elluviimisse, nagu ka ebapiisavalt esindatud või tunnustamata kodanike ja nende ühenduste erihuvide ja vajaduste tunnustamine ja arvessevõtt avaliku elu korraldamisel.

529. "Kodanike" all peetakse kontseptsioonis silmas kõiki Eestis legaalselt elavaid inimesi ning "kodanikeühenduste" all ühinemisvabaduse realiseerimise tulemusel moodustuvaid, kasumit mittetaotlevaid eri liiki ühendusi.

530. Kontseptsiooni rakendamiseks loodi Vabariigi Valitsuse 9. oktoobri 2003. aasta korraldusega Vabariigi Valitsuse ja kodanikuühenduste esindajate ühiskomisjon, mis tegutseb töögruppina. Komisjonis on 22 liiget: viie ministeeriumi kantslerid, sihtasutuste juhid (Eesti Arendamise Sihtasutus, Integratsiooni Sihtasutus), tööandjate ja töövõtjate esindusorganisatsioonid ning kodanikuühenduste esindajad. Vabariigi Valitsuse ja kodanikuühenduste esindajate ühiskomisjoni tööd juhib regionaalminister. Komisjoni tööd koordineerib ja teenindab Siseministeerium. Komisjoni tööna on 2005. a valminud Vabariigi Valitsuse kodanikualgatuse toetamise strateegia, kaasamise hea tava, välja on asunud töötama vabatahtliku tegevuse arengukava ning kodanikuühenduste toetamise üldiseid põhimõtteid.

531. 2005. aastal alustas riik Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse kaudu toetuste eraldamist maakondlikele arenduskeskustele mittetulundusühingutele suunatud koolituste läbiviimiseks. Toimunud on hulgaliselt teavitus- ja koolitusüritusi, nt 31. märtsil 2006 toimus Tallinnas Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee istung teemal "Euroopa tulevik ja kodanikuühiskond". Igapäevast informatsiooni kodanikuühenduste võimaluste kohta pakub Siseministeeriumi koduleht, kus on võimalik saada ka ülevaade komisjoni töö alusdokumentidest ja protokollidest. Oluliseks informatsioonikandjaks on komisjoni liikmete näol ka komisjonis esindatud organisatsioonid ja nende võrgustikud.

532. Tegevuskava Eesti kodanikuühiskonna arengukontseptsiooni rakendamiseks 2007–2009 on Siseministeeriumi veebilehel.

533. Riigikantselei eestvedamisel on valminud kaasamise hea tava avaliku sektori koostöö tugevdamiseks kodanikuühendustega eelnõu, poliitika jms väljatöötamise võimalikult varases staadiumis. Kaasamise hea tava näeb samm-sammult ette tegevused alates lähteülesande sõnastamisest ja lõpetades tulemustest teavitamise ning kaasamise tulemuste hindamisega. Igas ministeeriumis on kaasamise koordinaator, kes jälgib hea tava rakendamist. Töövahendiks valitsusasutustele ja kodanikuühendustele on e-konsultatsioonides osalemiseks loodud veebivärv – kaasamise infosüsteem.

534. Kaasamist on edukalt kasutanud Keskkonnaministeerium, korraldades ümarlaudu keskkonnaorganisatsioonide esindajate ja ministeeriumi ametnike vahel, nt 2006.-2007. a toimunud põlevkivi riikliku arengukava koostamise protsessi raames; Kultuuriministeerium strateegiate ja seaduste (mh loovisikute ja loomeliitude seaduse, muinsuskaitse seaduse muutmise seaduse, muuseumiseaduse muutmise seaduse väljatöötamisel ning EL audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi ülevõtmisel) ja Põllumajandusministeerium Eesti maaelu arengukava 2007–2013 rakendamisel. Välisministeerium konsulteerib Arengukoostöö

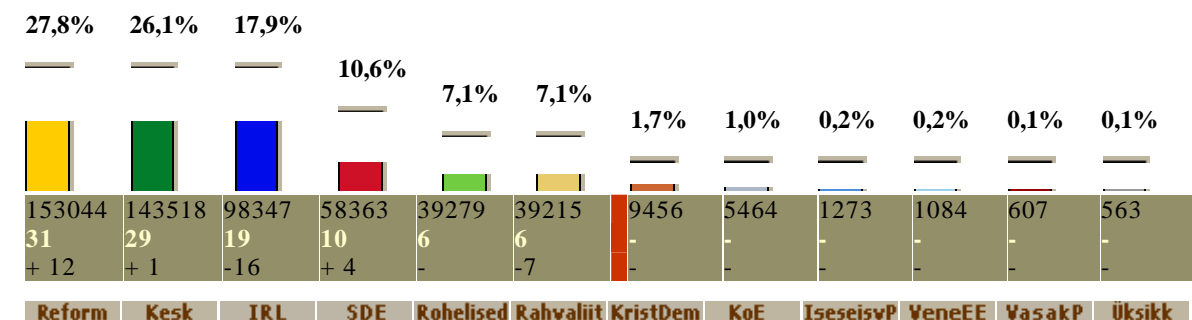
Ümarlauaga Eesti humanitaar- ja arenguabi 2006–2010 arengukava edasiarendamisel ja rakendamisel.

Erakonnad

535. **Erakonnaseaduse** muudatused pärast 2002. a ei puuduta erakondade moodustamise ning neis osalemise üldisi põhimõtteid, v.a täpsustus, et lisaks Eesti kodanikele võib erakonna liige olla ka vähemalt 18-aastane teovõimeline Euroopa Liidu kodanik, kes ei ole Eesti kodanik, kuid kes elab püsivalt Eestis. Seadusesse on lisatud Euroopa Parlamendi valimistel osalemist puudutavaid sätteid ning erakondade rahastamise läbipaistvuse tagamist soodustavaid sätteid, sh erakondade liikmete nimekirjade avalikkus.

536. Parteid ja nende jaotus parlamendis 2007. a Riigikogu valimistel²

Andmed seisuga 07.03.2007 22:02:31



Hääli		550213	Tulpade	all	olevas	kastis	on	kuvatud:
5%	kokku:	27510.65	1.	rida	-	Hääli	erakonnal	
Andmed edastanud:	657 jaoskonda 657-st		2.	rida	-	Mandaatide	arv	
			3.	rida	-	Mandaatide	võrdlus 2003.	aastaga

■- 2003. aasta valimiste tulemus

537. Äriregistrtris on hetkel registreeritud 14 tegutsevat erakonda järgmise liikmete arvuga: (01.01.2008):

- Demokraadid – Eesti Demokraatlik Partei 920
- Eesti Vasakpartei 1015
- Eesti Iseseisvuspartei 1010
- Eesti Keskerakond 10102
- Eesti Reformierakond 6348
- Eestimaa Rahvaliit 9903
- Erakond Eesti Kristlikud Demokraadid 2108
- Erakond Eestimaa Rohelised 1469
- Erakond Isamaa ja Res Publica Liit 8878
- Konstitutsioonierakond 1542

² allikas – Vabariigi Valimiskomisjon

Põllumeeste Kogu 1425
Sotsiaaldemokraatlik Erakond 3275
Vene Erakond Eestis 1412
Vabariiklik Partei 1046

Ametiühingud

538. 2006. aastal vastu võetud **töötajate usaldusisiku seadus** tagab (ametiühingute endi hinnangul) (Aruanne tegevuskava aastateks 2004–2007 täitmisest) ametiühingu osalemise töötajate informeerimisel ja nendega konsulteerimisel. Töötajate usaldusisiku seadusega on **ametiühingute seadust** täiendatud ametiühingu usaldusisikut puudutava sättega, keda loetakse töötajate esindajaks ka töölepingu seaduse tähenduses. Seadust on täiendatud ka tööandja ja ametiühingu usaldusisiku vastutust käsitlevate sätetega.

539. Alates 2001. aastast on Vabariigi Valitsus pidanud töö- ja sotsiaalküsimustes kolmepoolseid läbirääkimisi Eesti Ametiühingute Keskliidu (EAKL), Teenistujate Ametiliitude Keskorganisatsiooni (TALO) ja Eesti Tööandjate Keskliiduga. EAKL ja Eesti Tööandjate Keskliidu vahel on sõlmitud kokkulepe 2008. a palga alammäära kohta. TALO ühendab üle riigi tegutsevaid kutse- ja ametiühinguid, samuti kutse- ja ametiühingute liite, on sõlmitud kokkulepped TALO liikmeskonna palgatingimuste ja palga alammäära kohta.

540. 2008. aasta jaanuarist aprillini kestnud konsultatsioonidel jõudsid Sotsiaalministeeriumi, Justiitsministeeriumi, Eesti Tööandjate Keskliidu, Eesti Ametiühingute Keskliidu, Teenistujate Ametiliitude Keskorganisatsiooni TALO ning Eesti Kaubandus-Tööstuskoja esindajad kokkulepele uue töölepingu seaduse eelnõu suhtes. Saavutatud kokkulepete kohaselt kaasatakse töötajate ja tööandjate esindajad ka eelnõu edasisse menetlemisse, nagu ka töötajate teadlikkuse tõstmisesse üldisemalt.

541. Ametiühingutesse kuulub 2007. aasta seisuga EAKL andmetel 39 106 Eesti elanikku.

Artikkel 23. Abielu ja perekond

542. Võrreldes eelmise aruandega ei ole tehtud muudatusi eelmises aruandes viidatud seadustes.

543. Oluliseks seaduseks on **riiklike peretoetuste seadus**, mille eesmärgiks on tagada lastega peredele laste hooldamise, kasvatamise ja õppimisega seotud kulutuste osaline hüvitamine. Seadus sätestab riiklike peretoetuste liigid, ulatuse, saamise tingimused ja korra.

544. Lastega perede toetamiseks on mitmeid võimalusi, neist kaks enam levinud on peretoetused ja maksusoodustused. Peretoetusi makstakse:

- 1) Eesti alalisele elanikule;
- 2) Eestis elavale välismaalasele, kellel on tähtajaline elamisloa või kes viibib Eestis Euroopa Liidu liikmesriigi, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi või Šveitsi Konföderatsiooni pädeva asutuse antud elamisloa alusel;
- 3) tähtajalise elamisõiguse alusel Eestis elavale välismaalasele.

545. Peretoetustele on õigus Eestis elavatel perekonnaliikmetel ja välismaal õppimise tõttu perest eemal viibivatel lastel.

546. Peretoetuste liigid on järgmised: lapse sünnitoetus, lapsetoetus, lapsehooldustasu, üksikvanema lapse toetus, ajateenija lapse toetus, lapse koolitoetus, eestkostetava või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus, elluastumistoetus, lapsendamistoetus ning seitsme- ja enamalapselise pere vanema toetus. Kui isikul on õigus saada mitut liiki peretoetusi, määratakse ja makstakse neid toetusi samal ajal. Peretoetusi finantseeritakse riigieelarvest.

547. Riik maksab peretoetusi kõigile lastele kuni nende 16-aastaseks saamiseni. Kui laps õpib, siis on tal õigus saada peretoetusi kuni 19. eluaastani. Lapsetoetust makstakse pere esimese ja teise lapse kohta kahekordses lapsetoetuse määras, kolmanda ja iga järgmise lapse kohta kuuekordses lapsetoetuse määras.

548. Lapsehooldustasule on õigus ühel vanematest, kes:

1) kasvatab ühte või enamat kuni kolmeaastast last;

2) kasvatab lisaks ühele või enamale kuni kolmeaastasele lapsele ka kolme kuni kaheksa-aastaseid lapsi;

3) kasvatab kolme- ja enamalapselises perekonnas kolme või enamat lapsetoetust saavat vähemalt kolmeaastast last.

Isikul, kellele makstakse lapsehooldustasu, on õigus täiendavale lapsehooldustasule iga kuni üheaastase lapse kohta.

549. Üksikvanema lapse toetusele on õigus lapsel, kelle sünniaktis puudub kanne isa kohta või see on tehtud ema ütluse alusel või kelle vanem on seadusega kehtestatud korras tunnistatud tagaotsitavaks.

550. Ajateenija lapse toetusele on õigus Eesti kaitsejõududes ajateenistuses oleva isiku lapsel.

551. Eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetusele on õigus vanemliku hoolitsuseta lapsel, kelle üle on seatud eestkoste või kelle suhtes on sõlmitud kirjalik perekonnas hooldamise leping.

552. Seitsme- ja enamalapselise pere vanema toetusele on õigus ühel vanematest või hooldajal või eestkostjal, kes kasvatab peres seitset või enamat last.

553. Koolitoetust saab laps iga õppeaasta alustamiseks.

554. Sünnitoetusele on õigus ühel vanematest lapse sünni korral. Sünnitoetuse suurus on 5000 krooni. Mitmike sünni korral makstakse sünnitoetust 5000 krooni iga sündinud lapse kohta. Lapsendamistoetusele on õigus Eestis alaliselt või tähtajalise elamisloaga või tähtajalise elamisõiguse alusel elaval lapsendajal, kellest lapsendatav laps ei põlvne ja kes ei ole selle lapse võõrasvanem, kui varem ei ole sellele perele sama lapse kohta sünnitoetust makstud. Lapsendamistoetust makstakse 5000 krooni iga lapsendatud lapse kohta.

555. Elluastumistoetusele on õigus vanemliku hoolitsuseta isikul, kes lapsena kasvas hoolekandeesutuses või erivajadustega õpilaste koolis või kelle üle seati eestkoste või kelle suhtes sõlmiti kirjalik perekonnas hooldamise leping, kui ta asub uude elukohta iseseisvalt elama hiljemalt kahe aasta möödumisel hoolekandeesutuse või erivajadustega õpilaste kooli nimekirjast kustutamisest või eestkoste või perekonnas hooldamise lepingu lõppemisest.

556. Tabel: peretoetused (miljonites kroonides), 2003–2007

**Peretoetused (miljonites kroonides),
2003–2007**

	2003	2004	2005	2006	2007
Väljamakstud peretoetuste summa	1386,4	1664,7	1643,2	1643,6	1 677,4

557. Tabel: peretoetuste saajad, 2003–2007

Peretoetuste saajad, 2003–2007

	2003	2004	2005	2006	2007
Laste arv	293 880	290 281	287 459	274 985	270 087

558. Tabel: peretoetuste summad, 2003–2007

Peretoetuste summad, 2003–2007

Toetuse liik	2003	2004	2005	2006	2007
Lapse sünnitoetus (ühekordne)					
-esimesele lapsele	3 750	3 750	3 750	5 000	5 000
-alates teisest lapsest	3 000	3 000	3 000	5 000	5 000
Lapsendamistoetus (ühekordne)	3 000	3 000	3 000	5 000	5 000
Lapsetoetus					
-esimesele lapsele	150	300	300	300	300
-teisele lapsele	300	300	300	300	300
-alates kolmandast lapsest	300	300	300	300	900
Lapsehooldustasu					
-kuni 3-aastase lapse vanemale	600	600	600	600	600
-3–8-aastase lapse vanemale, kui peres on lisaks kuni 3-aastane laps	300	300	300	300	300
-3–8-aastase lapse vanemale, kui peres on kolm või enam last	300	300	300	300	300
-täiendav lapsehooldustasu kuni 1-aastase lapse vanemale	100	100	100	100	100
7- ja enamalapselise pere vanema toetus	-	-	2 400	2 520	2 640
Lapse koolitoetus (õppeaasta alguses)	450	450	450	450	450
Üksikvanema lapse toetus	300	300	300	300	300
Eestkostetava või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus	900	900	900	900	1 500
Ajateenija lapse toetus	750	750	750	750	750
Elluastumistoetus (ühekordne)	6 000	6 000	6 000	6 000	6 000
3- ja enamalapselise pere toetus *	150	150	-	-	-
-lapse kohta, kui peres on 3 last	-	-	150	300	-
-lapse kohta, kui peres on 4-5 last	-	-	300	450	-
-lapse kohta, kui peres on 6 või enam last	-	-	375	450	-

Kolmikuid kasvatava pere toetus	600	600	900	1 350	-
--	-----	-----	-----	-------	---

* Märkus: 3- ja enamalapselise pere toetus (kvartalitoetus) tunnistati kehtetuks 01.07.2007, mil tõsteti lapsetoetuse suurus kolmanda ja iga järgmise lapse kohta 900.- kroonini kuus.

559. Tabel: peretoetuste saajad, 2003–2007

Peretoetuste saajad, 2003–2007

Toetuse liik	2003	2004	2005	2006	2007
Lapse sünnitoetus	13	14	14	14	15
Lapsetoetus	100	402	245	917	624
-esimesele lapsele	293	290	287	274	270
-teisele lapsele	880	281	459	985	087
-alates kolmandast lapsest	190	189	187	180	176
Lapsehooldustasu	670	007	397	096	512
-kuni 3-aastase lapse vanemale	78	76	75	72	71
-3–8-aastase lapse vanemale, kui peres on lisaks kuni 3-aastane laps	311	872	994	476	571
-3–8-aastase lapse vanemale, kui peres on kolm või enam last	24	24	24	22	22
	899	402	068	413	004
Toetus perele, kus kasvab 4 või enam last või kolmikud	58	48	50	48	50
	800	543	517	355	331
Toetus perele, kus kasvab 3 või enam last või kolmikud	39	28	29	27	28
	039	601	628	722	742
Toetus perele, kus kasvab 7 või enam last	11	11	11	12	12
	000	219	722	076	927
Lapse koolitoetus	8 761	8 723	9 167	8 557	8 662
Üksikvanema lapse toetus	23	-	-	-	-
	670	-	-	-	-
Eestkostetava või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus	-	68	69	67	60
	-	061	982	836	039
Lapsendamistoetus (ühekordne)	-	-	195	198	185
Ajateenija lapse toetus	205	200	190	180	172
	509	097	479	594	624
Elluastumistoetus	28	28	28	27	26
	432	540	126	258	287
Lapsendamistoetus (ühekordne)	2 949	2 835	2 507	2 262	2 087
Ajateenija lapse toetus	30	32	29	42	28
Elluastumistoetus	9	11	14	30	25
	71	108	123	110	155

560. Tabel: peretoetuste suurus (kroonides), 2008

Toetuse liik	Toetuse suurus (kroonides)
Lapse sünnitoetus (ühekordne)	5000

Lapsetoetus	
· esimesele ja teisele lapsele	300
· alates kolmandast lapsest	900
Lapsehooldustasu (suurused lapse kohta)	
· 1–3-aastase lapse vanemale	600
· 3–8-aastase lapse vanemale (makstakse, kui peres on lisaks kuni 3-aastaseid lapsi)	300
· 3–8-aastase lapse vanemale, kui peres on kolm või enam last (makstakse juhul, kui peres on vähemalt kolm üle 3-aastast lapsetoetust saavat last)	300
täiendav lapsehooldustasu kuni 1-aastase lapse eest	100
Üksikvanema lapse toetus (makstakse, kui lapse sünniaastas puudub kane isa kohta või see on tehtud ema ütluste alusel või kui teine vanem on tunnustatud tagaotsitavaks)	300
Ajateenija lapse toetus	750
Lapse koolitoetus (õppeaasta alguses)	450
Eestkostetava või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus	3000
Elluastumistoetus (makstakse lastekodus kasvanud, perekonnas hooldamisel või eestkostel olnud noortele iseseisva elu alustamisel) (ühekordne)	6000
7- ja enamalapselise pere vanema toetus (makstakse pere, kus kasvab 7 või enam lapsetoetusele õigust omavat last, ühele vanemale kord kuus)	2640
Lapsendamistoetus (ühekordne)	5000

561. Maksusoodustusi tehakse lastega peredele kolmel viisil. Esiteks võivad Eestis elavad inimesed oma aastasest tulust maha arvata alla 26-aastase lapse või ülalpeetava koolituskulud (kaasa arvatud õppelaenu intressid). Teiseks võib üks lapse vanematest (või last ülalpidav inimene) maksustamisperioodi tulust maha arvata täiendavat maksuvaba tulu iga kuni 17-aastase lapse kohta alates teisest lapsest. Kolmandaks ning sündimust toetava meetmena kustutab riik väikelast kasvataval kõrg- või kutsekooli lõpetanud vanemal osaliselt õppelaenu.

Õigus abielluda ja luua perekond

562. Pärast teise aruande esitamist on muudetud Vabariigi Valitsuse 9. oktoobri 2001. aasta määrust nr 317 "Abielu sõlmimisega seonduvate perekonnaseisuasutuse ülesannete kiriku, koguduse või koguduste liidu vaimulikule üleandmise ning täitmise tingimused ja kord". Alates 2005. aastast võib regionaalminister vastava ettevalmistuse saanud vaimulikule anda abielu sõlmimisega seonduvate perekonnaseisuasutuse ülesannete täitmise õiguse. Varem oli selline õigus siseministril. Alates samast ajast kehtestab koolituse läbimise kohta tunnistuse vormi ja atesteerimiskomisjoni koosseisu samuti regionaalminister.

563. Abielu sõlmimise avalduste, abieluaktide ning abielutunnistuste plangid väljastab vaimulikule koguduse asukohajärgne perekonnaseisuasutus, kes juhendab vaimulikke abielu sõlmimisega seotud dokumentide täitmise küsimustes. Vaimulik koostab kahes eksemplaris abieluakti ning väljastab abiellujatele abielutunnistuse. Vaimulik edastab reaalajas või kolme tööpäeva jooksul abieluakti mõlemad eksemplarid, abiellujate esitatud dokumendid ning abielu sõlmimise avalduse oma koguduse asukohajärgsele perekonnaseisuasutusele, kes kontrollib abieluakti koostamise vastavust õigusaktides sätestatud korrale.

564. **Perekonnaseaduse** kohaselt on vaimulikul õigus keelduda abielu sõlmimisest. Kiriku, koguduse või koguduste liidu vaimulikul, kellel on abielu sõlmimise õigus, on õigus keelduda abielu sõlmimisest, kui abielluja ei vasta kirikus, koguduses või koguduste liidus kehtiva usutunnistuse järgsetele abielu sõlmimise tingimustele.

565. Tabel: abielud ja lahutused, 2003–2006

Abielud ja lahutused, 2003–2006

	2003	2004	2005	2006	2007
Abielud	5 699	6 009	6 121	6 954	7 022
Lahutused	3 973	4 158	4 054	3 811	3 809

566. Abielude üldhulgast sõlmisid vaimulikud aastal 2003 – 407 abielu; aastal 2004 – 447 abielu, aastal 2005 – 440 abielu ning aastal 2006 – 499 abielu.

567. Tabel: abiellujate keskmine vanus, 2003–2006

Abiellujate keskmine vanus, 2003–2006

	2003	2004	2005	2006	2007
Mehed	28,2	28,7	28,8	29	29,4
Naised	25,7	26,1	26,3	26,5	27

568. *Vaba tahe abiellumises.* Selles osas ei ole toimunud muudatusi.

Abikaasade võrdsed õigused ja kohustused

569. **Nimeseaduse** kohaselt valib isik abielu sõlmimisel uue perekonnanime või säilitab senise perekonnanime. Uus perekonnanimi võib olla abikaasaga ühine perekonnanimi, milleks on ühe abikaasa abielu eel viimati kantud perekonnanimi, või koosneda abielu eel viimati kantud perekonnanimest ja sellele järgnevast abikaasa perekonnanimest (§ 10). Abielu lahutamisel taastatakse isiku avalduse alusel tema varem kantud perekonnanimi, muidu säilib isiku abielu ajal kantud perekonnanimi. Taastatav perekonnanimi võib olla lahutatava abielu eel viimati kantud perekonnanimi või esimese abielu eel viimati kantud perekonnanimi (§ 11). Abielu kehtetuks tunnistamise korral taastatakse isiku kehtetuks tunnistatava abielu eel viimati kantud perekonnanimi (§ 12).

570. Võrreldes eelmise aruande esitamisega ei ole toimunud muudatusi abikaasade isiklike ega varaliste õiguste regulatsioonis. Samuti ei ole toimunud muudatusi abikaasa ülalpidamise ega vanemate õiguste ja kohustuste peatükis.

Lapsed, töö ja pere. Töö- ja pereelu ühitamine

571. Järjest sagedamini ei soovi naised lapse eest hoolitsemise ajal pikaks ajaks tööturult eemale jääda. Lähtuvalt perekonna vajadustest ilmneb töö- ja pereelu paindliku ühildamise vajadus. Töö- ja pereelu paindlikum jagamine ei ole vajalik mitte ainult väikeste laste, vaid ka koolilaste ja ka vanemate inimeste eest hoolitsemiseks.

572. Inimesed otsivad lisaks paindlikumale täiskohaga tööle võimalusi ka osaajaga ning kodus töötamiseks. Mõned paindlikud pereeluga arvestavad töövormid on näiteks lühendatud töönalal täistööajaga töötajatele, paindliku tööajaga töö (kokku lepatakse töötundides nädalas/kuus) ning lepinguline töö.

573. Oluliseks töö- ja pereelu ühildamise tingimuseks on kättesaadav ja pere vajadustele vastav lastepäevahoid. Lapsevanemad tunnevad tihti juba enne lapse kolmeaastaseks saamist soovi ka tööelust osa saada. Eestis 2004. a läbiviidud uuringu järgi soovivad pooled lapsevanemad tööle minna lapse aastaseks saamisel, kuid neil ei ole selleks piisavalt võimalusi.

Lapsehoid

574. Lapsehoiuteenus ja sellele esitatavad nõuded on reguleeritud alates 1. jaanuarist 2007 **sotsiaalhoolekande seaduses**. Lapsehoiuteenuse õigusliku reguleerimise eesmärk on suurendada laste turvalisust olukorras, kus last hoiab ajutiselt võõras inimene, mitte lapsega koos elav inimene. **Koolieelse lasteasutuse seadus** reguleerib koolieelsete lasteasutuste (lasteaedade) tegevust ja alusharidust.

575. Lapsehoiuteenus on lapsevanema töötamist, õppimist või toimetulekut toetav teenus, mille vältel tagab lapse hooldamise, arendamise ja turvalisuse lapsehoiuteenuse osutaja. Seega on see töötavat lapsevanemat toetav teenus, kui laps ei käi lasteaias. Lapsehoiuteenust saavad kasutada ka raske või sügava puudega lapse vanemad. Vanemad saavad lapse jätta lapsehoidja hoolde. Lapsehoidjal peab olema lapsehoidja kutsetunnistus, mille saamiseks peab ta eelnevalt olema läbinud lapsehoidjate koolituse ning sooritanud eksami. Lapsi võib hoida nii lapse elukohas kui ka muudes ruumides, mis peavad vastama seaduses kehtestatud nõuetele.

576. Lapsehoiuteenust rahastatakse valla või linna eelarvest ning iga vald ja linn kehtestab lapsehoiuteenust saama õigustatud isikute ringi, lapsehoiuteenuse rahastamise mahu ning lapsehoiuteenuse osutamise tingimused ja korra. Eestis on peamiseks probleemiks sõimekohtade vähesus. Seega on paindliku lastehoiu toetamisel keskendunud eelkõige alla 3-aastaste laste hoiuvõimaluste loomisele.

577. Raske või sügava puudega lapse lapsehoiuteenust rahastatakse riigieelarvest. Riik eraldab selleks vahendid valla- või linnaeelarvesse. Teenusele on õigus igal raske- või sügava puudega kuni 18-aastaselt lapsel. 2007. aastal oli võimalik saada teenust maksumusega 2580 krooni aastas, 2008. aastal 5800 krooni aastas.

578. Uuringud näitavad, et nt alla 3-aastastele lastele ja erivajadustega lastele on parim hoid väikeses grupis (perepäevahoid) või lapsehoidja teenus. Väike grupp tagab lapsele sotsialiseerumise oskused, samal ajal vähendab see lapse suurest grupist tingitud stressi, väheneb ka nakkushaiguste leviku oht. Peamiseks perepäevahoiu- ja lapsehoidja teenuse eeliseks peetakse individuaalset lähenemist lastele ja kiindumusuhete teket hoidjaga.

579. Rahvastikuministri büroo algatusel on loodud lapsehoidja kutsevalifikatsioonisüsteem. 18. aprillil 2005. aastal kinnitati lapsehoidja kutsestandard (lapsehoidja II ja III). Lapsehoidja

kutset andva organina alustas esialgu tööd Perekasvatuse Instituut. Alates 2. augustist 2006. aastast on lapsehoidja kutset andvaks organiks Tallinna Pedagoogiline Seminar. Esimesed kutselised lapsehoidjad on loonud katusorganisatsiooni Eesti Lapsehoidjate Kutseliit. Kutseliidu eesmärk on ühendada, toetada, teavitada, esindada ja nõustada Eesti kutselisi lapsehoidjaid. Järelevalvet lapsehoiuteenuse üle teostab teenuse osutaja tegevuskoha järgne maavanem või tema volitatud ametnik.

580. Siseministerium asutab kooskõlas Vabariigi Valitsuse 3. jaanuari 2008. aasta määrusega nr 1 lapsehoiuteenuse osutamise infosüsteemi. Andmekogu eesmärgiks on lapsehoiuteenuste kättesaadavuse parandamine, lapsehoiuteenuste osutamise efektiivsuse ning läbipaistvuse tõstmine, teenuse osutajate ja kasutajate operatiivne informeerimine lasteaedade täituvusest, alternatiivsetest lapsehoiuvõimalustest ja kvalifitseeritud lapsehoidjatest nii riigi kui ka kohaliku omavalitsuste üksuste lõikes.

Vanemahüvitis

581. Vanemahüvitise eesmärk on vältida pere sissetulekute järsku vähenemist seoses lapse sünniga. See on mõeldud eelkõige selleks, et pered ei lükkaks lapsesaamist määramatu aja võrra edasi. Vanemahüvitis annab töötavatele vanematele juurde aega olla oma lapsega rohkem koos, ilma et nad peaksid tööle tagasiminekuiga kiirustama, ning abistab ka mittetöötavaid lapsevanemaid ning tudengeid.

582. Õigus saada vanemahüvitist on last kasvataval vanemal, lapsendajal, võõrasvanemal, eestkostjal või hooldajal, kes on Eesti alaline elanik või Eestis tähtajalise elamisloa alusel elav välismaalane.

583. **Vanemahüvitise seadus** hakkas kehtima 2003. aasta detsembris. Alates 1. septembrist 2007 on lapse isal õigus vanemahüvitisele siis, kui laps on saanud 70 päeva vanuseks. Vanemad võivad kasutada vanemahüvitist kordamööda. Vanemahüvitise maksmist alustatakse sünnitushüvitise maksmise perioodi lõpupäevale järgnevast päevast. Alates 2008. aastast makstakse vanemahüvitist koos rasedus- ja sünnituspuhkuse päevadega kokku 575 päeva, tingimusel, et lapse ema jäi rasedus- ja sünnituspuhkusele vähemalt 30 kalendripäeva enne arsti määratud sünnitustähtaega. Kui ema jääb rasedus- ja sünnituspuhkusele vähem kui 30 päeva enne arsti määratud sünnitusaega, väheneb hüvitise saamise periood nende päevade võrra, mil lapse ema jäi rasedus- ja sünnituspuhkusele hiljem.

584. Vanemahüvitise suurus arvutatakse hüvitisele õiguse tekkinud kalendriaastale eelnenud kalendriaasta sotsiaalmaksuga maksustatud tulu alusel. Hüvitise suurus on 100% vanema sotsiaalmaksuga maksustatud tulust, aga mitte suurem kui üle-eelmise aasta Eesti kolmekordne keskmine palk. 2007. aastal oli vanemahüvitise ülemmääraks 21 624 krooni ning 2008. aastal 25 209 krooni. Juhul, kui vanem ei töötanud hüvitisele õiguse tekkimisele eelnenud aastal, siis makstakse vanemahüvitist hüvitise määras, mis 2008. aastal on 3600 krooni. Kui vanem nimetatud aastal töötas, kuid tema keskmine sissetulek jäi alla alampalga, makstakse vanemahüvitist alampalga määras. 2008. aasta alampalk on 4350 krooni. Aasta vahetudes juba määratud vanemahüvitise alam- ja ülemmäärad ei muutu. Kui vanemahüvitise suuruseks on alampalga määr ning aasta vahetudes alampalk tõuseb või jääb töötasu põhjal määratud hüvitis alla alampalga, jätkatakse vanemahüvitise maksmist uue alampalga määras.

585. Kui perre sünnib järgmine laps 2,5 aasta jooksul ja kui laste sünni vahelisel perioodil on vanema teenitud kuu keskmine tulu väiksem kui eelmise vanemahüvitise suurus kuus,

makstakse eelmise vanemahüvitise suurust hüvitist. Vanemahüvitist makstakse ka juhul, kui hüvitise saaja käib hüvitise saamise ajal tööl.

586. 2006. aastal Sotsiaalministeeriumi ja Rahvastikuministri Büroo tellitud uuringust „Eesti vanemahüvitise mõju sündimus- ja tööturukäitumisele: hindamise võimalused ja esimeste kogemuste analüüs” nähtub, et 2004. aastal suurenes nii esimeste, teiste kui ka kolmandate sündide arv. Kõrgharidusega ja eelnevalt hõivatute naiste osakaal hakkas sünnitajate seas kasvama alates 2004. aastast. Samuti ilmnes uuringust, et sünnitanud naiste eelnev töötasu on kõrgem kui mitted sünnitanud naistel ehk sünnitama hakkasid keskmiselt kõrgemapalgalisel. Seega oli täheldatav vanemahüvitise võimalik soodne mõju kõrgemapalgaliste naiste soovile teist ja kolmandat last sünnitada.

Artikkel 24. Lapse õigused

587. Võrreldes eelmise aruandega ei ole õigusaktides tehtud põhimõttelisi muudatusi.

588. Asjakohaseid perekonnaseaduse paragrahve, mida on selgitatud eelmises aruandes, ei ole muudetud.

589. 2008. aastal esitas Eesti oma esimese aruande ÜRO lapse õiguste konventsiooni laste müüki, -prostituutsiooni ja -pornograafiat käsitleva esimese lisaprotokollit täitmise kohta. Eesti esitab järgmise aruande ÜRO lapse õiguste konventsiooni täitmise kohta 2008. aastal.

590. 2000. aasta rahvaloenduse andmetel elab Eestis 312 027 kuni 18-aastast last, neist 159 736 meessoost ja 152 291 naissoost.

591. 2003. aasta 16. oktoobril kiitis Vabariigi Valitsus heaks lapse õiguste tagamise strateegia, mis seab eesmärgid ja meetmed aastani 2008, et paremini täita ÜRO lapse õiguste konventsiooni. Strateegia eesmärgid ja tegevused on suunatud konkreetsete valdkondade praktilisele edendamisele, kirjeldatud on erinevate riiklike programmide raames tehtavaid tegevusi, mis avaldavad otsest mõju laste olukorra parandamisele.

Lapse õiguste tagamise strateegia lühiajalised eesmärgid

592. Strateegia I osas keskendutakse lapse põhivajaduste rahuldamisega seotud eesmärkidele:

- 1.1. Igale lapsele on tagatud heaolu ja arenemise võimalus perekeskse lähenemise ning intersektoraalse ja süsteemse koostöövõrgustiku arendamise kaudu.
- 1.2. Igale lapsele on tagatud võrdsed võimalused juurdepääsuks võimete kohasele ja kvaliteetsele haridusele.
- 1.3. Iga last toetatakse parema tervise ning vaimse, emotsionaalse ja füüsilise heaolu saavutamisel.
- 1.4. Igale lapsele on tagatud võimalused ja tingimused arendavaks tegevuseks väljaspool perekonda, tasemeõpet ja tööd.

593. Strateegia II osas keskendutakse lapse erivajaduste rahuldamisega seotud eesmärkidele:

- 2.1. Vähenenud vaesuses või vaesusriskis elavate laste arv.
- 2.2. Tagatud meetmed puudega lapse kaasamiseks ühiskonda.
- 2.3. Kasvatustlike erivajadusega lastel on võrdsed võimalused ühiskonnas osalemiseks.

- 2.4.Loodud võimalused vähemusrahvusesse ja/või teistesse marginaalsetesse rühmadesse kuuluva lapse integratsiooniks.
- 2.5.Tagatud meetmed vanemliku hoolitsuseta lapsele vajaliku abi ja toetuse osutamiseks.
- 2.6.Tagatud meetmed lapse väärkohtlemise ennetamiseks ja väärkoheldud lapsele igakülgse abi andmiseks.

594. Strateegia III osa eesmärgid keskenduvad lapse heaolu tagamiseks hästi toimivate süsteemide väljaarendamisele:

- 3.1.Igale lapsele on tagatud võimalus kasvada perekeskonnas.
- 3.2.Turvaline ja lapsesõbralik arengukeskkond.
- 3.3.Tulemuslik lastekaitse korraldamise süsteem.

595. Igal aastal koostatakse ministriumite (Sotsiaal-, Haridus- ja Teadus-, Justiits-, Sise-, Rahandus- ja Kultuuriministeerium) koostöös järgmiseks aastaks strateegia tegevuskava, milles määratakse kindlaks eesmärgid, meetmed nende saavutamiseks, vastutaja, eesmärgi täitmise vahendid, tulem ning võimalikud koostööpartnerid. Samuti esitatakse Vabariigi Valitsusele iga-aastaselt aruanded eelmise aasta tegevuskava täitmise kohta.

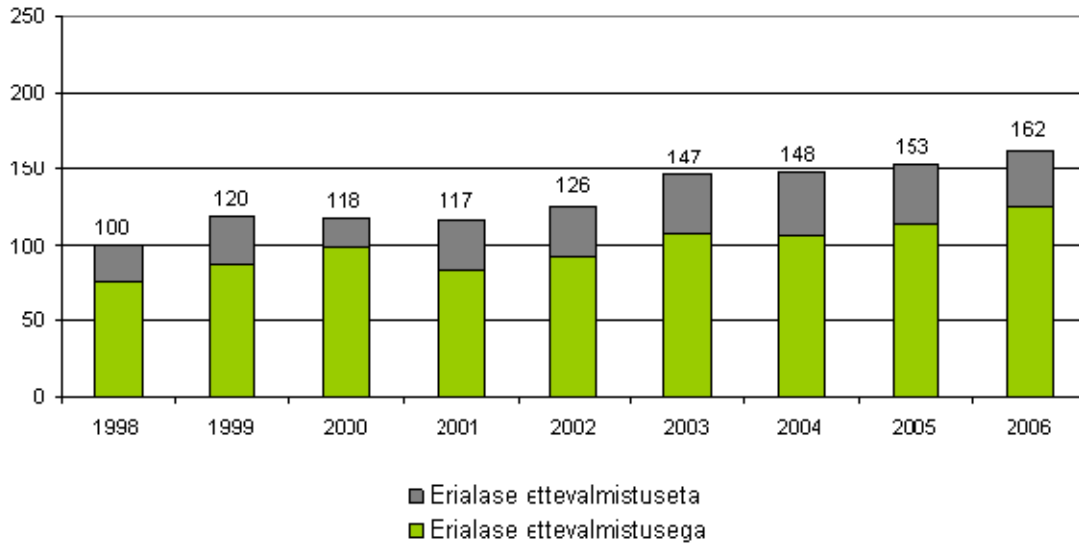
596. 27. jaanuaril 2005 kiitis Vabariigi Valitsus heaks lastekaitse kontseptsiooni. Lastekaitse kontseptsiooni eesmärgiks on luua terviklik süsteem lapse õiguste kaitse korralduseks ning teha ettepanekuid vajalike muudatuste tegemiseks lapse õigusi ja kaitset sätestavatesse ja reguleerivatesse seadustesse. Ühe eesmärgina soovitakse koostada uus praktilist rakendust võimaldav lastekaitse seadus. Kehtivat lastekaitse seadust on kritiseeritud kui liialt deklaratiivset, millel puuduvad rakendusaktid. Samuti on lastekaitse kontseptsiooni eesmärgiks ühtlustada üle-eestilist lastekaitsetöö praktikat, et oleks tagatud standarditele vastav ning kvaliteetne abi lapsele ja tervele perele Eestis.

Alaealise õigus saada kaitset oma perekonnalt, kogukonnalt ja riigilt

597. Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse § 6 lõike 2 kohaselt on omavalitsusüksuse ülesandeks korraldada asjaomases vallas või linnas koolieelsete lasteasutuste, põhikoolide, gümnaasiumide ja huvikoolide, raamatukogude, rahvamajade, muuseumide, spordibaaside, turva- ja hooldekodude, tervishoiuasutuste ning teiste kohalike asutuste ülalpidamist, juhul kui need on omavalitsusüksuse omanduses. Nimetatud asutuste puhul võidakse seadusega ette näha teatud kulude katmist kas riigieelarvest või muudest allikatest. Samuti on omavalitsusüksuse ülesandeks korraldada asjaomases vallas või linnas muu hulgas sotsiaalabi ja -teenuseid ning noorsootööd.

598. Kohalikke omavalitsusi on Eestis kokku 227, 2006. aasta seisuga töötas neis 162 lastekaitsetöötajat, teistes omavalitsustes täidab lastekaitsetöötaja ülesandeid sotsiaaltöötaja. Lastekaitse kontseptsioonis on seatud eesmärgiks jõuda olukorrani, kus oleks 1 lastekaitsetöötaja 1000 lapse kohta.

599. Joonis 1. Lastekaitsetöötajate arv aastatel 1998–2006 (Sotsiaalministeeriumi statistika)



600. Mõningaseks probleemiks on, et kõigil lastekaitsetöötajatel ei ole veel erialaharidust. Samal ajal korraldab riik pidevalt erialaseid täienduskoolitusi, mille kaudu on saanud enamik lastekaitsetöötajaid vajaliku professionaalse pädevuse.

601. Täienduseks eelmises aruandes kirjeldatud ülalpidamiskohustusele esitame informatsiooni, et igakuine elatusraha ühele lapsele ei või olla väiksem kui pool Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäär (perekonnaseadus § 61 lg 4). 2008. aastal on kuupalga alammäär täistööaja korral 4350 krooni.

602. Alates 1. septembrist 2002 kehtiva karistusseadustiku kohaselt, kui vanem rikub lapse ülalpidamise kohustust ning hoidub kuritahtlikult kõrvale oma nooremale kui kaheksateistaastasele lapsele või täisealiseks saanud, kuid abi vajavale töövõimetule lapsele kohtu poolt väljamõistetud igakuise elatusraha maksmisest, siis karistatakse teda rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega (karistusseadustik § 169).

603. Vanematest eraldamine. Võrreldes eelmise aruandega ei ole õigusaktides muudatusi tehtud.

604. Tabel: kohtuotsusega perekonnast eraldatud lapsed, 2003–2007

Kohtuotsusega perekonnast eraldatud lapsed, 2003–2007

	2003	2004	2005	2006	2007
Laste arv	110	124	94	121	123

Perest eraldatud lapsed

605. Tabel: põhjused varjupaigas viibimise kohta, 2003–2007

Põhjused varjupaigas viibimise kohta, 2003–2007

	2003	2004	2005	2006	2007

Varjupaigas viibinud laste arv	1 798	1 354	1 237	1 156	1 237
Kodune hoolimatus	217	211	196	194	214
Muu/põhjus teadmata	310	279	240	236	205
Kodune vägivald	180	174	136	129	186
Kodutus	292	127	138	138	162
Hulkumine	327	265	230	152	153
Vanemate või teiste sugulaste alkoholi kuritarvitamine	210	132	137	151	153
Narkootikumide tarvitamine	166	94	77	45	77
Vanemate või teiste sugulaste narkootikumide tarvitamine	24	28	27	45	52
Alkoholi kuritarvitamine	48	36	51	59	31
Muu vägivald	24	8	5	7	4

606. Sotsiaalteenuste liigid sätestab sotsiaalhoolekande seadus (§ 10). Nendeks on näiteks sotsiaalnõustamine, lapsehoiuteenus, hooldamine perekonnas, asenduskoduteenus, hooldamine hoolekandeesutuses ning toimetulekuks vajalikud muud sotsiaalteenused.

607. Tabel: perekonda hooldamisele ja eestkostele võetud lapsed, aasta jooksul, 2003–2007

Perekonda hooldamisele ja eestkostele võetud lapsed, aasta jooksul, 2003–2007

	2003	2004	2005	2006	2007
Perekonda hooldamisele võetud lapsed	403	344	238	180	127
Eestkostele võetud lapsed	257	203	221	242	259

608. Tabel: lapsendatud lapsed, 2003–2007

Lapsendatud lapsed, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
Lapsendatud lapsed	130	165	152	158	142

609. Sotsiaalteenuse osutamisel, mille käigus teenust vahetult osutav isik puutub isiklikult kokku teenust kasutava lapsega, ei tohi lastega töötada isik, keda on karistatud või kellele on kohaldatud sundravi karistusseadustikus sätestatud seksuaalkuritegude toimepanemise eest, mille karistusandmed ei ole karistusregistrist karistusregistri seaduse kohaselt kustutatud või mille karistusandmed on karistusregistrist kustutatud ja kantud karistusregistri arhiivi (sotsiaalhoolekande seadus § 10¹).

610. Sotsiaalhoolekande seaduse § 18 sätestab hoolekandeesutuste liigid. Nendeks on näiteks:

- 1) päevakeskus – päevast hooldamist osutav asutus;
- 2) varjupaik – isikutele ajutist ööpäevast abi ja tuge ning kaitset pakkuv asutus;
- 3) asenduskodu – lastele asenduskoduteenuse osutamise koht;
- 4) noortekodu – asenduskodust, erivajadustega õpilaste koolist või koolkodust pärit või vanemliku hoolitsuseta jäänud üle 15-aastastele noortele elamiseks ja rehabilitatsiooniks loodud asutus;
- 5) koolkodu – puuetega kooliealistele lastele elamiseks, hooldamiseks, arendamiseks ja õpetamiseks loodud asutus.

Ööpäevased hoolekandeesutused on üldjuhul eraldi lastele, vanuritele, vaimuhaigetele, vaimsete puuetega täiskasvanutele ja teistele sotsiaalselt mittetoimetulevatele isikutele.

611. Asenduskoduteenus (§ 15¹ jj) on lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste elutingimuste võimaldamine, talle turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna.

612. Otsuse lapse asenduskoduteenusele suunamise kohta teeb lapse elukohajärgne valla- või linnavalitsus. Asenduskodu pere koosneb kuni kuuest asenduskoduteenusele suunatud lapsest.

613. Asenduskoduteenusele õigustatud lapsele osutatavat teenust rahastatakse riigieelarvest.

614. Tabel: asenduskodus olevad lapsed, 2003–2007

	2003	2004	2005	2006	2007
Asenduskodus olevad lapsed	1539	1549	1567	1505	1409

615. Järelevalvet asenduskoduteenuse üle teostab teenuse osutaja tegevuskoha järgne maavanem või tema volitatud ametnik (§ 38³).

616. *Riskigruppi kuuluvad lapsed.* Peamiseks riskigrupiks Eestis on vanemliku hoolitsuseta või ebapiisava vanemliku hoolitsusega lapsed. Riskigrupi lastega otseselt töötavate inimeste väitel ei olnud Eestis 2006. aastaks enam selliseid lapsi, keda võiks määratleda tänavalastena. Riskigrupi lapsed satuvad üsna kiiresti lastekaitse või politsei vaatevälja.

617. *Laste väärkohtlemine.* Artiklis 8 kirjeldatakse laste töötingimusi. Artiklis 10 kirjeldatakse eritingimusi, kuidas koheldakse lapsi kinnipidamisasutustes.

618. Laps peab olema kaitstud igasuguse seksuaalse ärakasutamise eest, sealhulgas on keelatud täiskasvanu poolt:

- lapse ahvatlemine seksuaaltegevusse;
- lapse kasutamine prostituudina;
- lapse kasutamine pornograafilistel eesmärkidel. (lastekaitse seadus § 33)

Lapse seaduslikul esindajal on õigus saada teavet teise isiku seksuaalkuritegudes karistatuse kohta, kui tal on selleks lapse kaitsest lähtuv õigustatud huvi. Õigustatud huvi on olemas eelkõige juhul, kui laps viibib teise isiku järelevalve all seadusliku esindaja juuresolekuta.

619. Alaealisel on alkohoolse joogi tarbimine keelatud (**alkoholiseadus** § 46) ning tal on keelatud omandada alkohoolset jooki ning talle alkohoolset jooki võõrandada (alkoholiseadus § 47 lg-d 1 ja 2). Nimetatud keelu järgimiseks võib müüja nõuda ostjalt tema isikut tõendava dokumendi esitamist ja keelduda alkohoolse joogi müümisest eelnimetatud dokumendi esitamata jätmise korral. Täisealisel on keelatud osta, pakkuda või üle anda alaealisele alkohoolset jooki. Müüja ei tohi teadvalt teenindada isikut, kes ostab alkohoolset jooki selle alaealisele pakkumise või üleandmise eesmärgil. Alaealisel ei ole õigust saada või saada alkohoolset jooki postisaadetisena.

620. Nende piirangute järgimise üle teostavad järelevalvet muu hulgas valla- või linnavalitsus (alkoholiseadus § 49 lg 1 p 8). Alaealisele alkoholi müümisest karistatakse rahatrahviga kuni 300 trahviühikut ning juriidilist isikut rahatrahviga kuni 50 000 krooni (alkoholiseadus § 67). Väärteokaristuste määramise õigus on ka valla- või linnavalitsusel (alkoholiseadus § 73 lg 2 p 9). Kui täisealine isik müüb või ostab nooremale kui kaheksateistaastasele isikule alkoholi, kui

süüdlasele on sama teo eest kohaldatud väärteokaristus, siis karistatakse teda rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Kui selle teo paneb toime juriidiline isik, siis karistatakse teda rahalise karistusega (karistusseadustik § 182¹). Kui täisealine isik kallutab nooremat kui kaheksateistaastast isikut alkoholi tarvitamisele, siis karistatakse teda rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega (karistusseadustik § 182). Samuti on karistatav alaealise kallutamine narkootilise ja psühhotroopse aine ja muu uimastava toimega aine ebaseaduslikule tarvitamisele (§ 187).

621. 2005. aastal deklareerisid justiitsminister ja siseminister Laulasmaa deklaratsioonis ühised põhimõtted, lähtudes vajadusest määrata kuritegevusevastases võitluses kindlaks ühised eesmärgid: vähendada organiseeritud kuritegevuse mõju, suunata alaealisi õigusrikkujaid hoiduma uute õigusvastaste tegude toimepanemisest ning vältida eeskätt laste sattumist kuriteo ohvriks.

622. Ministrid peavad vajalikuks käsitleda prokuratuuri ning politsei ühiste eelistustena võitlust:

1. alaealise poolt ning alaealiste suhtes toimepandud kuritegevusega, esmajärjekorras lapsohvritega vägivalda- ja seksuaalkuritegudega;
2. organiseeritud kuritegevusega, esmajärjekorras:
 - 2.1 narkootiliste ja psühhotroopsete ainetega seotud kuritegevusega;
 - 2.2 inimkaubandusega seotud kuritegevusega.

623. Laulasmaa deklaratsiooni uuendati 2005. ja 2006. aastal. 2007. aasta juulis toimus sise- ja justiitsministri kohtumine Laulasmaa deklaratsiooni täitmise arutamiseks. Kohtumisel otsustati, et deklaratsiooniga sätestatud prioriteete ei ole vaja muuta.

624. Alaealised kuriteohvrid (koolivägivald, preevägivald, seksuaalne vägivald). Koolivägivalda puhul on võimalik tugineda uuringu „Eesti alaealiste hälbiv käitumine“ tulemustele, mille kohaselt on koolivägivalda all pidanud kannatama keskmiselt 24% vastanutest: 40% 12-13-aastastest poistest ja peaaegu 30% 14-aastastest tüdrukutest on kogunud koolikiusamist.

625. Politsei infosüsteemi alusel registreeriti 2007. aastal 192 koolivägivaldajuhtumit, neist 118 suhtes alustati kriminaalmenetlust. Kuna paraku puudub selgus, millist juhtumit konkreetselt koolivägivaldajuhtumiks pidada, siis on tegu indikatiiivse näitajaga. Varasemate aastate kohta koolivägivalda käsitlevad andmed puuduvad.

626. alaealiste kannatanute arv 2006-2007

Tabel:

Kuriteoliik	2006	2007
Vägistamine (§ 141)	58	37
Sugulise kire vägivaldne rahuldamine (§ 142)	22	22
Suguühendusele sundimine (§ 143)	-	2
Sugulise kire rahuldamisele sundimine (§ 143 ¹)	-	4
Suguühendus järeltulijaga (§ 144)	-	2
Suguühendus lapsealises (§ 145)	10	7
Sugulise kire rahuldamine lapsealises (§ 146)	18	35
Alaealise prostitutsioonile kallutamine (§ 175)	-	-
Alaealise prostitutsioonile kaasaaitamine (§ 176)	-	-

Alaealise kasutamine pornograafilise teose valmistamisel (§ 177)	3	1
Lapsporno valmistamine ja selle võimaldamine (§ 178)	8	1
Lapseealise seksuaalne ahvatlemine (§ 179)	7	5
Isiku töölevõtmine, kui tal on seaduse alusel keelatud lastega töötada (§ 179 ¹)	-	-
Alaealisele vägivaldalla eksponeerimine (§ 180)	-	4
Alaealise kaasatõmbamine kuriteo toimepanemisele (§ 181)	-	-

627. *Noorsootöö*. Noorsootöö on noortele arendavaks tegevuseks tingimuste loomine, mis võimaldab neil oma vaba tahte alusel tegutseda väljaspool perekonda, õppekava ja tööd. Noorsootöö sisuks on noorte sotsiaal-, kultuuri- ja tervisekasvatus, mis soodustab noorte vaimset ja füüsilist arengut.

628. Eesti Noorsootöö Keskus on Haridus- ja Teadusministeeriumi (HTM) hallatav riigiasutus, mis täidab õigusaktidest tulenevaid ja HTM antud ülesandeid noorsootöö suunamisel ja korraldamisel. Hetkel võib nimetada 8 noorsootöö valdkonda: erinoorsootöö, huvialaharidus, info noorte kohta ja noortele ning nõustamine ja uuringud, noorsootööalane koolitus, täiendus- ja ümberõpe, noorte tervistav ja arendav puhkus, noorte töökasvatus, rahvusvaheline noorsootöö ja noorsootöö struktuurid ja noorte osalus.

629. *Sünni registreerimine ja nimevalik*. Eelmise aruandega võrreldes on kehtivuse kaotanud selles viidatud perekonnaseaduse §-d 46–48. Lapse õigust nimele reguleerib alates 31. märtsist 2005 nimeseadus (§-d 8, 9, 13).

630. Sünniakt koostatakse ühe kuu jooksul lapse sündimise, leidlapse puhul lapse leidmise või surnult sündinud lapse puhul surnult sündimise päevast arvates. Perekonnaseisuasutus annab lapse sünni kohta välja sünnitunnistuse. Sünniakti koostamine ja esmase sünnitunnistuse väljastamine perekonnaseisusametilt poolt on riigilõivuvaba (võrreldes eelmise aruandega uue **riigilõivuseaduse**, jõustus 1.01.2007, 47). Riigilõivu ei võeta ka tunnistuse väljastamise eest, kui see on tingitud sünniakti muutmiseks lapsendamise või põlvnemisandmete muutmise tõttu. Lapse sünni registreerimata jätmise eest ettenähtud tähtaja jooksul näeb karistuseseadustik (§ 282) ette vastutuse: rahatrahv kuni 100 trahviühikut või arest.

631. Elusalt sündinud lapsele antakse:
 1) vanemate ühine perekonnanimi;
 2) kui vanematel on erinevad perekonnanimed, siis ühe vanema perekonnanimi, välja arvatud juhul, kui ühe vanema perekonnanimeks on abiellumisel saadud kahest nimest koosnev perekonnanimi;
 3) kui ema on üksikema, siis ema perekonnanimi.

632. Lapsele antakse eesnimi vanemate kokkuleppel või tema ainsa vanema ettepanekul. Kui lapse hooldusõigus kuulub ainult ühele vanematele, antakse lapsele eesnimi tema ettepanekul. Kui kokkulepet ei ole või ettepanekut ei tehta, otsustab eestkostetasutus, milline eesnimi lapsele antakse. Leidlapsele antakse eesnimi ja perekonnanimi eestkostetasutuse avalduse alusel. Surnult sündinud lapsele antakse perekonnanimi ja vanema(te) soovil ka eesnimi.

633. Lapsendamisel võib lapsendaja(te) avalduse alusel anda lapsele uue eesnime ja lapsendaja(te) perekonnanime. Kümneaastasele või vanemale lapsele isikunime andmisel või

kohaldamisel on vaja tema nõusolekut. Arvestada tuleb ka noorema kui kümneaastase lapse soovi, kui tema arengutase seda võimaldab.

634. Lapsele antav eesnimi võib koosneda kuni kolmest lahju kirjutatud nimest või sidekriipsuga seotud kahest nimest ning peab vastama headele kommetele. Võõrkeelse eesnime korral peab eesnimi vastama vastava keele reeglitele. Eesnimeks ei või anda numbreid, mittesõnalisi tähiseid ega üksiktähti.

635. *Õigus kodakondsusele.* Kodakondsuse küsimusi reguleerib endiselt 1. aprillil 1995. aastal jõustunud **kodakondsuse seadus**. Võrreldes eelmise aruandega on täiendatud kodakondsuse seaduse regulatsiooni, millal on võimalik omandada eesti kodakondsust sünniga (§ 5).

636. Lapsendatu loetakse Eesti kodakondsuse sünniga omandatuks, juhul kui lapsendaja oli lapse sündimise ajal Eesti kodakondsuses ja laps ei ole muu riigi kodakondsuses või on tõendatud, et ta vabastatakse muu riigi kodakondsusest seoses Eesti kodakondsuse omandamisega. Kui lapsendaja ei olnud lapse sünni ajal Eesti kodanik, kuid omandab kodakondsuse hiljem, siis antakse lapsendatule kodakondsus arvates sellest päevast, mil lapsendajast sai Eesti kodanik. Mõlemal juhul peab lapsendaja esitama kirjaliku taotluse kodakondsuse omandamiseks.

637. Alla 18-aastane isik on vabastatud riigilõivu tasumisest Eesti kodakondsuse saamiseks esitatava sooviavalduse läbivaatamise eest (riigilõivuseadus § 36).

638. Oma eelmistes lõppjäreldest soovitas komitee julgustada vanemaid taotlema laste eest Eesti kodakondsust. Vastavalt komitee soovitusel korraldas Rahvastikuministri Büroo uuringu (kvalitatiivne uuring, mille käigus tehti 10 süvaintervjuid peredes, kus mõlemad vanemad on määratlemata kodakondsusega), mille eesmärgiks on selgitada, miks vanemad, kes kasvatavad kuni 15-aastaseid määratlemata kodakondsusega lapsi, kellel on õigus taotleda Eesti kodakondsust lihtsustatud korras, ei ole seda teinud. Uuring valmis 2008. aastal ning selle tulemuse võib kokku võtta selliselt, et tuleb tõhustada teavitustegevusi, ja selgitada veel, millised nõuded on (lastele lihtsustatud korras kodakondsuse taotlemiseks) ning milliseid eeliseid see annab. Viimane otsepostitus kõigile määratlemata kodakondsusega inimestele leidis aset 2006. Riik peab perioodiliselt kordama informatsiooni kodakondsuse taotlemise tingimuste kohta.

639. Rahvastikuministri Büroo eestvedamisel andis Siseministeerium määratlemata kodakondsusega isikute vähendamise projekti raames välja voldiku, milles selgitatakse lastele lihtsustatud korras kodakondsuse taotlemise tingimusi. Voldikut jagatakse maavalitsuste kaudu kohalikes omavalitsustes lapse sünni registreerimisel. Voldikule on lisatud tagastatav teavitusleht, millega inimene kinnitab, et ta on informatsiooni kätte saanud ning et ta annab loa endaga ühendust võtta ning nõu anda, kuidas vajalikud dokumendid vormistada. Esialgne tagasiside on Rahvastikuministri Büroo sõnul olnud positiivne, ka lapsevanemad ise on otsustanud pärast lapsele Eesti kodakondsuse vormistamist taotleda Eesti kodakondsust.

640. Kodakondsuse seaduse § 13 lõike 4 alusel on saanud kodakondsuse 9619 isikut (KMA andmed 14.01.2008 seisuga). Nende isikute all peetakse silmas alla 15-aastaseid alaealisi, kes on sündinud Eestis pärast 26. veebruari 1992. aastal ning kellele taotlevad kodakondsust tema vanemad, alaealist üksi kasvatav vanem või lapsendaja, kes sooviavalduse esitamise hetkeks on elanud Eestis seaduslikult vähemalt viis aastat ja keda ükski riik ei pea kehtivate seaduste alusel

oma kodanikuks. Näiteks 2006. aastal sai kodakondsuse sellel alusel 1111 ja 2007. aastal 1407 last. Kodakondsus- ja Migratsiooniameti statistika kohaselt elab Eestis 14. jaanuari 2008 seisuga 3417 alla 15-aastast määratlemata kodakondsusega last.

641. Tabel: kodakondsuse saanud alaealised (vanuses 0–15 a), 1996–2007

1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
2346	5627	6512	2445	2032	1700	1673	1895	2899	2332	1492	1733

642. Kokku on saanud kodakondsuse 32 686 alaealist (KMA andmed kuni 01.01.08). Need arvud sisaldavad ka teiste riikide kodanikke ega näita ainult kodakondsuse seaduse § 13 lõike 4 alusel kodakondsuse omandamist.

Artikkel 25. Õigus osaleda avalikus elus

643. Alljärgnevalt on esitatud seaduse muudatused võrreldes Eesti esitatud eelmise aruandega.

644. 2002. aastal jõustunud **Euroopa Parlamendi valimise seaduse** kohaselt on hääletamisõigus Eesti kodanikul ja Euroopa Liidu kodanikul, kes on valimiste päevaks saanud 18-aastaseks. Kandideerimisõigus on Euroopa Liidu kodanikul, kes on valimispäeval vähemalt 21-aastane. Seadus reguleerib Euroopa Parlamendi liikmete valimist Eestis. Eestis valitakse kuus Euroopa Parlamendi liiget viieks aastaks ning igal valijal on üks hääl.

645. Kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel on õigus hääletada kõigil isikul, kes elavad püsivalt kohaliku omavalitsuse territooriumil. **Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse** kohaselt on hääletamisõigus Eesti kodanikul ja Euroopa Liidu kodanikul, kes on valimispäevaks saanud 18-aastaseks ja kelle püsiv elukoht asub asjaomases vallas või linnas. Hääletamisõigus on ka välismaalasel, kes vastab samadele tingimustele ja kes elab Eestis pikaajalise elaniku elamisloa või alalise elamisõiguse alusel.

Valimised Eestis 2002-2007

	2002 Kohalike omavalitsuste volikogu	2003 Riigikogu	2004 Europarlament	2005 Kohalike omavalitsuste volikogu	2007 Riigikogu
Valijate arv	1 021 439	859 714	878 863	1 059 292	897 243
Eesti kodanikud	856 845	859 714	873 809	886 741	897 243
sh välisriigis	-	2 768	1 509	-	2 146
EL kodanikud	-	-	5 054	4 704	-
Välismaalased	164 594	-	-	167 847	-
Hääletanud	536 044	500 686	234 485	502 504	555 463
Osalus, %	52,5	58,2	26,8	47,5	61,9
Valimisringkondi	251	12	1	240	12
Valimisjaoskondi	656	681	654	660	694
sh välisriigis	-	35	35	-	37
Erakondi valimistel	13	11	9	11	11
Kandidaate	874	963	95	912	975

Artikkel 26. Võrdsus seaduse ees

646. Põhiseaduse (§-d 9, 12, 15, 24), õiguskantsleri seaduse ja põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse asjassepuutuvate sätete kohta vt teise aruande punktid 987–990. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse asjassepuutuvate sätete kohta vt käesoleva aruande punktid 40 – 51.

647. Riigikogu menetluses on võrdse kohtlemise seaduse eelnõu, mille eesmärk on tagada isikute kaitse diskrimineerimise eest rassi, rahvuse, nahavärvuse, usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse suundumuse tõttu. Eelnõu sätestab võrdse kohtlemise põhimõtted, ülesanded võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamisel ja edendamisel ning diskrimineerimisvaidluste lahendamise. Võrdse kohtlemise seaduse koostamisel on lähtutud peamiselt Eesti Vabariigi põhiseadusest, rahvusvahelisest õigusest ning Euroopa Liidu nõukogu direktiividest 2000/78/EÜ ja 2000/43/EÜ.

Artikkel 27. Etniliste, usuliste ja keeleliste vähemuste õigused

648. Seisuga 2. juuli 2008:

3. Eestis registreeritud rahvastiku koguarv: 1 363 770
4. Eesti kodanike arv: 1 143 452
5. Lisaks, 48 808 Eesti kodanikku elab välismaal
6. Määratlemata kodakondsusega elanike arv: 109 637
7. Teise riigi kodakondsusega elanike arv: 110 591 (neist 92 439 on Venemaa Föderatsiooni kodanikud, 4 839 Ukraina kodanikud, 2 484 Soome kodanikud, 1 762 Läti kodanikud, 1 379 Valgevene kodanikud, 1 488 Leedu kodanikud)

Allikas: Siseministerium, Rahvastikuregister

649. Aastal 2008 oli 83,8%-l rahvastikust Eesti kodakondsus, 8,2%-l mõne teise riigi kodakondsus ning 8% rahvastikust oli määratlemata kodakondsusega.

650. Aastal 1992 ei olnud umbes kolmandik Eesti rahvastikust oma kodakondsust määratlenud. Kodakondsust ei saa kellelegi peale sundida ning igal ajal on õigus valida kodakondsusjärgne riik. Eesti valitsus julgustab määratlemata kodakondsusega isikuid Eesti kodakondsust taotlema. 1993.–1998. aastani läbiviidud kampaania käigus omandasid mitmed neist elanikest Eesti kodakondsuse ning teised omandasid mõne teise riigi kodakondsuse. Selle tulemusena on määratlemata kodakondsusega isikute arv Eestis vähenenud 32%-lt 1992. aastal 8,2%-ni 2008. aasta juulis.

651. Perioodil 1992–2008 on 147 559 isikut omandanud Eesti kodakondsuse naturalisatsiooni korras, kasutades erinevaid võimalusi. Enamik neist isikutest omandasid Eesti kodakondsuse 1990ndate aastate jooksul (üle 110 000 isiku ajavahemikul 1992–2000).

652. Eesti ühinemisel Euroopa Liiduga 2004. aasta maikuuks said Eesti kodanikud automaatselt ka Euroopa Liidu kodanikeks. See suurendas suurel määral huvi Eesti kodakondsuse vastu, eriti noorte hulgas. Sama ajal muudeti kodakondsuseadust ja nähti ette lühem menetlemise tähtaeg. Nende põhjuste koosmõjus tõusis 2004. aastal naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse omandanud isikute hulk eelneva aastaga võrreldes peaaegu kahekordseks.

653. Naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse omandanud isikute arv

1992 – 5 421	2000 – 3 425
1993 – 20 370	2001 – 3 090
1994 – 22 474	2002 – 4 091
1995 – 16 674	2003 – 3 706
1996 – 22 773	2004 – 6 523
1997 – 8 124	2005 – 7 072
1998 – 9 969	2006 – 4 753
1999 – 4 534	2007 – 4 228

654. 2005. aasta novembris projekti “Määratlemata kodakondsusega isikute integratsiooni toetamine Eestis” raames läbiviidud uuring näitas, et 61% määratlemata kodakondsusega isikutest soovisid saada Eesti kodanikeks, 13% soovisid Vene Föderatsiooni kodakondsust ja 6% mõne teise riigi kodakondsust, samal ajal kui 17% neist isikutest aga ei olnud huvitatud ühegi riigi kodakondsusest ning olid rahul oma praeguse olukorraga. Uuring näitas, et isiku sünnikoht mängib olulist rolli isiku kodakondsuse eelistuste puhul. 73% isikutest, kes olid sündinud Eestis, soovisid ka Eesti kodakondsust, kuid Eesti kodakondsust eelistasid vähem kui pooled neist isikuist, kes olid sündinud mujal. Mida vanem isik, seda suurem on tõenäosus, et ta ei ole huvitatud ühegi riigi kodakondsuse omandamisest. Uuring viidi läbi Euroopa Liidu Üleminekutoetuste programmi raames.

655. Tallinna Linnavolikogu 12. jaanuari 2005 otsusega nr 297 moodustati Tallinna Linnavalitsuse juurde rahvusvähemuste konsultatiivnõukogu. Tallinna Konsultatiivnõukogul on

nõuandev positsioon vähemusrahvuseid puudutavates küsimustes ning selle ülesandeks on analüüsida vähemusrahvuste olukorda Tallinnas ja teha ettepanekuid selle parendamiseks.

Kultuurielu

656. Komitee soovitus nr 16 kohaselt palutakse osalisriigil tagada, et vähemusrahvusest isikud saaksid kooskõlas pakti artikliga 27 tegelda oma kultuuriga ning kasutada oma emakeelt. Samuti palub komitee tagada, et keele kasutamist käsitlevad õigusaktid ei põhjustaks pakti artikliga 26 vastuolus olevat diskrimineerimist.

657. Eesti on pööranud suurt rõhku ühiskonna integratsioonile. Vastu on võetud juba teine integratsiooniprogramm. Esimene programm "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000–2007" hõlmas alaprogrammi "Etniliste vähemuste haridus ja kultuur", mille eesmärgiks oli toetada ja kaitsta vähemuste isikupära ja kultuuri. Integratsiooniprogramm hõlmab kõiki Eesti elanikke, kuna integratsioon on kahe-suunaline protsess. Riikliku programmi eesmärgi kohaselt kujundavad Eesti ühiskonna integratsiooni olemuse kaks protsessi: ühelt poolt ühiskonna sotsiaalne ühtlustumine eesti keele oskuse ja Eesti kodakondsuse omandamise alusel ning teiselt poolt etniliste erinevuste säilimise võimaldamine etniliste vähemuste kultuuriliste õiguste tunnustamise alusel. Ühiskonna ühtlustumine tähendab nii eestlaste kui mitte-eestlaste integreerumist neid liitva ühisosa ümber. Etniliste erinevuste säilitamise võimaldamine tähendab tingimusi ühiskonnas oma etnilise identiteedi edendamiseks sellest huvitatud indiviidide poolt, kes kuuluvad etnilistesse vähemustesse.

658. Integratsiooniprogrammi alaprogrammi "Etniliste vähemuste haridus ja kultuur", alameesmärgiks oli tagada etnilistele vähemustele võimalused emakeelse hariduse saamiseks ja oma kultuuri säilitamiseks.

Alaprogrammi missioonid:

- tõsta Eesti ühiskonna teadlikkust kultuurierinevustest, laiendada Eestis elavate etniliste vähemuste võimalusi keele- ja kultuurilise eripära säilitamisel ning suurendada nende teadmisi Eestis,
- toetada rahvuskultuuriseltside, kunstikollektiivide ja pühapäevakoolide tegevuse kaudu etniliste vähemuste keele ja kultuuri säilimist
- soodustada rahvuskultuuriseltside omavahelist koostööd ja koostööd riigiga
- toetada uute rahvuskeelsete põhikoolide tegevust

659. Integratsiooniprogrammi edukas rakendamine on hädavajalik vähemusrahvuste keele ja kultuuri säilitamiseks ja arendamiseks. Integratsiooniprogrammi rakendamine tugines integratsiooniprogrammi 2004–2007 alaprogrammide tegevuskavadel, mille valitsus võttis esialgselt vastu 6. mail 2004 ning igal järgneval aastal.

660. **Finantseerimine aastateks 2004–2007 (tuhandetes Eesti kroonides)**

Finantseerimisallikas	2004	2005	2006	2007	Kokku
Riigieelarve	4489	4533	6250	7200	22472
<i>Sh Integratsioon Sihtasutus</i>	1110	300	900	900	3210
<i>Haridus- ja Teadusministeerium</i>	595	400	1500	1650	4145
<i>Riigikantselei</i>	2700	3500	3700	4500	14400
<i>Vabariigi Presidendi Kantselei</i>	80	150	150	150	530
KOKKU	4489	4533	6250	7200	22472

Integratsiooniprogrammi 2004–2007 alamprogrammide tegevuskavad

661. Kultuurielus ja kultuuriloomisel osalemiseks ei esine rahvuselisi, rassilisi või teistel tunnustel põhinevaid piiranguid. Kõik vähemusrahvuste ühingud ja kollektiivid võivad taotleda oma tegevuseks toetusi võrdsetel alustel. Riik toetab rahaliselt vähemusrahvuste kultuuriühendusi oma eelarvest.

662. Eesti riik toetab järjepidevalt vähemusrahvuste kultuuritegevust. Kuni 2004. aastani toimus vähemusrahvuste kultuuriühenduste, ühingute, assotsiatsioonide, kunstiseltside ja kollektiivide rahastamine peamiselt Kultuuriministeeriumi eelarvest. Alates 2004. aastast on riigieelarves rahvastikuministri real vahendid vähemusrahvuste kultuuriühingute jaoks. Kõik vähemusrahvuste kultuuriühingud, kes on kandud registrisse, võivad esitada taotluse toetuse saamiseks. Toetuse määramisel antakse eelis neile organisatsioonidele, kes on taotluse saatnud mõne rahvuskultuuriühenduste katusorganisatsiooni kaudu. Katusorganisatsioonid aitavad toetuskomiteel teha objektiivsemaid otsuseid, andes esialgse hinnangu oma liikmesorganisatsioonide toetuse taotlustele ning katusorganisatsioonide kaudu jõuavad ka liikmesorganisatsioonide probleemid paremini kohalike ja riiklike valitsusasutusteni. Samal ajal võib märkida, et toetust on määratud ka väga väikeste vähemusrahvuste kultuuriühendustele ja kollektiividele.

663. 2007. a tagati baasfinantseerimine Integratsiooni Sihtasutuse kaudu. Baasfinantseerimiseks eraldatud 35 051 313 krooni jagati kahes taotlusvoorus. Vastavalt Integratsiooni Sihtasutuse hindamisele said baasfinantseerimise 155 organisatsiooni. Sarnaselt varasematele aastatele eraldati oluline osa baastoetustest. Toetust said 18 katusorganisatsiooni. Integratsiooni Sihtasutus eraldas 2007. a toetusi kahe projektide esitamise vooriga 29 projektile üldsummas 600 000 krooni. Konkursi eesmärk oli toetada rahvuskultuuriseltside ja kunstikollektiivide tegevuse kaudu etniliste vähemuste keele ja kultuuri säilimist.

664. Hoolimata ametiasutuste püüetest julgustada vähemusrahvusi (uuesti) looma kultuuriautonoomiaid, on kultuuriautonoomia seaduse rakendamine olnud problemaatiline tulenevalt erinevatest põhjustest. Alles 2004. aastal asutas esimene vähemusrahvuste grupp – ingerisoomlased – oma kultuuriautonoomia. 2007. aasta veebruaris toimusid eesti-rootslaste kultuurinõukogu valimised ning nad asutasid kultuuriautonoomia Eestis.

665. Vähemusrahvaste keelt ja kultuuri toetavad ka kohalikud omavalitsused nt Tallinn töötab välja integratsioonistrateegiat. Sellega seoses on välja kuulutatud projektikonkurss, mille raames toetatakse nii seltside tegevust kui ka toetavaid tegevusi Tallinna integratsiooni strateegia väljatöötamisel. Samuti toetatakse vähemusrahvusi erafondidest ning vastavate saatkondade kaudu.

Projektid ja publikatsioonid

666. Igal aastal toetatakse rahvuskultuuriseltside esitatud projekte, mis lisaks oma kultuuri edendamisele tutvustavad seda ka eestlastele. Oma kultuuri tutvustamiseks valitakse erinevaid viise – toimuvad avalikud üritused, loengud, näitused ja seminarid, valmistatakse saateid ja infovoldikuid, avatakse veebilehekülgi. Nende tegevuste kaudu muutub Eesti ühiskond teadlikumaks kultuurierinevustest ja muutub tolerantsemaks eri kultuuride suhtes.

667. Lisaks rahvuskultuuride tegevuse toetamisele on Integratsiooni Sihtasutus läbi viinud ka tegevusi, mis on suunatud eestlastele eesmärgiga teadvustada etniliste vähemuste olemasolu ja tutvustada nende kultuuri, keelt ja traditsioone.

668. Välja on hakatud andma sarja „Rahvused Eestis”. Sarja vihikuteks ilmuvad eri rahvusi tutvustavad trükised, mis saadetakse kõikidesse Eesti koolidesse. 2005. a aprillis ilmus esimene vihik „Rahvused Eestis. Leedulased”. Vihik annab ülevaate leedulaste ajaloo, rahvussümbolitest, loodusest ja leedulastest endist – millised nad on. Samuti saab vihikust teda leedulaste kohta Eestis ja mujal maailmas. 2006. aastal ilmus kasahhe tutvustav materjal „Rahvused Eestis. Kasahhid“ , ning 2007. aastal ilmus venelasi tutvustav materjal „Rahvused Eestis. Venelased“.

669. Nimetatud materjalid on mõeldud kasutamiseks põhikoolis ja trükised on jõudnud ka igasse Eestimaa kooli. 2008. aastal ilmus samas sarjas usbekkide raamat ning aserite raamat on koostamisel.

670. Eestimaa Rahvuste Ühenduse eestvõttel ja Rahvastikuministri Büroo toetusel viidi koostöös ETV ja Integratsiooni Sihtasutusega ellu projekt, mille tulemusena valmis 20-osaline Eesti rahvusvähemusi tutvustav telesari „Etnomosaiik”. Projekti alustati 2004. aastal, mil esimese etapina valmis 9 filmi (Etnomosaiik I), 2005. aastal valmis 6 filmi (Etnomosaiik II) ning 2007. aastal valmis 5 filmi (Etnomosaiik III). Kokku valmis 20 lühifilmi, mis esmakordselt laialdasemalt jäädvustavad Eesti rahvusvähemuste ajalugu, kultuuri- ja hariduselu ning igapäevaseid töid ja tegemisi. Lühifilmide videokassetid saadeti kõikidesse Eestimaa koolidesse, kus nad leiavad kasutust õppematerjalina.

Majanduselu

671. Komitee soovitus nr 14 kohaselt soovitatatakse osalisriigil läbi viia uuring kodakondsusetuse sotsiaal-majanduslike tagajärgede kohta Eestis, sealhulgas marginaalsuse ja eraldamise kohta (pakti artiklid 24 ja 26).

672. Kõik viimastel aastatel tööturul olukorra parendamiseks kasutusele võetud meetmed on olnud suunatud kõigile rahvusgruppidele. Siiski on mõned tööturumeetmed välja töötatud ka spetsiaalselt Ida-Eesti maakondadele, kus vähemusrahvustest isikute arv on ülekaalus ning kus töötusemäär on olnud suhteliselt kõrgem.

673. 2004. aasta jaanuaris võttis Vabariigi Valitsus vastu Eesti riikliku arengukava Euroopa Liidu struktuurifondide kasutuselevõtuks – ühtne programmdokument aastateks 2004–2006, mis muu hulgas käsitles ka töötuseküsimumsi.

674. Alates 2004. aastast võib Eesti prioriteetsemateks tegevusteks saada toetust EL struktuurifondidest. Eesti riikliku arengukava Euroopa Liidu struktuurifondide kasutuselevõtuks programmdokumendi kohaselt toetab Euroopa Sotsiaalfond inimressursi arendamist. Kuigi puuduvad otsesed eraldi meetmed vähemusrahvuste toetuseks, toimib nende olukorra parendamise toetamine eelkõige meetme „Tööjõu paindlikkust, toimetulekut ja elukestvat õpet tagav ning kõigile kättesaadav haridussüsteem” kaudu. Meetme eesmärgiks on arendada inimressursi ja tõsta selle konkurentsivõimelisust tööturul haridus- ja koolitussüsteemi täiustamise kaudu, luues elukestva õppe keskkonna ja võimaldades koolitamist. Teine selline meede on „Võrdsed võimalused tööturul”, mis on suunatud ennetama ja leevendama tööpuudust, vaesust ja sotsiaalset tõrjutust, suurendades sotsiaalset kaasatust.

675. Riikliku integratsiooniprogrammi raames oli 2004.–2007. aasta tegevuskavade üheks eesmärgiks parendada teistest rahvustest töötute ja töötajate tööalase eesti keele oskust kombineerituna riigikeele oskusega, mis võimaldaks neil paremini tööturul hakkama saada.

Teine lõimumiskava (2008–2013)

676. Rahvastikuminister on koostöös kodanikuühiskonna ning ekspertidega ette valmistanud uue lõimumiskava aastateks 2008–2013. Valitsus kinnitas kava 10. aprillil 2008.

677. Lõimumiskava vaatleb integratsiooni kui olulist küsimust, mis hõlmab tervet ühiskonda. Kava eesmärk on saavutada olukord, kus kõik Eesti alalised elanikud, olenemata nende rahvuslikust päritolust, tunnevad end Eestis kindlalt, oskavad riigikeelt, jagavad põhiseaduses sätestatud väärtushinnanguid ning on võimelised osalema riigi sotsiaalses, majanduslikus ja kultuurielus. Igähele on tagatud õigus säilitada ja arendada oma keelt ja kultuuri.

678. Lõimumise eesmärk on tugevdada ühtse Eesti riigi identiteeti, arendada Eesti püsielanike jaoks riigi ühistähendust, mis põhineb Eesti kui demokraatliku õigusriigi põhiseaduslikel väärtustel, Eesti kodanikuks olemise väärtustamisel ning igäihe panuse tunnustamisel ühiskonna arendamisse, aktsepteerides samal ajal kultuuride erinevust.

679. Integratsiooni vaadeldakse kui kahepoolset protsessi. Edukas lõimumine sõltub eestlaste ja teiste Eestis esindatud rahvusrühmade vahelisest kontaktide astmest. Siiani on lõimumine jäänud pigem riigi tegevusvaldkonda ning kohalike omavalitsuste roll on jäänud tagasihoidlikuks. Eesmärgiks on tuua välja integratsiooni regionaalsed erinevused ja tugevdada koostööd kohalike omavalitsustega.

680. Lõimumispoliitika nurgakiviks on vajadus vähemusrahvuste aktiivsemaks julgustamiseks sotsiaalses ja poliitilises elus osalemiseks ning suuremat rõhku pannakse võrdsel kohtlemisele.

681. Lõimumiskava seab endale eesmärgiks jõuda aastaks 2013 olukorda, kus:

- a. eesti keele oskus inimeste hulgas, kelle emakeel ei ole eesti keel, on kõigil tasemetel paranenud. *Võrdluseks: 2005. aastal hindas 22% 15-74 aastastest muukeelsetest elanikest enda keeleoskust heaks, keskmiseks 25%, napiks 29%, puudevaks 24%;*
- b. kontaktid ja suhtlus erineva emakeelega inimeste vahel on suurenenud ning erinevused eesti- ja muukeelsete elanike osalemises kodanikuühendustes ja avalikus sfääris on vähenenud. *Võrdluseks: 2007. aastal ei olnud 65% eestlastest ja 39% teistest rahvustest inimestest praktiliselt omavahelisi kontakte; ning 12% eestlastest ja 1% teistest rahvustest inimestest kuulus kodanikuühendustesse;*
- c. määratlemata kodakondsusega isikute osakaal Eesti elanike hulgas on püsivalt vähenenud. *Võrdluseks: 2007. aastal moodustasid määratlemata kodakondsusega isikud: 9% Eesti elanikkonnast;*
- d. valdav osa eri rahvustest Eesti elanikke usaldavad üksteist ja Eesti riiki *Võrdluseks: 2007. aastal arvas: 28% eestlastest ja 82% teistest rahvustest inimestest arvab, et teistest rahvustest inimeste suurem osalus majanduses ja poliitikas on Eestile kasulik;*
- e. enamik inimestest, kelle emakeel ei ole eesti keel, saab regulaarselt infot eestikeelse meedia kaudu ja usaldab seda. *Võrdluseks: 2005. aastal kasutas eestikeelset meediat: 26% teistest rahvustest inimestest;*
- f. erinevused tööhõives ja sissetulekutes eri rahvusest töötajate vahel on vähenenud. *Võrdluseks: 2007. aastal oli juhtide ja tippspetsialistide osakaal eestlaste seas 31% ja teiste rahvuste seas 19% ; oskus- ja lihttööliste osakaal eestlaste seas 35% ja teiste rahvuste 53%, 2005. aastal oli teiste rahvuste ekvivalentnetosissetulek eestlaste omast 14% madalam.*

Üleminek osalisele eestikeelsele õppele

682. Osaline eestikeelse aineõppe edendamine vene õppekeelega koolides toetab Eesti Vabariigi hariduspoliitikat, mis muu hulgas sätestab ülemineku alustamise kakskeelsele gümnaasiumiharidusele alates 2007. aastast. Üleminek ei puuduta kutseõppeasutusi ja eragümnaasiume. Üleminekut osalisele eestikeelsele aineõppele koordineerib Haridus- ja Teadusministeerium. Kakskeelsele õppele üleminekut toetab keelekümblusprogramm, sest kümbluse kui teises keeles õppimise meetodika on kasutusele võtnud juba kolmandik venekeelsetest koolidest.

683. Üleminek osalisele eestikeelsele õpetamisele venekeelsete koolide gümnaasiumiastmes algab esimesel gümnaasiumiaastal 10. klassis. Igal aastal lisatakse alates 10. klassist õppekavasse üks eestikeelne õppeaine. Üleminek gümnaasiumiastmes on paindlik ja reformi lõppedes õpetatakse 60% õppeainetes eesti keeles. Üleminek ei puuduta põhiharidust.

684. 2007. aastal õpetati venekeelsetes koolides eesti keeles ühte õppeainet – eesti kirjandust. Edaspidi lisanduvad ühiskonnaõpetus (2008), muusikaõpetus ja geograafia (2009) ja Eesti ajalugu.

685. Ülemineku kord ja ajakava kinnitatakse koolide õppekavades ja oluline on, et õpilastel on ülevaade kogu gümnaasiumiastme õppekavast, kui nad selles astmes õpinguid alustavad.

686. Eesti kirjanduse õpetajad on läbinud metodoloogilise lisakoolituse Eesti kirjanduse õpetamiseks ja teises keeles õpetamiseks. Välja on antud spetsiaalne käsiraamat, CD, sõnastik ja metodoloogilised materjalid õpetajatele, hetkel on ettevalmistamisel spetsiaalsed töölehed uusima Eesti kirjanduse kohta.

687. Ühiskonnaõpetuse õpetajatega on viidud ja viiakse läbi eesti keele koolitus ning lisakoolitus ja ümberõpe ühiskonnaõpetuses ning teises keeles õpetamise metodoloogias. Avaldamisel on õppe- ja õpetajate materjalid ning üheks eesmärgiks on tihendada kontakte eestikeelsete ja venekeelsete koolide õpetajate vahel.

688. Riik korraldab ja rahastab eesti keele õpetamist eriõppeainete õpetajatele, kellel puudub kõrgetasemeline keeleoskus. Koolitus on tasuta. Õpetajatel, kellel puudub vastav eesti keele oskus eesti keeles õpetamiseks, on võimalus õpetada põhikooliastmes.

689. Vabariigi Valitsuse 26. juuni 2008 määrus „Avalike teenistujate, töötajate ning füüsilisest isikust ettevõtjate eesti keele oskuse ja kasutamise nõuded“ täpsustab keeleoskustasemeid avalikele teenistujatele ja erasektori töötajatele. Määruse eesmärgiks on viia keeleoskustasemed vastavusse Euroopa Nõukogu koostatud Euroopa keeleõppe raamdokumendiga. Määrus tagab võrkeelte hindamisel ühtsuse ja läbipaistvuse ning võimaldab inimesel paremini võrrelda enda keeletaset teiste Euroopa riikidega. Määrust võib nimetada ka Euroopa integratsiooni üheks osaks.

Etniliste rahvusgruppide lastele emakeele ja rahvuskultuuri õpetamine

690. Eesti üldhariduskool on mitmerahvuseline kool. Eesti koolides õppivate eesti ja vene keelest erineva emakeelega laste arv pole eriti suur, kuid kasvab vähehaaval, eriti suurema muulaskonna kontsentratsiooniga piirkondades. Eesti ja vene keelest erineva koduse keele (emakeele) õppimise võimaluste loomise eest kannab hoolt peaaesjalikult pere, peret toetavad rahvuskultuuriseltsid, eriti pühapäevakoolide kaudu.

691. Riigikogus teadvustatud eesti keelest erineva emakeelega õpilaste keele- ja kultuuriõppe vajadus formaalhariduse tasandil tõi kaasa põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse täiendamise sättega, mis tähtsustas keele- ja kultuuriõppe võimalused eesti õppekeelega koolis. 2003. a tehti põhikooli- ja gümnaasiumiseadusesse muudatused, mille tulemusena sätestati, et kõigile põhiharidust omandavatele õpilastele (sõltumata kooli õppekeelest), kelle emakeel ei ole kooli õppekeel, loob kool koostöös riigi ja valla või linnaga võimalused oma emakeele õppimiseks ja rahvuskultuuri tundmaõppimiseks.

692. Rahvusrühmade lastele emakeele õppe võimaldamisel on oluline esile tuua Vabariigi Valitsuse määrust nr 154 „Põhiharidust omandavatele õpilastele, kelle emakeel ei ole kooli õppekeel, oma emakeele õppimiseks ja rahvuskultuuri tundmaõppimiseks võimaluste loomise tingimused ja kord“. Määrus laieneb õpilastele, kes kodus lapsevanemaga räägivad keelt, mis on vähemalt ühe lapsevanema emakeel. Koolil on kohustus võimaldada põhiharidust omandavatele õpilastele vähemalt kahe õppetunni ulatuses nädalas valikainena keele- ja kultuuriõpet juhul, kui selleks on kooli direktorile esitanud vähemalt kümme sama emakeelega õpilase lapsevanemat asjaomase taotluse.

693. Hetkel korraldab keele- ja kultuuriõpet Sillamäe linn ukrainlastele Sillamäe Kannuka Koolis. Praeguseks on emakeele ja kultuuri õppimist 2 koolitunni ulatuses valikainena taotlemas ka Tartus elavad leedulased. Tallinna Lilleküla Gümnaasiumi itaallastest õpilased on samuti väljendanud soovi oma emakeelt õppima hakata.

694. Samal ajal takistavad vähemusrahvuste laiemat keele ja kultuuri õppimist mitmed faktorid. Näiteks on vähemusrahvuste esindajad hajutatud ning ei ela samas piirkonnas,

kultuuriühenduste liikmete lapsed ei õpi ühes koolis ja kindla arvu laste kokku kogumine selleks, et luua neile võimalused valikainete õpetamiseks, on keeruline. Lisaks ei ole piisaval arvil kvalifitseeritud õpetajaid, kes võiksid vastavate rahvuste kultuuri õpetada.

Pühapäevakoolid

695. Suure osa vähemusrahvuste keeleõppest on korraldanud rahvuskultuuriseltside juures tegutsevad pühapäevakoolid.

696. Pühapäevakoolide baasfinantseerimisskeemi loomine kerkis taas päevakorda 2006. aasta sügisel, kui alustati uusi jõupingutusi ühtse rahvuskultuuriseltside pühapäevakoolide finantseerimisskeemi väljatöötamiseks. Baasfinantseerimine tagab pühapäevakooli pidajale suurema kindlustunde järjepidevaks õppetööks. 2007.a. jätkasid tööd juba varasematel aastatel tööd alustanud rahvusvähemuste pühapäevakoolid. Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt väljastatud kehtiv koolitusluba oli 2007.a 12 pühapäevakoolil. Keeltest olid esindatud kirgiisi, vene, ukraina, usbeki, soome, heebrea, türgi, tšuvaši, aserbaidžaaani, armeenia, vene, sh ukraina, vene ja usbeki mitmes koolis ja piirkonnas. Suurem enamus rahvusvähemuste pühapäevakoole paikneb Tallinnas, mõned Narvas, üks Sillamäel, Kohtla-Järvel ja Viljandis ja Jõhvis.

697. Aastatel 2004–2006 on integratsiooniprogrammi raames toetatud rahvuskultuuriseltside pühapäevakoole 1 951 775 krooniga. Alates 2007.aasta sügisest toimub pühapäevakoolide baasrahastamine otse Haridus- ja Teadusministeeriumi kaudu. Rahastamise aluseks on koolitusloa olemasolu ja avaldus. Rahastati 12 pühapäevakooli, milles kokku õpib 178 last. 2007. aasta toetus jagunes: 454 000 koolide tegevustoetus ja õpetajate koolitus 608 039 (pühapäevakooli õpetajate täiendkoolitus emamaal).

698. Pühapäevakoolil on võimalik taotleda tegevuse arendamiseks lisaraha kohalikult omavalitsuselt, Integratsiooni Sihtasutuse haridusprogrammide keskuselt ja Rahvastikuministri Büroolt.

699. Kuna pühapäevakooli mõistet Eesti õigusaktides eraldi ei defineerita, vaid mainitakse haridusseaduses ühe täiendusharidust pakkuva asutusena, ei saa pühapäevakool olla üldhariduskool või täita üldhariduskooli eesmärke.

700. Pühapäevakoolide tekkimine Eestis on seotud rahvuskultuuriseltside arenguga, enamjaolt on see toimunud kultuuriseltsi teisel-kolmandal tegevusaastal. Peaaegu kõik Eesti pühapäevakoolid on läbi elanud kriise ja mõne tegevus on isegi aastaks-paariks katkenud. Põhjused ei ole alati vahendites. Probleemina on Eestimaa Rahvuste Ühenduse president Jaak Prozes toonud välja põlvkondade ja/või rahvuskultuuriseltsi juhtkonna vahetuse.

701. Viidates huvialahariduse mõistele, saame kinnitust, et huviharidus loob lisaeldusi isiksuse arenguks, aitab inimesel elu ja tööga toime tulla ning arendab ja kujundab isiksuse teadmisi, oskusi, vilumusi, väärtusi ja käitumisnorme. Pühapäevakoolid ei ole tekkinud õpilaste või lastevanemate survele, neid saab vaadelda kui koole, mis pakuvad huviharidust.

702. Kui analüüsida rahvuskultuuriseltside pühapäevakoolide õppeplaane, siis näeme, et isiksuse teadmiste ja oskuste arendamisega kogu õppeaasta vältel otseselt tegeldaksegi, olgu siis tegemist ingerisoomlaste pühapäevakooli õppeplaanis kirjeldatud *pikkujoulu* ja kalevala päeva tähistamisega, juudi pühapäevakooli õppeplaanis vabaduspeo, täiskasvanuks saamise rituaalide

Bar Mitsva ja *Bat Mitsva*, *hanuka* või ukrainlaste *põssanka* tähistamisega.

703. Esimesena jõudis rahvuskultuuriseltsidest pühapäevakooli registreerimiseni 2004. aasta veebruaris Ukraina kaasmaalaskonna Sillamäe „Vodograi“ ukraina pühapäevakool. Praeguseks teeb „Vodograi“ koostööd Sillamäe Linnavalitsusega ukraina keele ja kultuuri õppe läbiviimiseks Sillamäe Kannuka Koolis.

704. Emakeele ja kultuuri õpet pühapäevakooli vormis pakuvad Narva ja Tallinna usbekid; Viljandi vene keelt emakeelena kõnelevad lapsed osalevad Eesti-Vene Kultuuriseltsi pühapäevakoolis; lisaks on Ida-Virumaa ingerisoomlaste pühapäevakool „Lemminkäinen“ ja Ida-Virumaa juudi pühapäevakool. Samuti on registreeritud dagestani, aseri, vene ja tšuvaši pühapäevakoolid.

705. On selge, et Eesti riik ei suuda tagada kõigile rahvusvähemustele nende keele õpetajaid. Juhul kui rahvusvähemuse õpetajakandidaat on keele kandja, kuid tal puudub pedagoogiline ettevalmistus, siis on võimaldatud talle riikliku integratsiooniprogrammi raames pedagoogikaalast täienduskoolitust Tartu Ülikoolis ning osalemist praktilistel õppeseminaridel, mis käsitlevad õpetamist, psühholoogiat jne. Kõikidel rahvuskultuuriseltsi pühapäevakoolidel, kel on koolitusluba, on olnud võimalus taotleda projektikonkursi raames toetust pühapäevakooli õpetajate täienduskoolituseks etnilisel kodumaal. Samas jääb alati rahvusvähemustel endil võimalus toetada õpetajate keelelist ettevalmistamist kokkuleppel emamaaga. Näiteks saab tuua Leedu riigi toetust oma pühapäevakooliõpetajale, kes õpetab Eestis leedu keelt ja kultuuri. Ukraina kaasmaalaskonna Sillamäe „Vodograi“ pühapäevakoolis korraldatakse õpetajate vahetusprogramme, mille raames on praktiseerima ning kogemusi hankima tulnud ka tudengid Kiievi Dragomanovi-nimelisest Pedagoogilisest Instituudist.

706. Riikliku integratsiooniprogrammi raames on lisaks eeltoodule projektipõhiselt toetatud alates 2004. a pühapäevakooliõpetajate töötasusid ning emakeelse õppekirjanduse ostmist.

707. Demokraatlikes mitmekultuurilistes ühiskondades toetatakse ja kultiveeritakse arusaama, et ühiskonnas eksisteeriks mitu kultuuri, sest see muudab elu mitmekesisemaks. Mitmekultuurilisus toimibki paremini ühiskondades, kus on palju erinevate kultuurikandjate rühmi ning kus poliitiline süsteem toetab väljendusvabadust ja soosib osiskultuuride arengut ning nende vastastikust tundmaõppimist. Eesti ühiskonna praegune pürgimus oma mitmekultuurilisusega tegelda ning pühapäevakoolide toetamine sealhulgas on ühe põhjusena kantud soovist kasutada seda kui positiivset ressursi.